

TARTU ÜLIKOOL
Majandusteaduskond
Rahvamajanduse instituut

Kadri Lees

**PENSIONILE SIIRDUMISE OTSUST KUJUNDAVAD
TEGURID EESTIS**

Magistritöö sotsiaalteaduse magistri kraadi taotlemiseks majandusteaduses

Juhendaja: dots. Kaia Philips

Tartu 2013

Soovitan suunata kaitsmisele

(juhendaja allkiri)

Kaitsmisele lubatud “ “2013. a.

Majanduse modelleerimise õppetooli juhataja

(õppetooli juhataja nimi ja allkiri)

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõtted, seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

(töö autori allkiri)

SISUKORD

Sissejuhatus	5
1. Pensionile siirdumise otsust kujundavad teoreetilised aspektid	9
1.1. Pensionile siirdumist kirjeldavate mudelite väljakujunemine ja olemus	9
1.2. Pensionile siirdumist mõjutavad tegurid	18
1.3. Ülevaade varasematest pensionile siirdumist käsitlevatest empiirilistest töödest	25
2. Pensionile siirdumise otsust kujundavad karakteristikud Eestis SHARE 4. laine andmetel	40
2.1. Ülevaade Eesti vanemaealiste tööjõupakkumise trendidest	40
2.2. Erinevad pensionile siirdumist kujundavad karakteristikud tööturu rühmade lõikes	46
2.3. Eesti vanemaealiste pensionile siirdumise otsust kujundavate tegurite ökonomeetiline analüüs	54
2.4. Vanemaealiste töötamisest loobumise soovi kujundavad tegurid Eestis	68
Kokkuvõte	75
Viidatud allikad	81
Lisad	90
Lisa 1. 50-74 ja 15-74 aastaste hõiveseisund Eestis 2002 – 2012	90
Lisa 2. Vanaduspensionärid, ennetähtaegsed ja töövõimetuspensionärid 2005 – 2012	91
Lisa 3. Keskmine tööjõust väljumise vanus Euroopa Liidu riikides	91
Lisa 4. Vanuseline jaotus erinevates tööturu staatuse rühmades	92
Lisa 5. Eesti kodakondsuse osakaal erinevates tööturu staatuse rühmades	92
Lisa 6. Laste arv erinevates tööturu staatuse rühmades	92
Lisa 7. Lapselaste hoidmine erinevates tööturu staatuse rühmades	93
Lisa 8. Lähedastele abi osutamine erinevates tööturu staatuse rühmades	93
Lisa 9. Oma leibkonna liikme hooldamine erinevates tööturu staatuse rühmades	93
Lisa 10. Ametialane positsioon tööturu staatuse rühmades	93

Lisa 11. Töökoha tööstussektor erinevates tööturu staatuse rühmades.....	94
Lisa 12. Töö füüsiline nõudlikkus erinevates tööturu staatuse rühmades.....	95
Lisa 13. Töö eest tunnustuse saamine erinevates tööturu staatuse rühmades	95
Lisa 14. Väljavaated edutamiseks erinevates tööturu staatuse rühmades	95
Lisa 15. Pidev ajapuudus töö tõttu erinevates tööturu staatuse rühmades	96
Lisa 16. Pikaajalised terviseprobleemid erinevates tööturu staatuse rühmades.....	96
Lisa 17. Kokkuvõtte mudelisse kaasatud muutujatest SHARE Eesti andmete põhjal.	96
Lisa 18. Logit-mudel töötamisest loobumise soovi kohta koos sissetulekutega.....	98
Summary	100

SISSEJUHATUS

Töötamisel on täita väga oluline roll inimeste elus – inimene veedab märkimisväärse osa oma elust tööd tehes. Seega võiks eeldada, et tööturult lahkumisega seonduvad otsused võetakse vastu kaalutletult, seda eriti olukorras, kus tööturult kõrvale jäämine ning pensionile siirdumine on üldjuhul ühekordsed otsused ehk tööturult jäädakse kõrvale püsivalt. Lisaks indiviidi ning tema leibkonna tasandile mõjutavad pensionile siirdumise otsused ka kogu ühiskonda tervikuna – on ju vanemaealiste hilisema elustandardi tagamine ning hoidmine suuresti ka riigi ülesanne.

Arvestades üha pikeneva keskmise elueaga ning madala loomuliku iibega, samuti ka noorte suurema rändega, on vanemaealiste osakaal Eestis kogu rahvastikust pidevalt tõusnud. See aga seab suuremad ootused riiklikule sotsiaalkindlustussüsteemile, mis peab tagama järjest suurema osa rahvastiku toimetuleku ning heaolu. Teisalt on aga loodud mitmeid erinevaid võimalusi, kuidas lubada ning ka soodustada inimeste varasemat tööturult lahkumist. Näiteks on võimalik töötajal Eesti riikliku pensionikindlustuse seaduse alusel minna teiste tingimuste täidetuse korral kuni kolm aastat varem pensionile. Samuti soodustatakse teatud elualadel varasemat mitteaktiivsusesse siirdumist ning ka vanemad, kellel on palju lapsi, võivad varem pensionile minna. Lisaks sotsiaalkindlustusele tekitab varasem mitteaktiivsusesse siirdumine probleeme ka tööturule tervikuna: võimalik tööjõupuudus mõjutab suuresti tööandjate tegevust. Seda enam, et üldjuhul loobutakse töötamisest täielikult. Seega tuleks siiski leida võimalusi, kuidas motiveerida vanemaealisi kauem tööturul aktiivsed olema.

Vanemaealiste hõive suurendamise olulisust on mõistetud ka Euroopa Liidus tervikuna. Sarnaselt varasematele arengustrateegiatele, on ka Euroopa 2020 arengustrateegias sätestatud eesmärgiks suurendada 55–64 aastaste inimeste hõive määra.

Tagasihoidlikuma eesmärgina soovitakse viia hõive määr 2020. aastaks 55%, veidi optimistlikum eesmärk oleks 60% hõive määr. (Medeiros, Minty 2012: 33) Lisaks seavad erinevad riigid endale oma spetsiifilisi eesmäärke, mille suunas liikuda. See aga tähendab teatavaid otsuseid riiklikult tasandilt. Igale otsusele ning reformile peaks eelnema põhjalik uurimistöö, selgitamaks välja nende võimalikud tagajärjed. Alustuseks on aga oluline uurida, missuguseid tegureid tuleks vanemaealiste tööturult lahkumise kontekstis jälgida, et leida võimalusi nende hõive suurendamiseks.

Eestis on vanemaealiste tööturu käitumist jälgitud mitmetes töödes. Suhrcke *et al.* (2006) on pööranud oma töös tähelepanu tervise mõjule hõivest lahkumisele. Leetma *et al.* (2004) on vaadelnud vanemaealiste töövõimet ning tööhõivevõimet. Espenberg *et al.* (2012) vaatlesid oma töös vanemaealiste olukorda tööturul. Pensionisüsteemi analüüsiti Tiit *et al.* (2004) töös ning ennetähtaegse pensioni mõjususele pöörati tähelepanu Uudeküll, Võrk (2004) töös. Alloja (2007) magistritöös kirjeldati pensionile siirdumist mõjutavaid tegureid leibkonna eelarveuuringu põhjal.

Tööturult lahkumist ning pensionile siirdumise otsust mõjutavad väga mitmed nõudluse-, pakkumispoolsed ja institutsionaalsed tegurid ning ka nende koosmõjud, mille uurimine on ka üheks peamiseks uurimissuunaks vanemaealiste tööturu käitumise jälgimisel. Ka käesolevas töös keskendutakse just sellisele käsitlusele, sealjuures on vajalik märkida, et antud töös vaadeldakse võimaliku pensionile siirdumisena soovi tööturult võimalikult varakult lahkuda – autor ei erista siinkohal vanaduspensionile ning töövõimetuspensionile siirdumist. Analüüsil vaadeldakse tööjõu pakkumispoolseid tegureid, kuna sellekohased andmed olid autorile kättesaadavad. Eelpool toodud aspektidest lähtuvalt on käesoleva magistritöö eesmärgiks analüüsides vanemaealiste töötamisest loobumise soovi kujundavaid tegureid, selgitada välja aspektid, mida jälgida vanemaealiste tööhõive suurendamiseks. Eesmärgi täitmiseks püstitati täpsemad uurimisülesanded.

- Kirjeldada pensionile siirdumise teoreetiliste mudelite kujunemist.
- Analüüsida teoreetilisele kirjandusele ning eelnevatele empiirilistele uuringutele tuginedes, millised tegurid kujundavad indiviidi otsust tööturult lahkumise suhtes.

- Anda ülevaade varasemast empiirilisest kirjandusest, pöörates tähelepanu ka käesolevas töös kasutatava SHARE (*Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe*) andmebaasile tuginevatele empiirilistele töödele.
- Kirjeldada Eesti vanemaealiste hõive dünaamikat aastatel 2002 – 2012, tuginedes Statistikaameti andmetele.
- Kirjeldada SHARE 4. laine andmebaasile tuginedes tööturult lahkumise ning pensionile siirdumise soovi kujundavaid tegureid erinevate tööturu rühmade lõikes.
- Analüüsida indiviidide soovi võimalikult vara töötamisest loobuda, tuginedes SHARE 4. laine Eesti andmetel hinnatud seostele.
- Võrrelda tulemusi varasemate uuringutega ning analüüsile tuginedes pakkuda välja võimalikud tegurid, mida oleks võimalik vanemaealiste hõive suurendamiseks mõjutada.

Käesolev magistritöö koosneb kahest peatükist. Esimeses peatükis pööratakse suuremat tähelepanu vanemaealiste tööturult lahkumisega seotud teoreetilistele aspektidele. Esialgu võetakse vaatluse alla teoreetiliste mudelite kujunemine, millega on proovitud modelleerida pensionile siirdumist. Seejärel kirjeldatakse põhjalikumalt varasemale kirjandusele tuginedes erinevaid institutsionaalseid ning nõudlus- ja pakkumispoolseid tegureid, mis mõjutavad indiviidi otsust vanemaealisena töötamisest loobumiseks. Teoreetilise osa lõpus antakse lühiülevaade varasematest empiirilistest töödest ning neist saadud tulemustest. Tähelepanu pööratakse ka SHARE andmetele tuginevatele uuringutele ning neis saadud tulemustele.

Teises peatükis keskendutakse SHARE 4. laine andmetele tuginedes Eesti tööturu olukorrale. Esialgu antakse ülevaade Eesti Statistikaameti andmete põhjal vanemaealiste hõive dünaamikast Eestis aastatel 2002 – 2012. Vanemaealistena käsitletakse käesolevas töös 50 – 74 aastaseid inimesi. Seejärel kirjeldatakse mitmeid tööturust väljumist mõjutavaid tegureid erinevate tööturu rühmades. Edasises osas analüüsitakse logit-mudeli abil soovi võimalikult varakult töötamisest loobuda, mida käsitletakse antud töös soovina pensionile siirduda. Püütakse välja selgitada tegurid, mis kujundavad indiviidi soovi mitteaktiivsusesse siirduda. Seoses SHARE uuringu eripäraga on võimalik põhjalikumalt vaadelda ka erinevaid tervisenäitajaid ning tööga rahulolu

faktoreid ning nende mõju töötamisest loobumise otsusele. Lisaks kirjeldatakse võrdluseks ka neid, kes on äsja ehk 2010. aastal pensionile siirdunud. Seejärel analüüsitakse hinnatud seostele tuginedes, millised tegurid mõjutavad indiviidi soovi varakult töötamisest loobuda ning püütakse leida olulisemaid tegureid, mida mõjutada vanemaealiste hõivemäära suurendamiseks.

Käesoleva magistritöö koostamiseks on kasutatud mitmeid teoreetilisi artikleid ning varasemaid samateemalisi empiirilisi uuringuid. Kõige rohkem on kasutatud varasematest töödest Burtless (1986), Stock ja Wise (1991) ning Lumsdaine ja Mitchell (1999) poolt koostatud artikleid. Nimetatud allikad andsid hea ülevaate pensionile siirdumise teoreetilistest alustest. Olulisteks allikateks olid ka Gruberi ja Wise'i poolt aastatel 2000 ja 2002 koostatud materjalid erinevatest pensionile siirdumist mõjutavatest teguritest mitmetes riikides. SHARE andmete põhjal olid olulisemateks allikateks Börsch-Supan *et al.* (2008), Siegrist *et al.* (2006) ning Wahrendorf *et al.* (2012) poolt koostatud empiirilised tööd. Töö teises pooles kasutati agregeeritud andmetest Eesti Statistikaameti, Eurostati ning Sotsiaalkindlustusameti andmeid. Antud magistritöös kasutatakse SHARE 4. laine andmeid seisuga 30. november 2012. SHARE andmed on kogutud tänu Euroopa Komisjoni ja paljude teiste organisatsioonide rahastusele (vt täpsemat infot www.shareproject.org).

1. PENSIONILE SIIRDUMISE OTSUST KUJUNDAVAD TEOREETILISED ASPEKTID

Käesolevas peatükis antakse ülevaade pensionile siirdumist kirjeldavate teoreetiliste mudelite kujunemisest. Kirjeldatakse tegureid, mis mõjutavad indiviidi otsust pensionile siirdumisel ning lisaks antakse ülevaade varasematest uuringutest – nendes kasutatud andmetest ja mudelitest ning saadud tulemustest.

1.1. Pensionile siirdumist kirjeldavate mudelite väljakujunemine ja olemus

Pensionile siirdumise mõiste defineerimine on võimalik mitmel moel. Definitsiooni valik sõltub suuresti uuritava probleemi iseloomust ning mõjutab tehtavaid järeldusi väga tugevalt. Üheks levinumaks viisiks pensionil viibiva indiviidi defineerimisel erinevates uuringutes on küsida vastajatelt „*Kas te olete hetkel pensionil*“. (Lazear 1986: 310) Sama autor on toonud oma töös välja veel mõned võimalikud pensionil viibiva inimese definitsioonid:

- Indiviid on väljunud tööturult kavatsusega püsivalt tööturult kõrvale jääda.
- Indiviid on vähendanud oma töötunde oluliselt, arvestades eluaegset töötundide keskmist ning plaanib jätkata töötamist samal tasemel või vähendada töötunde veelgi.
- Indiviid saab osa oma sissetulekutest pensionitest.
- Indiviid on mingi ettevõtte pensioni saajate nimekirjas.
- Indiviid saab sotsiaalse kaitse makseid.

Üsna sarnased võimalused on välja toonud ka Börsch-Supan *et al.* (2008: 7), kes kirjeldasid tööturult lahkumist ja pensionile siirdumist kolmest kontseptsioonist lähtuvalt. Esiteks võib indiviid ise määratleda oma tööturu staatuse, öeldes, et ollakse

pensionär, töötu või töötaja. Teiseks on võimalik indiviidil määratleda, kust ta saab oma peamise sissetuleku: palk, pension, töövõimetuspension, töötu abiraha. Kolmandaks, indiviidil on võimalik öelda, mitu tundi ta tasustatud tööel tegevuses töötab.

Lähtudes institutsionaalsetest teguritest, on pensionile siirdumist võimalik defineerida seadusandluse kaudu ehk siis pensionäriks loetakse inimest, kes on vanaduspensionieas. Eestis reguleerib pensionitega seonduvat Riikliku Pensionikindlustuse seadus, milles on määratud teatud kriteeriumid (vanus, staaž), mida on vaja täita, et oleks võimalik siirduda pensionile. Samas seaduses on kirjas ka kriteeriumid, mida tuleb täita, et siirduda ennetähtaegsele või soodustingimustel pensionile. (Pensionikindlustuse seadus 2001) Kokkuvõtvalt on ka seadustest lähtuvalt võimalik pensionile siirdumist erinevalt defineerida. Oluline on veel märkida, et inglisekeelses kirjanduses käsitletakse mõisteid „retired“ ja „pensioner“ erinevalt. Esimene viitab töötamisest loobumisele teatud vanuses. Teine on aga seotud vanaduspensioni saamisega. Eesti keeles neil mõistetel olulist vahet ei tehta. (Oxford Dictionaries 2013) Käesolevas töös kasutatakse neid mõisteid sünonüümidena.

Kõige lihtsamad pensionile siirdumise mudelid vaatlevad kõiki eluaastaid eraldi ning pensionile mineku otsus mõjutab ühte aastat korraga. Säästmise ning laenamine pole võimalik ehk siis tegemist on kõige standardsema tööjõu pakkumise mudeliga, kus kirjeldatakse otsuse kujunemist töö ja vaba aja vahel. (Lazear 1986: 312) Selles eeldatakse, et indiviid teeb oma otsused töötundide osas maksimeerides oma kasulikkust: $U = U(c, l)$, kus c on indiviidi tarbimine ning l vaba aeg. Kasulikkust maksimeeritakse eelarvepiirangu raames: $c + lw = y + wT$, kus w tähistab palgamäära, T kogu ajapiirangut ning y tähistab mittetöist sissetulekut (siia võib kuuluda ka näiteks pension). Ajapiirang omakorda on määratud $T = h + l$, kus h tähistab töötatud tundide arvu. Indiviid teeb valiku vaba aja ning tarbimise vahel nii, et see maksimeeriks tema kasulikkust, arvestades etteantud eelarvepiiranguga. (Myck, Reed 2005: 10). Pensionile siirdumine ilmneb selle mudeli korral siis, kui vaba aeg on võrdne kogu olemasoleva ajapiiranguga. Antud mudelis on oluline arvestada palga muutusega. Selle suurenemisel on kaks efekti – suurenenud ostujõud osutab vajadusele saada rohkem vaba aega, et hüvesid tarbida. Samal ajal muudab kõrgem palk vaba aja suhteliselt kallimaks. (Lazear 1986: 312)

Tegemist on tööjõupakkumise baasmudeliga, mida on selle puudusi arvestades edasi arendatud. Pencavel (1986: 36) ja Burtless (1986: 786) on kirjutanud, et reaalsuses peaks arvesse võtma, et eelarvepiirang ei ole tegelikkuses lineaarne, mis on eelkõige tingitud erinevatest soodustustest, maksudest, tööandjapoolsetest ning institutsionaalsetest piirangutest. Lazear (1986: 313) ning Burtless (1986: 786) leidsid mõlemad, et töö- ja vaba aja baasmudel on küll kasulik, kuid see ei arvesta paljude aspektidega, mis võivad pensionile siirdumist mõjutada. Üks olulisemaid on see, kuidas kasulikkus ühes perioodis on seotud vaba aja ning tarbimisega teistel perioodidel. Lisaks ei arvestata sellega, et töö nooremas vanuses mõjutab tootlikkust teistes etappides, kuna toimub inimkapitali akumulatsioon. Samuti mõjutab indiviidi töötamine tema tulevast sissetulekut pensionitest. Elutsükli mudel kui pensionile siirdumise dünaamiline analüüs rikastaks antud probleemi uurimist. Berkovec ja Stern (1991: 209) leidsidki, et dünaamilised mudelid kirjeldavad pensionile siirdumise otsust paremini kui staatilised mudelid. Lisaks, kui teha staatilise mudeli põhjal järeldusi pensionile siirdumise dünaamika kohta, võidakse saada valesid tulemusi.

Dünaamilistes ehk mitmeperioodilistes elutsükli mudelites tehakse otsused töötamise ja tarbimise kohta igal perioodil, arvestades hindu ning palgamäärasid kõikide perioodide lõikes. Kasulikkus on defineeritud kogu eluaja tarbimise kaudu ning eelarvepiirang arvestab samuti kogu elu töötundide ning palgaga. Kusjuures, oluline on siinkohal ka võimalus säästa ning laenata. Eeldatakse, et ratsionaalsed ning tulevikku vaatavad individidid tarbivad nooremana oma sissetulekust vähem ning säästavad selle arvelt pensionipõlveks. (Pencavel 1986: 45; Lumsdaine, Mitchell 1999: 3268) Standardses dünaamilises mudelis tehakse otsused lähtudes tarbimisest (C) ning vabast ajast (L), millest viimane sisaldab endas ka pensionil veedetavat aega. Oletame, et kasulikkusfunktsioon on U , varade tase A , indiviidi diskonteerimismäär ρ , palk on w ning intressimäär on r . Lisades mudelisse dünaamika aja indeksina t , saame koostada mudeli (Euwals *et al.* 2006: 3-4; Burtless 1986: 785):

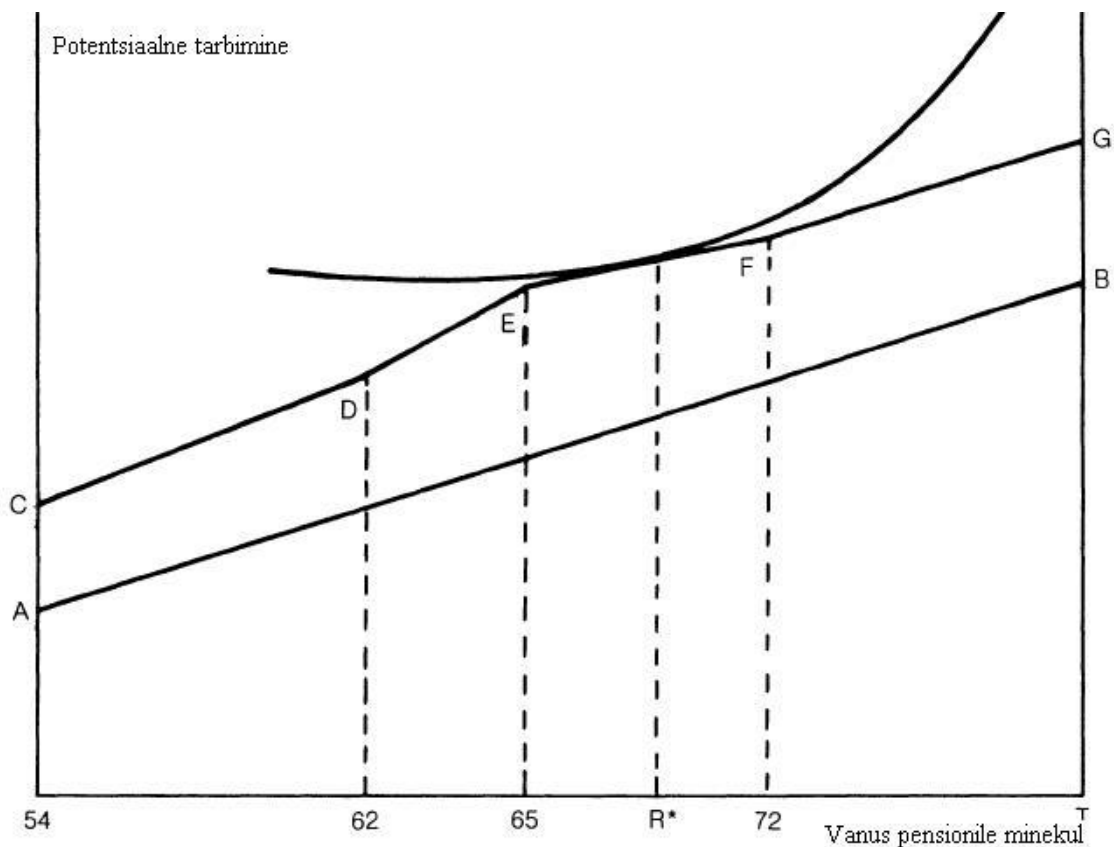
$$(1) \quad W(A_t) = \max E_t[U_t(C_t, L_t) + (1 + \rho)^{-1} W(A_{t+1})]$$

$$(2) \quad A_{t+1} = (1 + r_t)A_t + w_t(1 - L_t) - C_t,$$

kus W on väärtuse funktsioon ning E_t arvestab ootustega ajahetkel t . Esimese võrrandi parem pool lubab mudelisse juhuslikkust (stohhastilised tuleviku palgad). Eeldatakse, et

L saab omandada ainult kahte väärtust $L = 1$, kui minnakse pensionile ning $L = 0$, kui jätkatakse töötamist. Seega pensionile mineku iga sisaldab endas piisavalt informatsiooni, et konstrueerida vaba aja kõver L_t, \dots, L_T . Pensionile minnakse siis, kui vaba aja väärtus on suurem kui töö väärtus. Tegelikuses peaks arvestama ka sellega, et inimeste hinnang vaba aja väärtusele on eri vanuses varieeruv. (Lazear 1986: 315)

Burtless (1986: 782 - 784) on toonud välja, et üldjuhul lähevad töötajad pensionile ühe korra oma eluea jooksul. Otsus pensionile mineku kohta on reeglina pikaajaliselt kaalutletud, kuigi lühiajalised tegurid (töötus, palkade vähenemine, lühiajalised haigused) võivad seda otsust mõjutada. Otsus pensionile mineku suhtes tehakse siis, kui tarbimine, mida finantseeritakse kauem töötamisega, on vähem atraktiivne, kui lisanduv vaba aeg pensionil. Seda mõjutavad olulisel määral ka erinevad sotsiaalse kaitse süsteemid. Graafiliselt kirjeldab lahendi kujunemist järgmine joonis 1.

Joonis 1. Sotsiaalse kaitse süsteemidega arvestamine pensionile minekul (Burtless: 1986: 783).

Sirge AB näitab kompromissi kujunemist tarbimise ning pensionile mineku vahel. Näiteks vanuses 54 aastat näitab joon AB potentsiaalselt tarbitavate hüvede kogust,

mida on võimalik finantseerida seoses hilisema pensionile jäämisega R . Tase A näitab varade koguhulka, mis on indiviidil kogutud vanuses 54. Joon CDEFG näitab sotsiaalse kaitse hüvede taset. Kahe vertikaalse joone vahele jääv ala näitab sotsiaalse kaitse taset, mida teatud vanuses on võimalik saada. On näha, et kõige kasulikum oleks minna pensionile vanuses 65, kuna selles vanuses langeb saadav lisanduv kasu töötamisest märkimisväärselt ning sotsiaalse kaitse tase on suurem kui näiteks vanuses 62.

Erinevalt Burtlessist (1986) analüüsisid Berkovec ja Stern (1991: 189) indiviidi tööturukäitumist lähtudes põhimõttest, et pensionile siirdumine ei pea olema ühekordne otsus. Töötaja valib sellise tööturustaatus, millel on tema jaoks kõrgeim väärtus – kui pensionil viibides leitakse, et oleks kasulik tööturule tagasi siirduda, siis seda ka tehakse. Koostatud mudelit iseloomustab võimalikult vähene määramatus tuleviku suhtes.

Burtlessi (1986) dünaamilist analüüsi tuleks edasi arendada, arvestades ka maksude, palkade kasvu ja suremusnäitajatega. Näiteks French (2005: 396) lisas oma mudelisse lisaks sotsiaalsetele hüvedele ka tervisenäitaja ning võimaluse säästa. Lisaks vaadatakse Frenchi (2005) poolt koostatud mudelis ka elukaaslase sissetulekuid. Otsuste tegemisel tuleb arvestada määramatusega nii tervise, ellujäämise kui ka palga osas. Järgmise perioodi väärtused sõltuvad käesoleva perioodi omadest.

Elutsükli lihtsamates mudelites eeldatakse, et eksisteerib ka võimalus, kus töötajad hakkavad järk-järgult oma töötunde vähendama (*phasing into retirement*). Töötundide vähendamine toimub hetkeni, kus lisanduv tulu töötamise jätkamisest väheneb ning ka ajahorisont, millal pensioni hüvesid saab kasutada, väheneb. See tähendab sisuliselt võimalust teha osalise ajaga tööd, seega on võimalik saada teatavaid pensionihüvesid ning jätkata samal ajal ka töötamist. Mudeli selgitamiseks oletatakse, et on üheperioodiline töö- ja vaba aja mudel ning töötajatel on kolm võimalikku valikut: töötada täisajaga H teenides sissetulekut Y ning mitte saada pensionit. Teine võimalus töötada osalise tööajaga, näiteks $0,5H$ tundi ning teenida sissetulekut Y' ning saada ka pensionit P . Kolmandaks võimaluseks on suunduda pensionile ning saada üksnes pensionit P . Töötaja teeb valiku oma kasulikkusfunktsiooni järgides, mis on järgmine $U = U(y, T - h)$, kus y on sissetulek, T kogu ajapiirang ning h töötunnid. Töötaja võrdleb omavahel erinevaid kasulikkusfunktsiooni väärtusi: $U_1(Y, T - h)$; $U_2(Y' + P, T - 0,5H)$

ning $U_3(P, T)$ ning valib nende seast selle, mis maksimeerib tema kasulikkust. Otsus, kas soovitakse teha osalise ajaga tööd sõltub sellest, kui suurest kogusest teisest sissetulekust peab loobuma. Töötamise ning pensionile mineku otsust mõjutavad ka kogunevad pensionihüved, kui jätkatakse töötamist täisajaga. Eeldades märkimisväärset pensionitõusu töötamise jätkates, siis väheneb tõenäosus pensionile jääda. (Allen *et al.* 2004: 12-14)

Sama teemat on lahanud ka Gustman ning Steinmeier (1984: 27), kes on kirjutanud, et üsna sageli tehakse otsus täisajaga töötamise jätkamise kohta, seejärel valitakse osaajaga töötamine ning alles viimasena kohene pensionile minek. Seda nimetatakse ka Gustman-Steinmeieri mudeliks. Samas on ka olukordi, kus inivid on sunnitud tegema vastupidiseid valikuid: näiteks töötama, kuigi tegelikkuses on mindud juba pensionile, või minema osaajaga tööle, kuigi tegelikult soovitakse töötamist jätkata. Põhjenduseks tuuakse näiteks ootamatu varade vähenemine või pereliikme haigus. Hausman, Wise (1985: 160-163) ning Lumsdaine, Mitchell (1999: 3278) leidsid, et dünaamiliste mudelite olulisus seisneb tasakaalu otsimises tarbimise ning vaba aja vahel, arvestades elutsükli konteksti. Samas on dünaamiliste mudelite puuduseks suutmatus arvestada määramatusega. Sellega püütakse arvestada dünaamilise programmeerimise mudelites, kus jälgitakse näiteks ellujäämistõenäosuse, tervise seisundi, perekonnaseisu muutusi.

Burtless (1986: 786) koostas funktsiooni, mis võiks pensionile siirdumist kõige paremini kirjeldada, arvestades ka erinevate aspektidega, mis võiksid pensionile siirdumist mõjutada. Funktsioon on järgmine: $R = \gamma Z + \alpha \ln(w) + \beta \ln(n) + \varepsilon$, kus R on pensionile mineku vanus, Z on kogum indiviidi karakteristikuid (tervis, perekonnaseis), mis mõjutavad pensionile jäämist ning w ja n on eelarvepiirangut iseloomustavad karakteristikud. Muutuja ε on vealiige ning γ , α ja β on hindamist vajavad parameetrid.

Rust (1989: 359-360, 370-371) konstrueeris pensionile siirdumise modelleerimiseks stohhastilise dünaamilise programmeerimismudeli. Endiselt on töötaja eesmärgiks maksimeerida oodatavat diskonteeritud kasulikkust üle eluaja. Igal perioodil t valib inivid kontrollmuutujad (c_t , ning d_t), kus c_t tähendab kulutusi tarbimisele ning d_t tähendab otsust, kas töötada täisajaga, osaajaga või väljuda tööturult. Mudel arvestab sellega, et otsust pensionile jäämise kohta tehakse pidevalt ning sõltub paljude erinevate muutujate tulevikuväärtustest (x_t) – siia alla kuuluvad töötaja oodatav eluiga,

tervise seisund, perekonnaseis, hõivestaatus, tulud teisest tegevusest, varad, sotsiaalne kaitse ning tervishoiusüsteem. Teatud eelduste korral töötajate eelistuste ja ootuste kohta genereerib mudel stohhastilise protsessi muutujatele c_t , d_t ja x_t .

Selleks, et mudel kajastaks fundamentaalset dünaamikat pensionile siirdumise käitumises, peaks mudel kajastama järgmisi muutujaid, mis otseselt või kaudselt mõjutavad töötaja kasulikkuse taset (Rust 1989: 359-360, 370-371):

- w_t – akumuleeritud finantsiline rikkus;
- y_t – kogusissetulek palgast ning varadest;
- aw_t – sotsiaalse kaitse (pensioni) keskmine kuine tulu;
- h_t – töötaja tervislik seisund (kokku kolm valikuvarianti: hea tervis, kehv tervis, esineb puue);
- a_t – töötaja vanus;
- e_t – tööturu staatus (täisajaga, osajaga, töötu);
- ms_t – perekonnaseis (abielus või vallaline),

läheldes ootustest, peavad töötajad valima kontrollmuutujate väärtused d_t – tööhõive otsus (töötada täisajaga, osajaga, väljuda tööturult) ning c_t – planeeritud tarbimiskulutused. Pidev otsustamisprobleem tähendab seda, et töötaja peab valima igal ajal t väärtused kontrollmuutujatele, mis maksimeeriksid oodatavat diskonteeritud kasulikkuse väärtust üle eluea. Kusjuures ootused on määratud teatud muutujate praeguste väärtustega $x_t \equiv (w_t, h_t, a_t, ms_t, e_t, y_t, aw_t)$. Eesmärgiks on spetsifitseerida mudel, mida on võimalik lihtsalt hinnata, kuid on piisavalt heterogeenne, et leida erinevust töötajate pensionile siirdumises. Mudeli spetsifitseerimine on keeruline ning analüütilist lahendit on raske leida. Seetõttu pole paljud uurijad hinnanud struktuurseid mudeleid (võetakse arvesse erinevate tegurite omavahelist mõju) pensionile siirdumise kohta, mis sisaldavad nii määramatuse kui ka pideva protsessi jooni.

Eelpool toodud Rusti (1989) eluaegsete eelarvepiirangute lähenemises, kus optimaalne vanus pensionile minekuks leitakse kasulikkusfunktsiooni ning kumulatiivse sissetuleku kaudu, on mitmeid puudusi. Üheks olulisemaks puuduseks on eeldus, et inividid teavad oma tuleviku võimalusi. (Stock, Wise 1990: 1156) Tuleviku määramatusega püüavad arvestada kestusmudelid, kus püütakse hinnata niiõelda riski (*hazard*), et

indiviid siirdub pensionile. Kestusmodeli rakendused ei ole nii „ette vaatavad“ kui mittelineaarse eelarvepiirangu mudelid, kuid antud mudelid võimaldavad muuta informatsiooni seoses indiviidi vananemisega. Oletame, et indiviid ei ole läinud pensionile vanuses t , seega võib pensionile mineku tõenäosust kirjeldada vanusega $t + 1$, mida mõjutavad näiteks aastased sissetulekud, erapensioni kogunemine aastaks t ning selle muutus aastal $t + 1$. Seega vaadeldakse muudatusi sissetulekutes ja kogunenud pensionites järgmisel perioodil ning eeldatakse, et see muutus mõjutab pensionile mineku otsust järgmisel perioodil. Kokkuvõtvalt, kuigi pensionile minek on diskreetne otsus, mõjutab seda oluliselt ajaline dimensioon – eelkõige indiviidi vanus. See selgitab pensionile minekut ning samal ajal mõjutab soovi pensionile siirduda. Seega kirjeldatakse pensionile siirdumise otsust pideva kvalitatiivse valiku mudeliga.

Oluliseks edasiarenduseks ongi Stocki ja Wise'i (1990) poolt kirjeldatud optiooniväärtuse mudel. Esiteks, käesolev mudel lubab informatsiooni uuendamist nagu ka traditsioonilises kestusmudelis, kuid erisuseks antud mudel puhul on lubatav kompensatsioon ka mitme aasta jooksul tulevikus. Mudel keskendub pensionilemineku alternatiivkuludele või siis väärtusele, mis saadakse, kui otsustakse pensionile siirduda hiljem. Esimene oluline aspekt on seotud sellega, et indiviid otsustab edasi töötada igas vanuses, kus oodatav nüüdisväärtus töötamise jätkamisest on suurem oodatavast nüüdisväärtusest koheselt pensionile siirdumisest. Ehk siis indiviid võrdleb võimalikke tulevikuväärtusi erineval hetkel pensionile mineku puhul. Teine oluline aspekt on järgmine: indiviid hindab pensionile minekut uuesti, kui ilmneb rohkem informatsiooni tuleviku sissetulekute kohta. Pensionile minnakse siis, kui väärtus töötamisest on madalam kui väärtus pensionile minekust. Lumsdaine *et al.* (1992: 28) on välja toonud, et Stock – Wise'i optiooniväärtuste mudel on sisuliselt stohhastilise dünaamilise programmeerimise mudel – pensionile mineku otsus baseerub praeguse oodatava maksimaalse tulemuse võrdlemisel tulevaste väärtustega.

Tööjõu nõudlusepoolse pensionile siirdumise modelleerimisel tuleb klassikaliselt arvestada sellega, et ettevõtte palkab tööjõudu kuni hetkeni, mil töötaja piirtootlikkus ning palk on võrdsed. Indiviidi tõise elu lõpule jõudmisel ületab palk eeldatavasti tootlikkust. Ehk tööandja maksab töötajale rohkem, kui viimane tegelikkuses panustab. Seega tekib tööandjal motivatsioon muuta lepingut töötajaga – vähendada palka või

töötunde. Lisaks võib tööandja pakkuda stiimuleid töötajale varaseks pensioniks. (Lumsdaine, Mitchell 1999: 3282) Tööandja poolt soodustatud varased pensionid on mugav viis hõive ümberstruktureerimiseks. Kuna tööandja jaoks on vanemaealiste tööjõukulu kõrgem, siis on tal pigem motivatsioon palgata ning koolitada nooremaid töötajaid, kes jäävad ettevõttesse tööle ka pikemaks ajaks. Teiseks võimaluseks on maksta vanemaealistele võimaluse korral vähem palka. (Hutchens 1988: 90) Erinevate autorite poolt käsitletud mudelite kokkuvõte on esitatud järgnevas tabelis 1.

Tabel 1. Kokkuvõte pensionile siirdumist kirjeldavatest mudelitest.

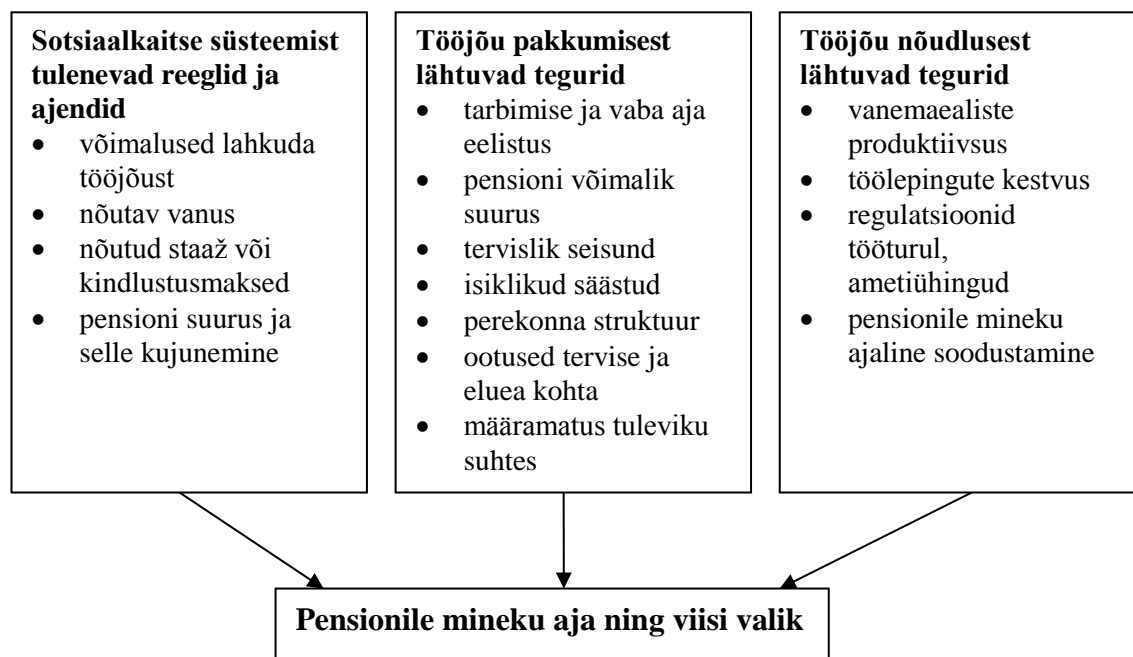
Mudel	Pensionile siirdumine	Eelised	Puudused
Standardne töö- ja vaba aja mudel	Maksimeeritakse kasulikkust eelarvepiirangu raames. Pensionile minnakse, kui vaba aeg on kogu ajapiirang.	Analüüsi lihtsus. Kasutatakse pensionile siirdumise analüüsiks, uurides muudatusi tööhõives osalemises.	Pole lubatud säästmise ja laenamine. Eeldatakse, et eelarvepiirang on lineaarne. Ei arvestata, et kasulikkus ühel perioodil on seotud tarbimise ja vaba ajaga teistel perioodidel.
Dünaamilised mudelid – näiteks Burtless (1986), Berkovec ja Stern (1991)	Pensionile siirdutakse siis, kui vaba aja väärtus on suurem kui töö tegemise väärtus. Maksimeeritakse kasulikkust kogu elu eelarvepiirangu raames.	Analüüsitakse pensionile siirdumist dünaamiliselt – arvestatakse mitmete perioodidega. Arvestab indiviidi elutsükliga.	Mudel eeldab, et inividid teavad oma tuleviku võimalusi.
Kestusmudelid – Stock, Wise (1991), Hausman, Wise (1985)	Pensionile siirdutakse, kui vaba aja väärtus on kõrgem töö tegemise väärtusest.	Arvestavad tuleviku määramatusega. Võimalus muuta ootusi seoses lisanduva informatsiooniga.	Arvutuslik keerulisus.
Stohhastiline dünaamiline programmeerimismudel - Rust (1989)	Pensionile mineku aeg valitakse lähtuvalt kogu elu eelarvepiirangust	Kajastab mitmeid muutujaid, mis mõjutavad töötaja kasulikkuse taset. Otsuse tegemine on pidev protsess.	Mudeli spetsifitseerimine ning analüütilise lahendi leidmine on keeruline.
Optiooni - väärtuste mudel – Stock ja Wise (1991)	Võrreldakse tulevikuväärtusi erinevatel hetkel pensionile minekul. Kui kasu pensionile minekust on suurem kui töötamisest, siis siirdutakse pensionile.	Võimaldab informatsiooni uuendamist, keskendutakse pensionile minemise alternatiivkuludele.	Alahinnatakse pensionile mineku edasilükkamise väärtust.

Allikas: autori koostatud.

Kokkuvõtvas tabelis on näha, et pensionile siirdumise otsus tehakse kasulikkuse maksimeerimise kontekstis. Indiviid peab tegema oma valiku töö ja vaba aja (pensionile siirdumine) vahel lähtudes kogu elu eelarvepiirangust. Pensionile minnakse siis, kui kasulikkus vabast ajast on kõrgem kui kasulikkus töötamisest. Mudelite edasiarendamisel on hakatud arvestama ka tuleviku määramatusega ning erinevate teguritega, mis mõjutavad indiviidi kasulikkust. Täpsem ülevaade pensionile siirdumist mõjutavatest teguritest antakse järgnevas alapeatükis.

1.2. Pensionile siirdumist mõjutavad tegurid

Pensionile siirdumist mõjutavad tegurid võib peamiselt jagada kolmeks: pakkumisepoolsed tegurid, nõudlusepoolsed tegurid ning institutsionaalsed tegurid. Nende alla kuuluvad omakorda mitmed erinevad aspektid (vt joonis 2).

Joonis 2. Pensionile mineku aja ning viisi valikut mõjutavad tegurid (Leetmaa *et al.* 2004: 29).

Sotsiaalkaitse süsteemist tulenevalt on üheks olulisemaks pensionile siirdumise mõjuriks pakutavate sotsiaalse kaitse hüvede suurus, mis mõjutavad indiviidi tuleviku sissetulekuid. Erinevatel sotsiaalse kaitse hüvedel on positiivne mõju pensionile siirdumisele. Mida heldem on riiklik pensionisüsteem, seda suurem on tõenäosus, et

soovitakse varem tööturult väljuda, sest lisanduv sotsiaalne kaitse muudab pensionipõlve atraktiivsemaks. (Hausman, Wise 1985: 161) Eeldatakse, et töötajad, kellel on võimalik saada suuremat kogust sotsiaalse kaitse hüvesid, lähevad suurema tõenäosusega pensionile. Samas on Gruber ja Wise (1999: 22)¹ leidnud mitme riigi pensionile siirdumise analüüsi kokku võttes, et kuigi sotsiaalkaitstesüsteemid mõjutavad indiviide pensionile minema, siis võiks varajase pensioni hüvesid anda inimestele, kes ei suuda leida endale töökohta ning on just seetõttu juba tööturult lahkunud. Sotsiaalse kaitse stiimulid muutuvad seda olulisemaks, kui töötaja täidab teatud tingimused, et neid saada. Tingimuste all mõeldakse eelkõige vanust, mis on oluline, et saada õigused sotsiaalstiimulite saamiseks. (Gruber, Wise 2002: 8)

Lisaks kindlale vanusele peab indiviidil olema kogunenud teatav tööstaaž. Ametlik pensioniiga ning nõutav tööstaaž varieerub riigiti. Gustman ja Steinmeier (2002b: 5) USA põhjal ja Gruber ja Wise (2002: 25) kirjeldasid, kuidas kõige sagedamini tehakse otsus minna pensionile aastal, kui on kogunenud piisav tööstaaž, et saada kogu ettenähtud pensionit. Ametliku pensioniea tõustes eeldatakse, et märkimisväärne osa töötajatest muudaksid oma pensionile mineku aega ehk siis pensionile ei minda enam senises ametlikus pensionieas. Seda eelkõige põhjusel, et paljud indiviidid ei saa minna enne pensionile, kui kõik võimalikud sotsiaalkaitse hüved on muutunud kättesaadavaks.

Tööjõu pakkumisest lähtuvalt on olulisteks teguriteks, mis mõjutavad indiviidi pensionile jäämist tema individuaalne rikkus ning finantsilised stiimulid. Bloemen (2010: 2) on leidnud Hollandi andemete põhjal, et isikliku rikkuse mõju pensionile mineku otsusele on praegu palju suurem kui mõned aastakümned tagasi. Pensionile minek on muutunud palju paindlikumaks, mis paneb otsuse tegemisel suurema rolli indiviidile. On leitud, et kõrgema rikkuse tasemega inimestel on suurem tõenäosus jääda pensionile. Samas aga võib olla kujunenud olukord, kus indiviidi eesmärgiks ongi varasem pensionile jäämine ning seetõttu on ta ka oma elu jooksul varasid kogunud. Euwals *et al.* (2006: 7) on lisanud samuti Hollandi andmete põhjal, et eriti oluline on individuaalse rikkuse arvestamine ning ka lisanduva pensionist saadava rikkuse arvestamine, kui soovitakse modelleerida varajast pensionile minekut. Gustmani ja

¹ Gruber, Wise (1999) ning Gruber, Wise (2000) tööd on kokkuvõttes Belgia, Kanada, Taani, Prantsusmaa, Saksamaa, Itaalia, Jaapani, Hispaania, Rootsi, Suurbritannia ja USA pensionile siirdumise analüüsides.

Steinmeieri (2002b: 28) põhjal on peamiseks põhjuseks varase pensioni edasi lükkamiseks just ressursside vähesus.

Indiviidi isikliku rikkuse allikaks on sissetulek palga näol. Eeldatakse, et kõrgem palk motiveerib indiviidi edasi töötama, kuna see võib tõsta ka tulevikus saadava pensioni suurust. (Bloemen 2010: 7) Samale järeldusele jõudis juba Burtless (1986: 785), tuues USA andmete põhjal välja, et pensionile minekut mõjutab oluliselt reaalpalkade kasv. Oletades, et indiviidi jaoks on finantsilised stiimulid (näiteks kõrgem töötasu) olulised ning võimalikke majanduslikke hüvesid hinnatakse kõrgelt, siis pole eriti tõenäoline, et pensionile minnakse enne ametlikku pensioniiga. Eeldades, et samal ajal ei ole muid tegureid, mis mõjutaksid pensionile siirdumise otsust – eelkõige just tervisenäitajad. Ehk kokkuvõttes, kõrgem palk mõjutab pensionile siirdumise otsust negatiivselt. (Gustman, Steinmeier 2002a: 3)

Indiviidi pensioni suurus ning selle kujunemine on osaliselt ka institutsionaalne tegur, mis mõjutab pensionile siirdumise otsuse kujunemist. Pensioni kujunemisel on olulised töötatud aastad. Börsch-Supan (2000: 31) Saksamaa andmete põhjal ning Gruber, Wise (2000: 31) on leidnud, et indiviid teeb oma otsuse pensionile siirdumise suhtes võrreldes omavahel lisanduvat kasu, kui saadav pension on suurem (lisanduv rikkus), ning kahju vähemast ajast, mil pensionihüvesid tarbida, väiksem. Seega eeldasid Gruber, Wise (1999: 8), et lisanduval rikkusel on negatiivne efekt pensionile siirdumise otsuse kujunemisel. Indiviid ei lähe pensionile, kui esineb võimalus suurendada oma rikkust tööturul. Eeldades, et tegemist on „nooremate“ vanemaealistega, siis soovitakse tööturul kauem jätkata, kuna võrreldes esimeste töötasudega on hilisemas elus teenitavad sissetulekud kõrgemad. Seega eeldatakse, et lisanduv rikkus kompenseerib vähemat aega, mil hüvesid nautida. Vanemas eas muutub kahju, mis saadakse vähemast ajast, et pensionihüvesid tarbida, olulisemaks kui lisanduvast rikkusest saadav kasu. Blundell *et al.* (2002: 167) Suurbritannia andmete põhjal ning Coile (2003: 6) USA andmete põhjal kirjeldasid, et lisaks kogunevatele pensionihüvedele mõjutavad pensioni suurust ka erapensionid ning ettevõtete poolt pakutavad pensioniplaanid.

Tööjõu pakkumispoolsetest teguritest on väga oluline jälgida pensionile siirdumise otsuse puhul indiviidi tervislikku seisundit. Lumsdaine, Mitchell (1999: 3282) kirjutavad tervise kahest efektist: mõju indiviidi eelarvepiirangule ning vaba aja

eelistamisele. Lühiajaline tervise mõju eelarvele seisneb võimalikus produktiivsuse vähenemises eeldades, et töötajal on kehvemapoolne tervis. Samuti puuduvad kehvema tervisega töötajad suurema tõenäosusega töölt ning pikaajaliselt puudub neil võimalus investeerida oma oskuste arenemisse. Halvem tervis võib kahjustada töötajate võimalust saada tööle. Lisaks avaldub halvema tervise mõju sunnitud paindlikkusena, kus töötajad peavad oma töötunde vähendama. Kehvemapoolne tervis on seotud indiviidi valikutega töö ja vaba aja suhtes: nad võivad eelistada teistsugust ajakasutust. Leitakse, et kasulikkus vabast ajast ületab töistest tegevustest saadava kasulikkuse. Näiteks võib raske haigusega töötaja hakata eelistama rohkem vaba aega, seda näiteks lähedastega koos olemiseks või tervise eest hoolitsemiseks. Oluline on arvestada, et kehv tervis (eriti stress ja depressioon) mõjutab pensionile siirdumist otseselt – võib juhtuda, et individid ei tee oma otsust ratsionaalselt. Seega võib järeldada Bloemeni (2010: 20) ning Burtlessi (1986: 785) põhjal, et kehvem tervis on seotud mitte vabatahtliku tööjõust väljumisega. Samamoodi on kehvem tervis seotud mitte vabatahtliku paindlikkusega – terviseprobleemide puhul on töötajal keeruline töötada suurema koormusega või üldse jätkata oma tavapärasel töökohal. Üldjuhul on leitud, et tervise ning tööjõus osalemise vahelised seosed on keerulised. Seega peavad pensionimudelid arvestama nii otseste kui ka kaudsete tervise mõjudega pensionile siirdumise otsuse kujunemisel.

Tervise arvestamine on väga oluline, kuid problemaatiline on terviseseisundi objektiivne mõõtmine. Kalwij, Vermeulen (2007: 8) on kirjeldanud, kuidas enamikes uuringutes on küsitud indiviidide enda hinnangut oma tervisele. Selline tervise määratlemine on oma loomult subjektiivne ning võimalik, et ka endogeenne. Näiteks võib kujuneda olukord, kus individid väidab, et tema tervislik seisund on halvem kui reaalsuses, püüdes sellega õigustada oma eemalolekut tööturult. See võib põhjustada hinnangutes nihkeid. Tervisehinnangute subjektiivsust rõhutasid ka Berkovec ja Stern (1991: 193), kes USA andmete põhjal kasutasid tervisliku seisundi mõõdikuna ka küsimust teiste tegevuste piirangute kohta. Probleemiks on ka see, et eeldatakse, et individid teavad, milline võiks olla nende tervislik seisund ka tulevikus. Viimasel ajal on aga läbi viidud uuringuid, kus on kogutud andmeid ka indiviidide objektiivsete

tervisemõõdikute kohta: näiteks kopsumaht ning haarde tugevus või ka konkreetsete haiguste esinemine². (Kalwij, Vermeulen 2007: 8)

Individuaalsetest tööjõupakkumise teguritest mõjutab pensionile siirdumist majapidamise koosseis ning indiviidi perekonnaseis. Pensionile siirdumise stiimulite arvutamiseks mõlema partneri puhul tuleb teha eeldusi kaaslase pensionikäitumise kohta, kuna kokkuvõttes sõltuvad sotsiaalse kaitse hüved mõlema partneri sissetulekust. Oletades, et üks partneritest suudab suurendada paari rikkust, jätkates tööturul, siis teine võib tarbida lisanduvat rikkust vaba aja näol ehk siis lahkub tööturult. Teisalt võib kujuneda olukord, kus ka kaaslane ei soovi pensionile minna, kuna vaba aja väärtus on tema jaoks kahanenud. See tähendab, et töötaja eelistaks vaba aega veeta pigem oma kaaslasega. (Coile 2003: 12) Ka Gustman, Steinmeier (2002a: 7 - 8) on kirjeldanud pensionile mineku otsuse kujunemist lähtuvalt kaaslase olemasolust. Koostatud mudelis maksimeeritakse elutsükli mudeli kohaselt kasulikkust. Mõlema partneri kasulikkus on seotud kaaslase omaga kõige otsesemalt perekonna tarbimise kaudu, mida finantseeritakse ühise eelarve kaudu. Mees ja naine maksimeerivad oma kasulikkusfunktsiooni väärtust, arvestades piirangut, et eluaegne perekonna tarbimine ei või ületada perekonna sissetulekut. Kuna tegemist on ühise tarbimisega, siis mõlemad partnerid otsustavad, kuidas kulutada perekonna sissetulekut. Seejärel valib kumbki partner oma tööjõupakkumise, et maksimeerida oma kasulikkusfunktsiooni. Tööjõupakkumise valikul eeldatakse, et kumbki partner teab teise vaba aja eelistusi ning seega teeb oma tööjõupakkumise otsuse, lähtudes partneri oodatavast valikust töö suhtes. Kummagi partneri tööjõu pakkumine sisaldub teise kasulikkusfunktsioonis, seega on võimalik kaks või rohkem Nashi tasakaalu punkti. Juhul, kui partnerid eelistavad erinevat Nashi tasakaalupunkti, siis eeldatakse, et esimesena pensionile minev partner valib selleks aja, mis on talle kasulik, kuid samal ajal arvestab ka partneri eeldatava pensionile mineku ajaga.

Perekonnaseisu jälgimine on oluline ka sissetulekute arvestamisel. Blundell *et al.* (2002: 161) on kirjutanud, et rikkuse vaatlemisel tuleb arvestada ka sellega, et näiteks juhtumitel, kus indiviid on leseks jäänud, siis on võimalik ka teatav sotsiaalne abi.

² Sellised andmed on olemas näiteks SHARE (*Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe*) uuringus.

Lumsdaine, Mitchell (1999: 3282) on rõhutanud pensionile mineku otsuse vaatlemise olulisust perekonna kontekstis, kuna see võib anda täpsemaid tulemusi indiviidi pensionile mineku otsuse jälgimisel. Samas aga võib kujuneda probleemiks sobivate andmete puudumine, kuna andmed peavad olema täielikud mõlema partneri kohta.

Pensionile siirdumise otsust mõjutavad indiviidi subjektiivsed eelistused töötamise ja vaba aja suhtes. Gustman, Steinmeier (2002b: 2) on välja toonud, et varem võiksid pensionile minna need töötajad, kes eelistavad pigem vaba aega. Nad tajuvad lisanduvat väärtust pikemast töötamisest väiksemana kui kaotust vabast ajast. Võiks eeldada ka seda, et inimese eelistus vaba aja suhtes muutub vananedes domineerivamaks seoses töötamise raskemaks muutumisega.

Tööandjapoolsetest teguritest tuleb eelkõige märkida jäikust, mis on seotud erinevate aspektidega. Võib kujuneda olukord, kus tööandja ei ole nõus osalist tööaega vanemaealisele pakkuma – seega peab vanemaealine valima, kas jätkata täisajaga või lahkuda täielikult tööturult. Samamoodi võib tekkida olukord, kus töötingimused on liiga jäigad ning vanemaealisele vastuvõetamatud. Lisaks võib esineda tööandjapoolset diskrimineerimist, eriti just võimalike koolituste pakkumise osas. Seega kaob vanemaealisel töötajal võimalus end ametialaselt arendada ning see toob kaasa töötaja oskuste arenemise pidurdamise (Lumsdaine, Mitchell 1999: 3284). Hutchens (1988: 92) tõi USA andmete põhjal välja, et ka olukorras, kus töö on füüsiliselt väga raske, kiputakse eelistama nooremaid töötajaid. Samas on aga mõne töö puhul vaja teadmisi, mida on võimalik saada ainult aastatepikkuse kogemusega. Sellisel juhul soodustatakse vanemaealiste tööturule jäämist. Sarnaseid ideid on korranud D'Addio *et al.* (2010: 627 - 628), kes lisasid OECD riikide põhjal veel, et eelpensionite süsteem on tööandjate jaoks mugav viis, kuidas hõiveta enda jaoks sobivamaks kujundada. Seda eriti olukorras, kus tööandja jaoks on vanemaealiste töötajate tööjõukulu üsna kõrge. Mitmetes OECD riikides on leitud, et palk tõuseb koos vanusega. Samuti võivad mittepalgalisel kulud (näiteks palkamise ja väljaõppe kulud; erapensionid, täiendavad haigustasud jne) sõltuda vanusest ning seega muutub vanemaealiste palkamine veelgi kulukamaks.

Uurides vanemaealiste tööturukäitumist on leitud, et töö kaotamise ning varem pensionile mineku vahel on märkimisväärne seos. Tatsiramos (2006: 2) on Saksamaa, Itaalia, Hispaania ja Suurbritannia andmete põhjal toonud välja, et jäädes ilma senisest

töökohast ning siirdudes töötü staatusesse, suureneb tõenäosus jääda pensionile. Taolist käitumist põhjendatakse võimaliku vanemaealiste diskrimineerimisega tööturul. Vanemaealistel võib olla keeruline leida endale töökohta ning tihti ei olda nõus töökohta pärast ka näiteks elukohta vahetama. Ka D'Addio *et al.* (2010: 627 - 628) on rõhutanud diskrimineerimise aspekti. Oluline on ka see, et vanemaealistele ei pakuta abi uue töökohta leidmiseks. Üldiselt pole erinevates uuringutes töäjõudnõudluse pool väga palju tähelepanu saanud. Selleks, et seda teha, oleks vaja paremaid andmeid nii töäjõu sisendi kui ka väljundi kohta. Lisaks on oluline arendada ettevõtetega seotud määramatuse modelleerimist. Seega peab tegelikkuses arvestama mitmete mitterahaliste aspektidega. (Lumsdaine, Mitchell 1999: 3289)

Arvestades nii töäjõupakkumise, -nõudluse kui ka institutsionaalsete teguritega, on oluline siiski vaadelda, kas pensionile siirdumise soov ning otsus on indiviidi vabatahtlik valik või mitte. Dorn, Sousa-Poza (2007: 428) on kirjutanud USA andmete põhjal, et vabatahtlik varasemale pensionile minek on põhjustatud vaba aja suhtelisest eelistamisest töötamisele. Mittevabatahtlik varasemale pensionile minek on põhjustatud hõivepiirangutest. Tegelikkuses on ka see valik ratsionaalne, kuid seda on mõjutanud hõivepiirangud, näiteks tööpuudus. Pensionile siirdumise vabatahtlikkusele lähenesid huvitavalt Shultz *et al.* (1998: 48), kes leidsid USA andmete põhjal, et pensionile siirdumist mõjutavad tegurid võib jagada tõmbe- ja tõuketeguriteks. Tõmbeteguriks on peamiselt vaba aja eelistamine – kui tõmbetegurid on olulisemad, siis on pensionile siirdumine vabatahtlik. Tõuketeguriteks on näiteks halb tervis, rahulolematu töökohaga – kui tõuketegurid on olulisemad, siis on pensionile siirdumine mitte vabatahtlik.

Käesolevas töös pööratakse suuremat tähelepanu töäjõu pakkumispoolsetele individuaalsetele teguritele ning institutsionaalsetele teguritele. Järgnevas alapeatükis antakse ülevaade varasematest empiirilistest töödest, nendes kasutatud andmetest ning saadud tulemustest.

1.3. Ülevaade varasematest pensionile siirdumist käsitlevatest empiirilistest töödest

Pensionile siirdumise uurimise käigus on enamjaolt kasutatud küsitluste teel saadud andmeid. Samas, on uuritud ka üldiste makromajanduslike indikaatorite mõju pensionile siirdumisele. Näiteks vaatlesid Dorn, Sousa-Poza (2007), kuidas SKP *per capita*, töötuse määr ning mitmed teised makromajanduse indikaatorid mõjutasid pensionile siirdumist.

Paljudes varasemates uuringutes on pensionile mineku otsuse modelleerimiseks kasutatud mikroandmetest paneelandmeid. Paneelandmete eeliseks on võimalus vaadelda, kuidas on indiviidi tööturu staatus uuringu erinevate lainete vahel muutunud ning seejärel proovida selgitada, missugused tegurid on neid muudatusi põhjustanud. Probleemiks on siinkohal vaadeldava ajahorisondi pikkus, kuna liiga lühikese vaatlusperioodi puhul pole teada, kas individ ka jäi oma uude staatusesse. Selline probleem esines näiteks Wahrendorf *et al.* (2012) SHARE andmete põhjal koostatud uuringus, mis vaatles inimeste soovi varasele pensionile minna. Tegelikult pole teada, kas see soov ka realiseerus.

Andmetest, mida on varasemate uuringute teostamiseks kasutatud, on kõige levinumad mitmesugused sotsiaalmajanduslikud küsitlused, mida erinevates riikides regulaarselt läbi viiakse. Uuritakse individide töötamise, sissetulekute, varade pensionile siirdumise, leibkondade majandusliku olukorra ning mitmete teiste teemadega seotud probleeme. Lisaks on koostatud ka mitmeid riike hõlmavaid uuringuid (näiteks SHARE ja ECHP), mis annavad hea võimaluse võrdluseks. Erinevatest andmebaasidest, mida on pensionile siirdumise uurimiseks varasemate autorite poolt kasutatud, annab ülevaate alljärgnev tabel 2.

Tabel 2. Kokkuvõtte pensionile siirdumise analüüsimiseks kasutatud andmetest

Uuring	Lühend	Riik (riigid)	Mõned koostatud tööd
Panel Study of Income Dynamics	PSID	USA	French (2005)
Health and Retirement Suvey	HRS	USA	Gustman, Steinmeier (2002a, 2002b); Coile (2003)
International Social Survey Program	ISSP	USA	Dorn, Sousa-Poza (2007)
Dutch Socio-Economic Panel	SEP	Holland	Bloemen (2010)
European Community Household Panel	ECHP	Saksamaa, Itaalia, Hispaania, Suurbritannia	Tatsiramos (2006)
Dutch Income Panel	IPO	Holland	Euwals <i>et al</i> (2006)
The German Socio-Economic Panel	GSOEP	Saksamaa	Börsch-Supan (2000)
Retirement Survey	RS	Suurbritannia	Blundell <i>et al</i> (2002)
Survey of Health Ageing and Retirement in Europe	SHARE	Esimeine laine: Taani, Rootsi, Austria, Prantsusmaa, Saksamaa, Šveits, Belgia, Holland, Hispaania, Itaalia, Kreeka, Iisrael Teine laine: lisandusid Tšehhi, Poola Neljas laine: lisandusid Eesti, Ungari, Portugal, Sloveenia	Börsch-Supan <i>et al</i> (2008); Wahrendorf <i>et al</i> (2012); Kalwij, Vermeulen (2007); Pozzoli, Ranzani (2009); Alavina, Burdof (2008) jt.

Allikas: autori koostatud.

Andmete analüüsimiseks on erinevatest meetoditest kasutatud Stock-Wise'i optiooniväärtuste mudelit, mida on kirjeldatud esimese alapeatükis. Seda mudelit on kasutanud näiteks Börsch-Supan (2000) Saksamaa andmete põhjal. Kuna pensionile siirdumine on diskreetne otsus, siis on uuringutes kasutatud üsna palju ka erinevaid tõenäosusmudeleid, näiteks logit ning probit mudelid³. Seda eelkõige seetõttu, et analüüsida erinevate tegurite seost pensionile siirdumise otsuse kujunemisele. Tööturult väljumine võib toimuda ka järk-järgult (*phasing into retirement*), näiteks võib töötaja

³ Logit ja probit mudelid annavad võrdlemisi sarnased tulemused, erinevus seisneb jaotusfunktsioonis: logit mudeli puhul on tegemist logistilise jaotusega ning probit mudeli puhul normaaljaotus (Vasisht 2013: 56 - 58).

siirduda esialgu osaajaga tööle ning alles seejärel lõplikult pensionile. Seega on mõned autorid (Gustman, Steinmeier 1984, Bloemen *et al.* 2010, Allen *et al.* 2004) kasutanud oma analüüsidest ka multinoomseid logit-mudeleid. SHARE andmetel põhinevates uuringutes on samamoodi kasutatud peamiselt tõenäosusmudeleid (logit ja probit mudeleid ning multinoomset logit-mudelit). Sageli kasutatakse modelleerimisel põhimõtet, kus muutujaid hakatakse järk-järgult juurde lisama.

SHARE andmetel põhinevates uuringus on Kalwij, Vermeulen (2007: 8) jaotanud hõives osalemist mõjutavad tegurid kaheks. Esiteks institutsionaalsed tegurid, kuhu kuuluvad ametlik pensionile mineku iga, eelpensionile mineku võimalused ning sissetuleku maksustamine, kui saadakse ka pensionit. Teisteks peamisteks faktoriteks, mis mõjutavad pensionile siirdumist, on individuaalsed karakteristikud, kuhu kuuluvad haridustase ning tervislik seisund, vanus, majapidamise suurus. Sarnane jaotus tehti ka Siegrist *et al.* (2006: 62) ning Wahrendorf *et al.* (2012:1) töödes, kus mõjurid jagunesid kolmeks: finantsstiimulid, mida kombineeritakse tööandjapoolse survega töölt lahkuda; tervislik seisund ning töötingimused. Wahrendorf *et al.* (2012) rõhutas veel, et töötingimuste all tuleks lisaks füüsilistele tunnustele arvestada ka tööstressiga. Börsch-Supan *et al.* (2008: 1) on SHARE andmete põhjal rõhutanud eelkõige institutsionaalsete tegurite olulisust pensionile siirdumise otsuse tegemisel. Riigiti on töötajatel erinevad teed tööturult väljumiseks: vanaduspension, töövõimetuspension, haigushüvitised ning töötu abirahad.

Nõudluse poolelt võiks tööandja jaoks olla optimaalne, kui vanemaealised lahkuksid siis, kui nende tootlikkus hakkab kahanema. Tööandjapoolseid põhjusi töötajate pensionile siirdumise puhul vaatlesid ka Pozzoli ja Ranzani (2009: 3) SHARE andmete põhjal. Leiti, et kardetakse vanemaealiste töötajate kohanematust tehnoloogiliste ja organisatoorse muudatustega. Lisaks arvati, et palgakulutused ning mittepalgased kulutused kasvavad kiiremini kui vanemaealiste produktiivsus. Käesolevas töös kasutatakse pensionile siirdumist mõjutavate tegurite rühmitamisel osaliselt varasemates uuringutes kasutatud jaotust. Täpsem jaotus tehakse individuaalsete karakteristikute lõikes. Järgnevalt on koostatud tabel 3, mis kirjeldab erinevate tunnuste jagunemist rühmadesse, välja on toodud ka konkreetsete tunnuste mõju suund pensionile siirdumise otsusele ning mõned autorid, kes on oma töödes selliseid tulemusi saanud.

Tabel 3. Võimalikud pensionile siirdumist kirjeldavad muutujad.

Institutsionaalsed karakteristikud	Indiviidi iseloomustavad karakteristikud	Tervise karakteristikud	Leibkonna ja majapidamise karakteristikud	Töötamisega seotud karakteristikud
PENSIONILE SIIRDUMISE OTSUST POSITIIVSELT MÕJUTAVAD TEGURID				
<ul style="list-style-type: none"> • Pensionihüvede suurus (Börsch-Supan <i>et al.</i> (2008)) • Muude sotsiaalkaitsehüvede suurus (French (2005); Engelhardt (2011)) • Pensioniea tõus (Litwin <i>et al.</i> (2009)) 	<ul style="list-style-type: none"> • Vanus (Wahrendorf <i>et al.</i> (2012); Kalwij, Vermeulen (2007)) • Sugu – naised (Wahrendorf <i>et al.</i> (2012)) 	<ul style="list-style-type: none"> • Kehv üldine tervis (Kalwij, Vermeulen (2007); Hausman, Wise (1985)) • Konkreetseid haigused: insult, diabeet, luu- ja lihaskonnahaigused, kasvaja, puusaliigese vahetus (Alavina, Burdof (2008); Van den Berg <i>et al.</i> (2010); Barnay, Debrand (2006)) • Depressiooni pödemine (Alavina, Burdof (2008)) 	<ul style="list-style-type: none"> • Elukaaslase olemasolu naiste puhul (Engelhardt (2011)) • Elukaaslase töötamine naiste puhul (Engelhardt (2011)) • Kaaslase kõrgem vanus (Börsch-Supan <i>et al.</i> (2008); Pozzoli ja Ranzani (2009)) • Kaaslase kehv tervis naiste puhul (Pozzoli ja Ranzani (2009)) • Kaaslase kõrgem haridustase (Fischer, Sousa-Poza (2006)) • Majapidamise kõrgem varade tase (Bloemen (2010); Litwin <i>et al.</i> (2009); Fischer, Sousa-Poza (2006)) 	<ul style="list-style-type: none"> • Madal töökvaliteet (Siegrist <i>et al.</i> 2006) • Tööstress (Wahrendorf <i>et al.</i> (2012)) • Tööga rahulolematuse (Schmalzberger <i>et al.</i> (2008)) • Ülekvalifitseeritus (Schmalzberger <i>et al.</i> (2008)) • Madalam tööalane positsioon, lihtsamate ametialade töötajad (Pozzoli ja Ranzani (2009); Radl (2012)) • Koondamine (Tatsiramos (2006))
PENSIONILE SIIRDUMISE OTSUST NEGATIIVSELT MÕJUTAVAD TEGURID				
	<ul style="list-style-type: none"> • Kõrgem haridus (Berkovec ja Stern (1991); Kalwij, Vermeluen (2007); Pozzoli ja Ranzani (2009)) • Vanus eelpensionile minekul (Fischer, Sousa-Poza (2006)) 		<ul style="list-style-type: none"> • Kaaslase töötamine meeste puhul (Coile (2003); Gustman, Steinmeier (2002a)) • Suur leibkond, koolis käivad leibkonnaliikmed (Kalwij, Vermeulen (2007)) • Kaaslase kehv tervis meeste puhul (Pozzoli ja Ranzani (2009)) • Kõrgem sissetulek (Euwals <i>et al.</i> (2008)) 	<ul style="list-style-type: none"> • Ettevõtlusega tegelevad inimesed (Radl (2012)) • Head arenguvõimalused ning tööalased suhted (Engelhardt (2012))

Allikas: autori koostatud erinevate autorite tööde põhjal.

Institutsionaalsetest teguritest mõjutavad pensionile jäämise otsust pakutavad sotsiaalsed garantiid. Börsch-Supan *et al.* (2008: 13 - 14) ning French (2005: 397) töid välja, et pensionihüvede ning sotsiaalkaitse hüvede suurus on positiivselt seotud pensionile mineku otsusega. Engelhardt (2011: 3) analüüsis SHARE andmeid ja näitas, et majandusliku lähenemise põhjal eksisteerib märkimisväärne statistiline seos sotsiaalse kaitse stiimulite ning töötajate tööturu käitumise vahel. Sotsioloogid on aga sellist lähenemist kritiseerinud. Põhilise põhjusena on välja toodud, et liikumist hõivest mitteaktiivsete hulka modelleeritakse vabatahtliku valikuna teatud institutsionaalsete tegurite raamistikus – milleks on tõmbetegurid, tegelikkuses tuleks jälgida ka tegureid, mis „tõukavad“ vanemaealisi tööturult välja. Sotsiaalsete garantiide puhul on ilmnenu, et mida heldemad on riigi poolt pakutavad hüved, seda vähem säästavad majapidamised isiklikult oma pensioni tarbeks. Alessie *et al.* (2011: 20) leidis SHARE andmete põhjal, et näiteks Põhja-Euroopas on inimeste säästnud nii pensioniks kui ka muuks tarbeks seoses kõrgete sotsiaalsete garantiidega väiksemad.

Institutsionaalsete tegurite poolt on uuritud ka pensioniea tõusu mõju pensionile siirdumisel. Litwin *et al.* (2009: 250 – 252) uurisid, kas Iisraeli töötajad on nõus pensionireformiga, mille käigus tõstetakse naistel pensioniiga 64 aastale (60 aasta asemel) ning meestel 67 aastale (65 asemel). Modelleerimismeetodina kasutati järkjärgulist regressioonimudelit: koostati põhimudel, kuhu hakati järkjärgult muutujaid juurde lisama. Leiti, et mida kõrgem on inimese haridustase, seda rohkem ollakse nõus vanemaealisena töötama ning seega ollakse nõus ka pensionireformiga. Ka vanuse tõus mõjutas positiivselt nõusolekut pensionireformiga. Lisaks selgus, et mida raskemad on tingimused töökohal, seda vähem ollakse nõus pensionireformiga. Veel leiti, et kui inividid leiavad, et heaolu eest peaks vastutama riik, siis seda vähem on nad nõus pensionireformiga. Viimaks selgus, et mida rohkem usutakse, et kauem töötamine aitab hoida tervist ning huvi elu vastu, seda rohkem toetati pensionireformi. Teistest uuringutest on French (2005: 397) PSID (USA) andmete põhjal uurinud, kuidas muutuks töötajate eelistus pensionile siirdumise korral, kui pensioniiga tõstetaks. Leiti, et pensioniea tõstmisel vaid ühe aasta võrra puudub oluline efekt pensionile jäämisele.

Indiviidi iseloomustavatest karakteristikutest on olulised indiviidi vanus, sugu ning ka omandatud haridustase. Vanuse puhul sai huvitava tulemuse Wahrendorf *et al.* (2012:

6), kes leidsid, et tõenäosus soovida minna pensionile on suurem meeste hulgas ning vanuserühmades alla 55 aasta ning 55-59 aastat võrreldes 60-64 aastastega. Üsna sarnaselt tõid Fischer ja Sousa-Poza (2006: 11) välja, et inimese vanuse liginedes ametlikule vanaduspensionile, väheneb soov minna varajasele pensionile. Kalwij, Vermeulen (2007: 14) leidsid, et vanuse muutuja puhul on märgata statistiliselt olulist mõju pensionile jäämisel alates 56. eluaastast. Samas, teatud vanuse korral enam varasele pensionile minna ei soovita. Vanuse puhul tuleb arvestada ka institutsionaalsete teguritega: pensioni- ning eelpensioniga erinevad riigiti ning ka tingimused, mille korral eelpensioni või töövõimetuspensionit saadakse, on erinevad.

Haridustase on samuti oluliseks selgitavaks teguriks pensionile siirdumise otsuse puhul. Kalwij ja Vermeulen (2007: 13) ning Engelhardt (2011: 10) leidsid, et kõrgema haridustasemega töötajatel on suurem tõenäosus tööturul edasi tegutseda. Kalwij ja Vermeulen (2007) tõid välja, et näiteks Itaalias oli kõrgema haridustasemega naistel 46% suurem tõenäosus jätkata tööturul vanemaalisena. Schnalzenberger *et al.* (2008: 217) leidsid, et töötaja ülekvalifitseerituse korral soovitakse minna varem pensionile. Pozzoli ja Ranzani (2009: 15) leidsid samuti, et kõrgema kvalifikatsiooniga töötajad pigem jätkaksid töötamist ka vanemas eas. Indiviidid, kellel on kõrgem haridus, võivad lükata pensionile minekut edasi, kuna nad näevad tööturul rohkem võimalusi. Seda eelkõige kõrgema sissetuleku teenimise võimaluse näol. Samas, juba üsna varajases Berkoveci ja Sterni (1991: 209) töös on toodud välja, et kõrgem haridus mõjutab indiviidi palga suurust. Üks lisa-aasta haridust vähendab indiviidi jaoks pensionile mineku väärtust võrreldes näiteks täisajaga tööga.

Järgnevalt on oluline jälgida indiviidi tervisega seotud näitajaid: indiviidi subjektiivset hinnangut oma tervisele, konkreetseid haigusi ning vaimse tervise seisundit. Subjektiivse tervisehinnangu kohta on näiteks SHARE andmetes järgmine küsimus: „*Kas ütleksite, et teie tervis on...*“ ning vastusevariandid „*suurepärane, väga hea, rahuldav, halb*“. Lisaks on uuritud ka erinevate haigusseisundite ning vaimse tervise seisundi kohta. Kalwij ja Vermeulen (2007) on esialgu välja toonud, et tervise mõju tööhõivele on keeruline analüüsida, sest näiteks raskete haiguste korral (kasvajad, infarkt, insuldid) on indiviid sunnitud tööturult lahkuma, kuid kergemate haiguste korral (kõrge vererõhk, diabeet) pole see ilmingimata vajalik. Uuringus leiti, et inimese

enda poolt määratud tervisel on oluline seos hõives osalemisega. Kui invidiididel (meestel) on hea tervis, siis on näiteks Kreekas 15,8 protsendipunkti ning Saksamaal 34,5 protsendipunkti suurem tõenäosus osaleda hõives võrreldes nendega, kelle enda poolt hinnatud tervis oli halb. Kui võeti arvesse ka objektiivseid tervisenäitajaid, siis marginaalse efekti suurus pisut vähenes. Väga tõsised haigused mõjutasid statistiliselt oluliselt tööjõus osalemist Austrias, Taanis ja Hispaanias – näiteks Taanis vähenes tõenäosus osaleda tööjõus 14,6 protsendipunkti, kui oldi põetud tõsist haigust, võrreldes nendega, kes ei olnud. Vähem tõsisemate terviseprobleemide mõju tööhõives osalemise seletamisel ei olnud statistiliselt oluline. Sarnased tulemused said SHARE andmete põhjal ka Alavinina ja Burdof (2008: 42 – 43), Van den Berg *et al.* (2010: 850) ning Pozzoli ja Ranzani (2009: 3). Alavinina ja Burdof (2008) lisasid veel, et depressioon, läbi põetud insult, diabeet ning luu-ja lihaskonna haigused olid seotud tööturult väljumisega (pensionile jäämisega). Lisaks leiti positiivne seos ülekaalulisuse, vähese füüsilise aktiivsuse ning vanemaealiste tööturult väljumise vahel. Barnay ja Bebrand (2006: 5) vaatasid terviseprobleeme konkreetsemalt ning leidsid, et kõige rohkem mõjutavad hõives osalemist puusaluu murrud ja puusaliigeste vahetamised ning erinevad kasvaja – tõenäosus osaleda hõives vähenes vastavalt 27 ja 14 punkti. Pozzoli ja Ranzani (2009: 17 – 18) lisasid veel, et otsus kehvema tervisega mitte töötada, on tingitud töövõimekuse langusest ning vaba aja eelistamisest. Lisaks uuriti, kuidas mõjutab partneri tervis otsust pensionile mineku kohta. Kui partneril on kehv tervis, siis meeste puhul vähendab see tõenäosust minna pensionile, naiste puhul on efekt vastupidine. Samas, juba väga varajases Hausmani, Wise'i (1985: 171) USA andmete põhjal tehtud töös leiti, et kehvemapoolne tervis suurendab tõenäosust suunduda pensionile 1-2%. See oleks samaväärne efekt, kui suurendada kuist pensionimakset 70 või kogu eluaegselt pensionilt saadavat rikkust 10 000 dollari võrra. Teisalt, Bloemen (2010: 23), kes kasutas hoopis SEP (Holland) andmeid, aga ei leidnud olulist seost terviseseisundi ning pensionile mineku vahel.

Tervise ning pensionile mineku otsuse vahelisi seoseid on teisest aspektist SHARE andmete põhjal uurinud Coe ja Zamarro (2011: 78), kes vaatlesid, kuidas muutub indiviidi tervis pärast pensionile minemist. Leiti, et varasem pensionile minek vähendab tendentsi, et raporteeritakse keskmisest, halvast või väga halvast tervisest. Oma tulemustesse suhtuti kriitiliselt, kuna arvati, et varajasele pensionile suunduvad need

töötajad, kelle töö on füüsiliselt nõudlik. Sama teemat uuris ka Sahlgren (2012: 19), kes leidis, et kahe SHARE laine uuringu vahelisel perioodil pensionile mineku puhul hinnangud füüsilisele ja vaimsele tervisele vähenesid vastavalt ühe standardhälbe ning 1,34 standardhälbe võrra. Vaimse tervise ja pensionile jäämise vahelist seost uurisid Brugiavini *et al.* (2008: 250). Leiti, et pensionil olemine tõstab tõenäosust põdeda depressiooni nelja protsendipunkti võrra ning mida rohkem aega on möödunud pensionile minekust, seda suurema tõenäosusega võidakse langeda depressiooni. Teistsuguse tulemuse said Litwin *et al.* (2009: 252), kes leidsid, et kui inimesed usuvad, et kauem töötamine aitab hoida tervist, siis ollakse nõus kauem tööturul osalema. Samas on leitud, et varasem pensionile jäämine on tegelikkuses kasutamata tööjõu võimekus, kuna sageli on eelpensionile jäädud hea tervisega. (Börsch-Supan *et al.* 2008: 12)

Leibkonda ja majapidamist iseloomustavate tunnuste puhul jälgitakse leibkonna suurust – nii perekonnaseisu (sh kaaslast iseloomustavaid tunnuseid) kui ka ülalpeetavate arvu. Lisaks peab jälgima ka majapidamise sissetulekuid ning varade taset. Toetudes SHARE andmetele on Kalwij, Vermeulen (2007: 13) leidnud, et elukaaslase olemasolu korral on tihti suurem tõenäosus olla tööturul aktiivne – eriti kehtib see meeste puhul, naiste seas on märgata vastupidist efekti. Ka Engelhardt (2011: 11) leidis, et partneri mitte töötamise korral jäädakse suure tõenäosusega aktiivsesse seisundisse.

Börsch-Supan *et al.* (2008: 15) ja Pozzoli, Ranzani (2009: 15) vaatlesid, kuidas mõjutab partnerite vanus soovi minna pensionile. Leiti, et suurema vanusevahega paarid läksid sagedamini koos pensionile, kuna eeldatavasti tahetakse koos vaba aega veeta, kuniks see on võimalik. Samas uuringus leiti, et majapidamise suurusel on negatiivne efekt pensionile mineku otsusele. Kalwij ja Vermeulen (2007: 17) lisisid, et juhul, kui vanemaealistel on veel õppivaid lapsi, siis ka sellel on pensionile mineku otsusele negatiivne efekt. Kaaslase olemasolu mõju pensionile siirdumise otsusele uuris ka Coile (2003: 16-17) HRS andmete põhjal. Leiti, et naise otsus pensionile siirduda mõjutab oluliselt mehe otsust, kuid vastupidist efekti ei täheldatud. Tulemust on proovitud selgitada võimaliku asümmeetriaga vaba aja eelistamises. On levinud arvamus, et asjaolu, kas mees naudib pensionile jäämist või mitte, sõltub sellest, kas ka tema naine on pensionil. Naiste puhul on leitud, et viimased leiavad endale rakendust ka üksi pensionil olles – töötades vabatahtlikuna, hoolitsedes majapidamise või lastelaste eest.

Meeste puhul on rakenduse leidmine keerulisem. Seega, olukorras, kus naisel on tugev finantsiline stiimul jätkata töötamist, jätkab suure tõenäosusega tööturul ka tema abikaasa. Perekonna olulisust pensionile mineku otsusele on rõhutanud ka Gustman, Steinmeier (2002a: 2), kes leidsid, et saades aru, kuidas ühe partneri otsus mõjutab teist, tekib parem arusaam ka majapidamistes tehtavatest üldistest otsustest. Sarnaselt hilisema Coile (2003) uuringuga leiti, et meeste pensionile mineku otsust mõjutab naise otsus rohkem kui naisi meeste otsused. Lisaks uuriti vastajatelt, kui palju muudab pensionil olemist positiivsemaks võimalus veeta seda aega koos oma kaaslasega. Antud muutuja efekt oli tugevam meeste seas.

Vaadeldes paaride puhul ühist pensionile siirdumise otsust, siis mehe madalam haridustase võrreldes naisega, annab tugevuse minna koos pensionile. Teisalt ilmnis, et partneri kõrge haridus (ning ka kõrgem sissetulek) tekitab olukorra, kus kõrgema haridusega indiviid jätkab tööturul osalemist, kuid tema partneri puhul suureneb tõenäosus minna varem pensionile. Sarnase tulemuse said juba Fischer ja Sousa-Poza (2006: 13), kes põhjendasid taolist efekti suurenenud sissetulekutega.

Majapidamise rikkus ning sissetulek mõjutavad pensionile siirdumise otsust. Tuginedes SHARE andmetele, leidsid Engelhardt (2012: 10-11), et majapidamise kõrgema sissetuleku korral on tõenäosus tööturult väljuda väiksem, kuna sellisel juhul soovitakse töist sissetulekut edasi teenida. Sama tulemuse said ka Fischer ja Sousa-Poza (2008: 13). Kui töötaja näeb, et tal on finantsiliselt kasulik edasi töötada, siis jäädakse tööturule edasi. Pozzoli ja Ranzani (2009: 17) ning Litwin *et al.* (2009: 247) leidsid veel lisaks, et kõrgem kogutud varade tase suurendab soovi minna pensionile. Samu aspekte on rõhutanud ka teisi andmeid kasutanud autorid. Näiteks Euwals *et al.* (2006: 15) on konkreetselt leidnud, et kui vahe maksimaalse pensionist koguneva rikkuse ning koheselt pensionile minemisel saadava kogunenud rikkuse vahe on 100 000 eurot, siis keskmine töötaja töötaks veel vähemalt kaheksa kuud. Bloemen (2010: 20), kes kasutas SEP andmeid, on toonud välja, et rikkusel üldiselt on positiivne efekt tööturult väljumiseks, kuid selle mõju objektiivne mõõtmine on tegelikkuses väga keeruline. Seda eelkõige põhjusel, et esinevad tegurid, mis mõjutavad ühekorraga nii indiviidi rikkuse taset kui ka soovi pensionile jääda. Esiteks, indiviidi käitumine – mõned võivad eelistada varajast pensionile minekut ning seetõttu säästavad rohkem – seega võime

näha inimesi, kellel on kõrge rikkuse ja palga tase ning kes lähevad ka vara pensionile. Teiseks põhjuseks võib olla, et rikkus on lähendmuutujaks teatavatele individuaalsetele karakteristikutele, mis korreleeruvad positiivselt hõives kaasatusega. Kolmandaks põhjuseks peetakse vähest informatsiooni.

Pensionile siirdumise puhul on oluline jälgida tööga seotud tegureid: tööga rahulolu, töötingimusi, tööalast positsiooni jne. Siegrist *et al.* (2006: 65) uurisid, milliste karakteristikutega inimesed sooviksid töötamisest loobuda nii vara kui võimalik. Küsimus: „*Mõeldes oma praegusele tööle, öelge, kas te sooviksite võimalikult varakult pensionile minna?*“. Tulemustest ilmneb, et umbes pool valimist tahaksid töölt lahkuda ning pensionile siirduda nii vara kui võimalik. See on isegi valdavam vastajate hulgas, kellel on madal sotsiaalmajanduslik staatus ning madalam hinnang heaolule. Mõlemad tunnused viitavad ka madalale töökvaliteedile. Sama küsimust uurisid ka Wahrendorf *et al.* (2012), kes rõhutasid töötingimuste all ka tööstressi olemasolu. Leiti, et tõenäosus soovida minna varem pensionile on suurem neil, kes pidid toime tulema suurema tööstressiga. Uuringu probleemiks peeti suurt subjektiivust, kuna inimesed hindasid oma tahet varem pensionile minna ning pole teada, kas see tegelikkuses ka realiseerub. Engelhardt (2012: 4) leidis, et paranenud töösuhted ning ametialased arenguvõimalused (sealhulgas elukestev õpe) soodustavad edasi töötamist. Schnalzenberger *et al.* (2008: 217) vaatlesid tööga rahulolu SHARE kahe esimese laine andmete põhjal. Toodi välja, et töötajad, kes leidsid, et nad ei ole oma tööga rahul, läksid kahe laine vahel kaks korda suurema tõenäosusega pensionile. Need töötajad, kes polnud üldse rahul, läksid kolm korda suurema tõenäosusega kahe uuringulaine vahel pensionile.

Pensionilemineku otsust mõjutab ka töö iseloom ning indiviidi sotsiaalne positsioon. Litwin *et al.* (2009: 247) leidsid, et tööle jäämist soodustavad nii-öelda „valgekraede“ töökohad. Wahrendorf *et al.* (2012: 6) leidsid, et soov minna pensionile on suurem madalamal sotsiaalsel positsioonil olevate inimeste seas ning madalama töiste oskuste tasemega inimeste seas. Samad tulemused said ka Pozzoli ja Ranzani (2009: 3), Engelhardt (2011: 12) ning Radl (2012: 3), kes leidsid veel lisaks, et ettevõtjatel on väiksem tõenäosus minna varakult pensionile ning suurte ettevõtete töötajatel suurem. Radl (2012) vaatles ametialasid süvitsi. Leiti, et võrreldes kõige madalama taseme oskustöölise ning liinitöötajatega lähevad keskastme spetsialistid varem pensionile.

Selgus, et mida kauem on inimene töötanud oma viimase tööandja juures, seda tõenäolisem on varasem pensionile minek. Seda eelkõige põhjusel, et sageli on pikk tööstaaž iseloomulik ametikohtadele, kus on madal nõutav haridustase ning ka keerulisemad töötingimused. Mõlemad aspektid suurendavad soovi minna varem pensionile.

Lisaks eelpool toodud tegurite uurimisel on oluline jälgida pensionile siirdumise dünaamikat, vaadeldes erinevaid mustreid tööturult väljumise kohta. Pagàn (2012) uuris, kuidas oli inimeste töötamine muutunud kahe SHARE andmete kogumise laine vahel. Kui inimene töötas esimese laine ajal osalise ajaga, siis jätkas ta seda ka teise laine ajal. Täisajaga töötamise puhul ning ka väheneva töövõimega naiste puhul liiguti suurema tõenäosusega osaaajaga töötamise suunas võrreldes täiesti tervete naistega. Meeste puhul oli trend samasuunaline, kuid marginaalse efekti suurus oli väiksem. Oluline on see, et osaaajaga tööle minekut peetakse vaheetapiks enne täielikult pensionile siirdumist. Järk-järgulist pensionile minekut uurisid Allen *et al.* (2004: 118), kes vaatlesid ühe Põhja-California ülikooli näitel, kuidas toimub pensionile siirdumine. Eeldati, et töötajal on kolm võimalust: töötada edasi täisajaga, töötada osaaajaga või minna lõplikult pensionile. Leiti, et naistel on suurem tõenäosus minna otse pensionile, kuid osalisele töötajale minemisel sugude vahel erinevusi ei olnud. Samuti oli suurem tõenäosus otse pensionile minna pikema tööstaažiga töötajatel, osalisele töötajale minemisel erisusi ei leitud. Ka Börsch-Supan *et al.* (2008: 7-8) leidsid SHARE andmete põhjal, et on olemas vaheetapid enne lõplikult tööturult väljumist. Esiteks, töötuks jäämine ning seega töötuba abiraha saamine – individid on sunnitud lahkuma oma viimaselt töökohalt enne, kui tal tekib õigus pensionihüvedele. Teiseks, töövõimetuspensioni saamine – see on iseloomulik ainult neile töötajatele, kelle varasem pensionile minek on õigustatud objektiivsete terviseprobleemidega. Kolmandaks on mõned riigid loonud eelpensionite süsteemid. ECHP andmetel tõi Tatsiramos (2006: 12 – 14) välja, et üheks vaheetapiks tööturult lõplikult lahkumiseks on ka töötuse staatus. Töötuks jäämine mõjutab pensionile minekut eriti oluliselt, kui tegemist ei ole vabatahtlikult töölt lahkumisega. Leiti, et näiteks Saksamaal ja Hispaanias on vanemaealistel vallandatutel väiksem tõenäosus minna tagasi tööturule ning suurem tõenäosus minna pensionile võrreldes nende töötajatega, kes lahkusid töölt vabatahtlikult. Seda võib seletada

institutsionaalsete teguritega: Hispaanias ning Saksamaal on väga kõrged hüvitised neile, keda vallandati ning samuti võimalus minna pensionile juba 60 aastasel.

Brunello ja Langella (2012: 5 – 15) uurisid SHARE andmetele tuginedes nii-öelda üleminekutöid. Vaadeldi, kuidas on muutunud tõenäosus minna üleminekutöödele seoses pensioniea muutustega. Kirjeldati, et lisaks võimalusele siirduda töölt otse pensionile, on veel võimalus, et vähendatakse töötunde (osaajaga töötamine) või liigutakse mingile teisele töökohale – niinimetatud üleminekutööd. Üleminekutööks nimetatakse tööd, kuhu suunduti pärast 50. eluaastat ning kus töötati vähem kui 10 aastat. Leiti, et vanusel on negatiivne marginaalne efekt ülemineku tööle asumisel ning positiivne efekt pensionile siirdumisel. Kõrgemal haridustasemel on positiivne efekt üleminekutööle minemisel ning negatiivne efekt pensionile minemisel. Töö kaotamisel on samasugune efekt nii üleminekutööle kui ka pensionile minemisele. Tõenäosus minna otse pensionile on suurem kehvema tervisega töötajatel. Riigiti on suurem tõenäosus minna üleminekutööle Rootsi, Taani, Šveitsi töötajatel ning väiksem tõenäosus Itaalia, Hispaania ja Austria töötajatel. Eeldatakse ka, et kõrgem pensionilemineku iga suurendab soovi minna üleminekutööle, et tarbida rohkem vaba aega, aga samas teenida ka töist sissetulekut.

Kõikide tööturгу puudutavate otsuste puhul on oluline jälgida, kas tegemist on indiviidi vabatahtliku või sunnitud valikuga. Dorn, Sousa-Poza (2007: 447 – 448) uurisid antud teemat ISSP andmete põhjal. Eeldades, et pensionile minnakse seoses sotsiaalkaitse süsteemide ning majanduslike tingimuste pärast (näiteks tööpuudus), siis on tegemist mitte vabatahtliku pensionile minekuga. Lisaks leiti, et varajane pensionile minek vanuses 45 – 59 on sagedamini mittevabatahtlik kui vanuses 60 – 64. Vabatahtlik pensionile minek on aktuaalne siis, kui on kogutud piisavalt vara. Makromajanduslikest indikaatoritest soodustavad vabatahtlikult pensionile minekut kõrgem SKP ning üleüldiste sissetulekute tase. Mittevabatahtlikku varajast pensionile minekut soodustab kõrgem üleüldine töötuse määr. Shultz *et al.* (1998: 49 – 52) leidsid aga, et mittevabatahtlikult pensionile mineku otsust mõjutas kõige rohkem indiviidi halb tervis. Vabatahtlikult pensionile minekut mõjutas eelistus vaba aja suhtes ning hea finantsiline olukord. Need inividid, kes läksid vabatahtlikult pensionile, olid oma eluga rohkem

rahul, nad hindasid oma vaimset ja füüsilist tervist paremaks kui mitte vabatahtlikult pensionile jäänud.

Enamikus SHARE ning ka teiste andmebaaside põhjal koostatud artiklites on peamiseks soovitude teemaks vanemaealiste tööhõive soodustamine, seda enam et Euroopas on vanemaealiste hõive suurendamine muutunud väga oluliseks. Leitakse, et seoses tööturult väljumise otsuse muutumatuses teatud vanuses, siis töötaja tervise hoidmine ning töötingimuste parandamine tööturul püsimiseks peaks olema peamine prioriteet. (Van den Berg *et al.* 2010: 851) Sarnased soovitused olid ka Engelhardttil (2012), kes lisas veel, et on vaja toetada ka elukestvat õpet. Pagàn (2012: 105) ning Wahrendorf *et al.* (2012: 9) rõhutasid paindlike tööajavormide soodustamist, et mitte vanemaealisi tööturult isoleerida ning ka töötajate kvaliteedi tõstmist.

Kokkuvõtvalt on varasemad tööd rõhutanud sissetulekute ning pensionihüviste olulisust pensionile siirdumisel. Üldjuhul on leitud, et kõrgem sissetulek palga näol pigem motiveerib indiviidi kauem tööturul jätkama. Kui aga indiviid on kogunud endale suurema vara, siis soovitakse pigem varem pensionile siirduda. Eeldades, et pakutavad pensionihüvised on kõrged, siis soovitakse varem pensionile siirduda. Samas on pensionihüvede suurus sageli seotud töötamisega – on vaja koguda seadusandlusest nõutav staaž, et mingil tasemel pensionit saada. See jällegi motiveerib töötajat tööturul jätkama. Pensionile siirdumist mõjutab ka töötaja haridus – mida kõrgem on haridus, seda vähem soovitakse tööturult väljuda. Samas, haridus on sageli ka palga lähendmuutujaks. Lisaks on oluline jälgida töötaja tööalast positsiooni. Madalamal ametikohal töötajad soovivad sageli varem pensionile siirduda. Järgnevalt on esitatud tabelis 4 autori poolt koostatud lühikokkuvõtte varasemate uuringute tulemustest.

Tabel 4. Kokkuvõte varasematest uuringutest.

Autor(id)	Andmed	Meetod	Peamised tulemused
Börsch-Supan <i>et al.</i> (2008)	SHARE	Tõenäosusmudelid – probit-mudel	Pensionile siirdumine võib toimuda järk-järgult. Pensionihüvede ja sotsiaalse kaitse hüvede suurus on positiivselt seotud pensionile siirdumisega.
Tatsiramos (2006)	ECHP	Kestusmudelid	Töötus võiks olla üheks vaheetapiks pensionile siirdumisel. Kui töölt lahkutakse mittevabatahtlikult, siis minnakse suurema tõenäosusega pensionile.
French (2005)	PSID	Simuleeritud momentide meetod (MSM)	Sotsiaalhüvede vähenemine toob kaasa töötamise pikenemise. Pensioniea tõstmisel ühe aasta võrra efekt töötamisele puudub.
Coile (2003)	HRS	Tõenäosusmudelid – probit-mudel	Naise otsus pensionile siirduda mõjutab mehe otsust. Vastupidist efekti ei täheldatud.
Gustman, Steinmeier (2002a)	HRS, National Longitudinal Survey of Mature Women (NSL-MW)	Struktuurivõrrandite mudelite analüüs	Naise otsus pensionile siirdumisel mõjutab mehe otsust. Meeste jaoks on olulisem veeta pensionit koos oma kaaslasega.
Wahrendorf <i>et al.</i> (2012)	SHARE	Tõenäosusmudelid – logistiline regressioon	Vanuseliselt soovivad pensionile minna alla 55 või 55-59 aastased. Pensionile siirdumist mõjutab positiivselt tööstressi olemasolu ning madalam ametialane positsioon.
Fisher, Sousa-Poza (2006)	SHARE	Tõenäosusmudelid - robit-mudel	Inimese vanuse liginedes ametlikule pensionieale väheneb soov minna varasele pensionile.
Kalwij, Vermeulen (2007)	SHARE	Tõenäosusmudelid - probit-mudel	Inimese enda poolt määratud kehvamapoolse tervislikul seisundil ja pensionile siirdumise vahel on positiivne seos.
Hausman, Wise (1985)	Longitudinal Retirement History Survey (LHRS)	Kestusmudelid	Kehv tervis suurendab tõenäosust minna varem pensionile.
Bloemen (2010)	SEP	Tõenäosusmudelid – multinoomne logit mudel	Indiviidi isiklik rikkus mõjutab pensionile siirdumist positiivselt, kõrgem sissetulek mõjutab pensionile siirdumist üldjuhul negatiivselt.

Allikas: autori koostatud.

Lisaks traditsioonilisele käsitlusele, kus jälgitakse indiviidide sissetulekute tasemeid on seoses paremate andmetega on hakatud rõhutama ka tervise (nii vaimse kui ka füüsilise) olulisust pensionile siirdumise otsuse kujunemise. On leitud, et nii indiviidi subjektiivselt määratud tervislik seisund kui ka tegelikkuses põetavad haigused selgitavad pensionile siirdumise otsust. Varasemates uuringutes on rõhutatud ka indiviidi leibkonna ning perekonnaseisu jälgimist. Ilmneb, et meeste otsust mõjutavad naiste otsused, kuid vastupidist efekti pole paljudes uuringutes märganud.

Kokkuvõttes on vanemaealiste pensionile siirdumise teoreetilise tagapõhja uurimisel toimunud pidev mudelite edasi arendamine. Eesmärgiks on kaasata piisavalt palju muutujaid, mis võiksid selgitada indiviidide pensionile siirdumise otsust. Siia kuuluvad nii sissetuleku ja varade näitajad kui ka erinevad leibkonda, tervislikku seisundit ning töötamisega seotud tegurid. Analüüside sisukamaks muutumist on toetanud ka järjepidev andmete kogumine, mis on võimaldanud pensionile siirdumist uurida ka dünaamilises käsitluses.

2. PENSIONILE SIIRDUMISE OTSUST KUJUNDAVAD KARAKTERISTIKUD EESTIS SHARE 4. LAINE ANDMETEL

Käesolevas peatükis vaadeldakse Eesti vanemaealiste tööjõupakkumise trende – kirjeldatakse nii muudatusi hõive määrades kui ka ennetähtaegsele vanaduspensionile siirdumisel. Lisaks antakse ülevaade SHARE Eesti osa andmetest – kirjeldatakse vanemaealisi, kes on siirdunud pensionile, töötavad veel või on pensionil, kuid on otsustanud veel töötamist jätkata. Põhjalikumalt analüüsitakse indiviidi otsust võimalikuks varakult töötamisest loobumisest, mida käsitletakse käesolevas töös võimaliku pensionile siirdumisena, seda eelkõige seoses SHARE küsimustikus toodud kirjelduse tõttu. Analüüsi tulemusena antakse ülevaade teguritest, mida võiks seostada võimalikult varakult pensionile siirdumisega.

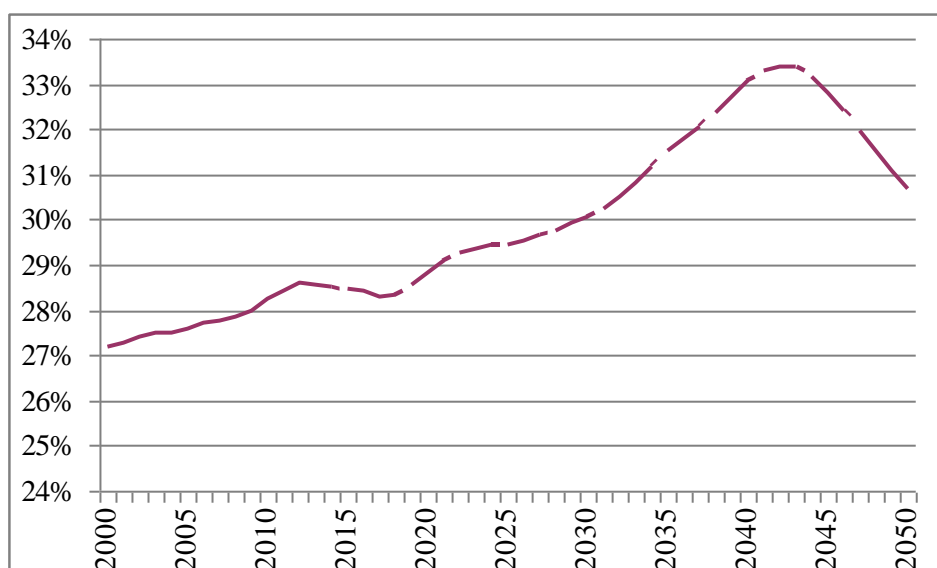
2.1. Ülevaade Eesti vanemaealiste tööjõupakkumise trendidest

Käesolevas töös käsitletakse vanemaealistena 50 – 74 aastaseid inimesi. Teiste definitsioonide põhjal vaadeldakse Euroopa Komisjoni dokumentides vanemaealistena hoopis 55 – 64 aastaseid inimesi (Medeiros, Minty (2012: 8). Maailma Terviseorganisatsiooni (WHO) alusel võib vanemaealiseks töötajaks nimetada 45 aastast töötajat (WHO 1993: 9). Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) põhjal on vanemaealine töötaja inimene, kellel on raskusi töötegemisel oma vanuse tõttu (Older Workers...1980). Käesolevas töös on aga üle 50 aastaseid vastajaid käsitletud eelkõige põhjusel, et SHARE fookuseks olid just inimesed, kes olid üle 50 aasta vanad. Nimetatud vanuserühma tööjõupakkumise trendidest Eestis antaksegi käesolevas alapeatükis ülevaade.

Seoses järjest pikeneva keskmise eluea ning madalama loomuliku iibega on vanemaealiste osakaal rahvastikust näidanud pidevat tõusutrendi. See toob aga kaasa

suuremad nõudmised riigi sotsiaalpoliitikale, seda enam, et teiste riikide praktika ning varasemate uuringute tulemused näitavad tendentsi varasema pensionile mineku suunas. Nimetatud suund toob kaasa suurema probleemina tööjõu vähenemise, kes pensionil olevat põlvkonda peaksid üleval pidama.

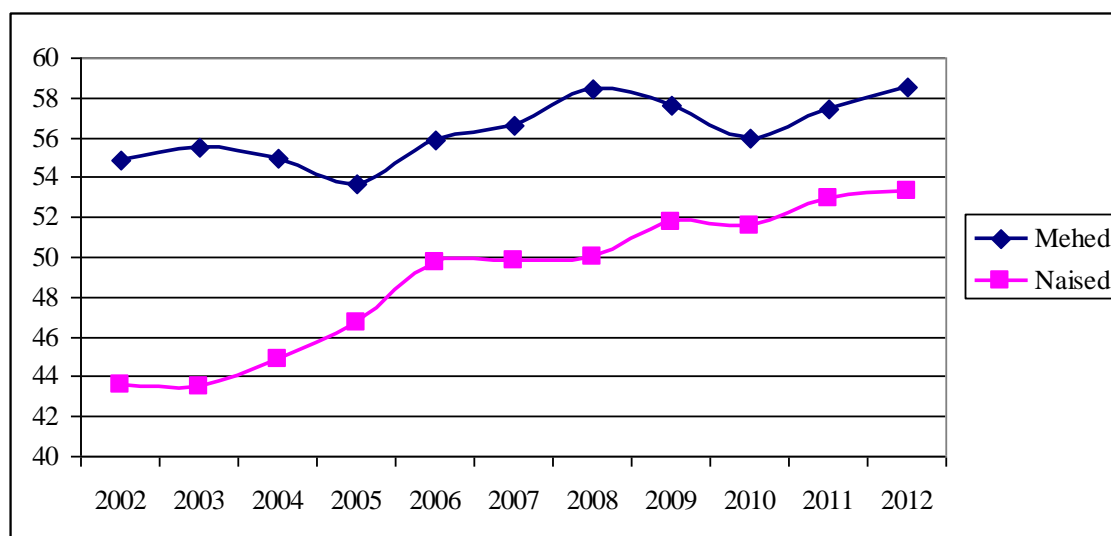
Järgnevalt vaadeldakse nimetatud vanuserühma osakaalu prognoosi kuni 2050. aastani (vt joonis 3). Eesti Statistikaamet on 2011. aastal Eesti rahvastikupüramiidi koostamisel kuni 2050 aastani arvestatud eeldustega, et summaarne sündimuskordaja tõuseb pidevalt ning jõuab 2047. aastaks kahe lapseni naise kohta, suremus väheneb, oodatav eluiga sünnil on 2050. aastaks naistel 80,44 ja meestel 78,36 aastani ning rännet ei toimu või sisseränne tasakaalustab väljarände (Eesti Statistikaamet 2013). Jooniselt on näha, et 50 – 74 aastaste osakaal kogu rahvastikust tõuseb kuni aastani 2044, kus see on umbes 33% kogu rahvastikust, seejärel on prognoositud antud vanuserühma osakaalu langust.

Joonis 3. 50 – 74 aastaste osakaal rahvastikust aastatel 2000 – 2050 (Eesti Statistikaamet; autori arvutused).

Tööjõus osalemist kirjeldab kõige paremini tööjõus osalemise määr. Vanemaealiste tööjõus osalemise määr on näidanud viimasel kümnel aastal tõusutrendi. Alates 2005. aastast tõusis meeste tööjõus osalemise määr kuni 2008. aastani, jõudes tasemeni 58,4%. Seejärel tööjõus osalemise määr langes, kuid 2012. aastaks oli 50 – 74 aastaste meeste tööjõus osalemise määr 58,5%. Samas vanuses naiste tööjõus osalemise määr on

pidevalt tõusnud. 2012. aastaks on vastav näitaja 53,3% (vt joonis 4). (Eesti Statistikaamet 2013)

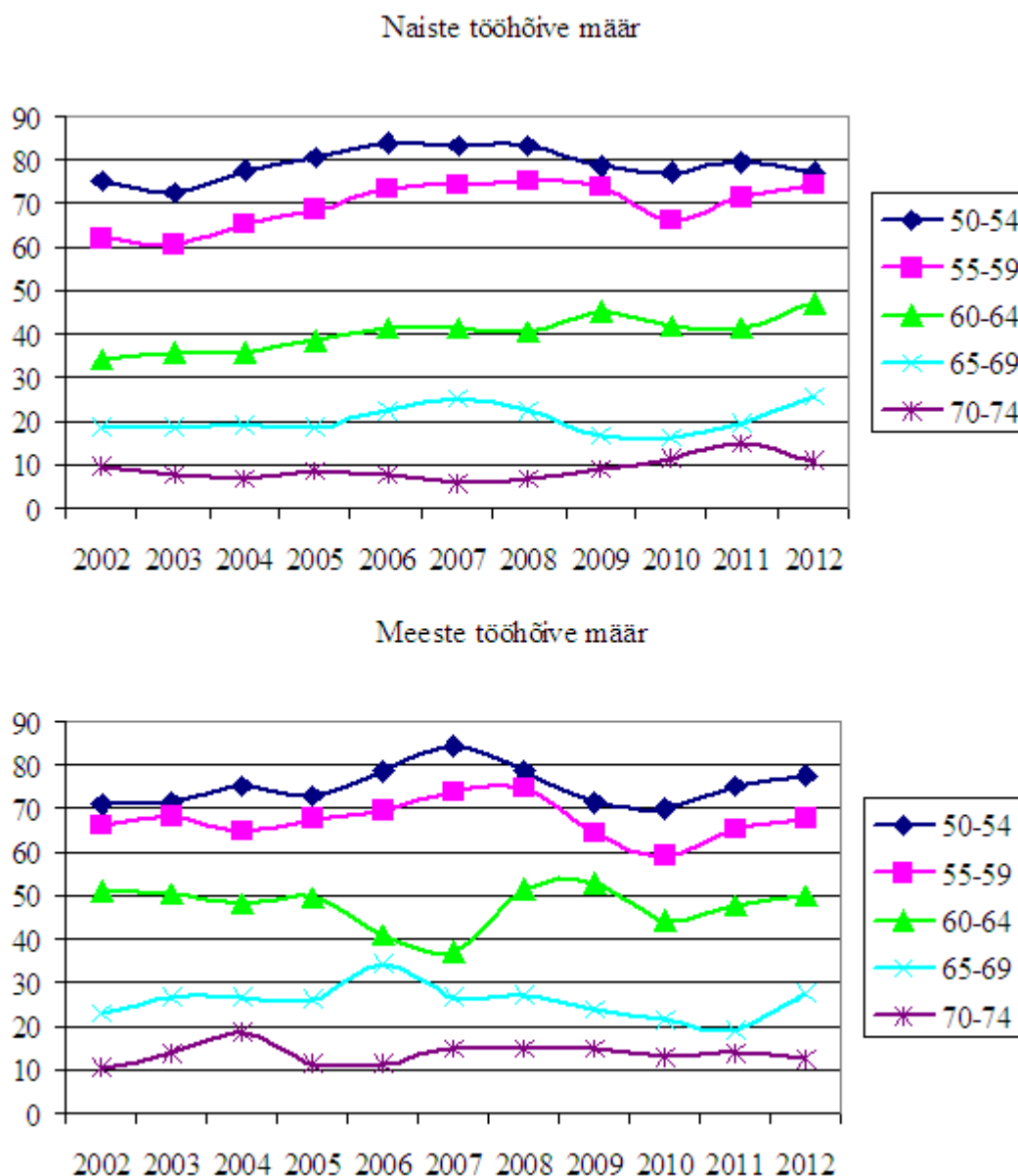

Joonis 4. 50 – 74 aastaste töäjõus osalemise määr 2002 – 2012, protsentides (Eesti Statistikaamet, Eesti töäjõu-uuringu andmed; autori koostatud).

Järgnevalt on vaatluse all hõive määr nii meeste kui ka naiste lõikes. Statistikaameti põhjal näitas vanemaealiste naiste hõive määr 2007 – 2008. aastani tõusutrendi peaaegu kõikides vanuserühmades, ulatudes 2007. aastal 83,5%-ni vanuserühmas 50 – 54. Ainus vanusegrupp, kus hõive määr langes oli vanuserühm 70 – 74, langedes 2007. aastaks tasemeni 5,9%. Pärast 2010. aastat, on naiste hõive määr kõigis vanuserühmades taas tõusnud. 2012. aastaks on siiski hõive määr vanuserühmades 50 – 54 ning 70 – 74 pisut langenud. Märkimisväärselt on kogu vaadeldava perioodi jooksul kasvanud hõive määr vanuserühmades 55 – 59 ning 60 – 64. Kümne aastaga on hõive määr tõusnud nimetatud vanuserühmades vastavalt 12,6 ja 13,1 protsendipunkti, ulatudes 2012. aastaks vastavalt tasemeteni 74,4% ja 47,3% (vt joonis 5). Suuri muudatusi nimetatud vanuserühmades selgitab ametliku pensioniea muutus. 2002. aastal oli naiste ametlik pensioniiga 58,5 aastat, 2008. aastaks oli pensioniea algus tõstetud 60,5 aastale. 2010. aastal aga võisid pensionile siirduda 61 aastased naised. (Pensionikeskus 2013)

Meeste puhul on enamikes vanuserühmades näha naistega sarnaseid mustreid. Vanuserühmades 50 – 54, 55 – 59 ning 65 – 69 on hõive määr tõusnud kui aastateni 2007 – 2008. Ulatudes 2007. aastaks 84,4%-ni vanuserühmas 50 – 54. Seoses

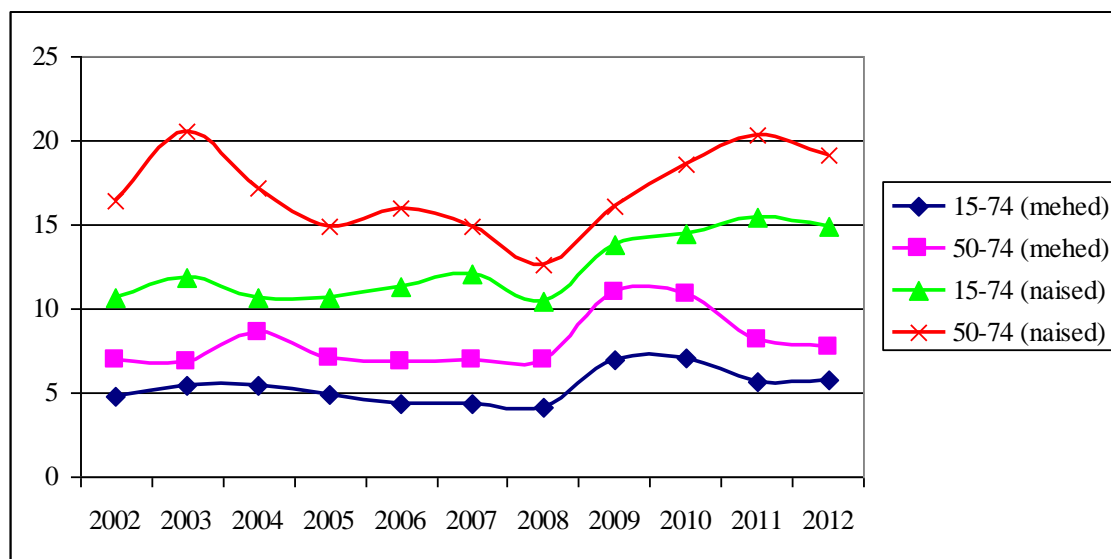
majandussurutisega langes mõnevõrra ka hõive määr, kuid alates 2010. aastast on hõive määr näidanud taas tõusutrendi. Vanuserühmas 60 – 64 on trend olnud pisut teistsugune – kõige madalam oli hõive määr aastatel 2006 – 2007, olles tasemel 37,2% seejärel toimus ühe aasta jooksul väga suur tõus ning hõive määr jõudis tasemeni 51,4%. 2009. aastast hakkas hõive määr taaskord langema. 2012. aastaks on 60 – 64 aastaste seas hõive määr jõudnud tasemeni 50,1% (vt joonis 5).

Joonis 5. Meeste ja naiste hõive määr vanuserühmades 50 – 74 aastatel 2002 – 2012, protsentides (Eesti Statistikaamet, Eesti tööjõu-uuringu andmed; autori koostatud).

Üldiselt on näha, et tööjõus osalemise määr ning tööhõive määr liiguvad teataval määral samamoodi. Nii tööjõus osalemise kui ka tööhõive määra puhul on kõige madalamad väärtused 2010. aasta paiku. Hiljem on mõlema näitaja väärtused kasvanud. Võrreldes 50 – 74 aastaste töötuse määra kõikide 15 – 74 aastaste keskmisega, on näha, et vanemaealiste töötuse määr jääb keskmisele pidevalt alla. Aastatel 2006 – 2008 oli 50 – 74 aastaste meeste töötuse määr peaaegu sama suur kui 15 – 74 aastaste keskmine. Alates 2009. aastast on aga vanemaealiste meeste töötuse määr märgatavalt madalam kui 15 – 74 aastaste keskmine. Ka naiste lõikes võib sama tendentsi märgata. Ilmselt suunduvad vanemaealised töötuks jäädes pigem mitteaktiivsesse seisundisse, seda näitab ka vähenenud hõives osalemise määr samal ajavahemikul (vt lisa 1).

Oluline on jälgida tööjõupakkumise trende ka paindlikest tööajavormidest lähtuvalt. See on võimaluseks tööturul järk-järgult väljumiseks, mis on sagedaseks soovitusena vanemaealiste hõive soodustamiseks. Joonisel 6 on kajastatud osaajaga töötamise esinemise dünaamika aastatel 2002 – 2012.

Joonis 6. Osaajaga töötamise esinemine vanuserühmas 50 – 74 võrreldes 15 – 74 aastastega, 2002 – 2012, protsentides (Eesti Statistikaamet, Eesti tööjõu-uuringu andmed; autori koostatud).

Jooniselt 6 ilmneb, et osaajaga töötamise määr nii mees- kui ka naissoost vanemaealiste hulgas on kõrgem kui kogu tööjõus vanuses 15 – 74. Alates 2008. aastast on osaajaga

töötamise määr vanemaealiste hulgas pidevalt tõusnud kuni 2011. aastani, olles vanemaealiste meeste hulgas tasemel 8,1% ning vanemaealiste naiste hulgas 20,3%.

Kokkuvõttes ilmneb, et üldjuhul on vanemaealiste inimeste hõive määr viimase kümne aasta jooksul pigem kasvanud. Samal ajal on aga ka näiteks ennetähtaegsele vanuspensionile siirdunud inimeste arv kasvanud. Eriti suur oli muutus 2010. aastal, mil Sotsiaalkindlustusameti andmetel lisandus 2254 ennetähtaegset pensionäri. Põhjuseks on tõenäoliselt see, et varasele pensionile soovivad pigem minna töötud inimesed, kuna uue töö leidmine vanemas eas võib olla raskendatud. Kokkuvõtvalt on ennetähtaegsele minejate arv aastatel Sotsiaalkindlustusameti andmetel 2005 – 2012 rohkem kui kahekordistunud. 2012. aastaks oli ennetähtaegsele pensionile siirdujaid 20 602 võrreldes 9473 siirdunuga 2005. aastal.

Kogu vanaduspensionäride arv vähenes kuni 2009. aastani, viimastel aastatel on aga ka vanaduspensionäride arv pidevalt kasvanud. 2012. aastaks ulatus vanaduspensionäride arv Sotsiaalkindlustusameti andmetel 296 462 inimeseni, võrreldes 293 606 pensionäri 2005. aastal. Töövõimetuspensionäride hulk on viimastel aastatel pidevalt kasvanud – ka see võib olla üheks võimalikuks etapiks lõplikult pensionile siirdumisel. Väga palju lisandus töövõimetuspensionäre 2012. aastal – 7503 inimest võrreldes 2011. aastaga. 2012. aastaks oli töövõimetuspensionäre kokku 90 093 võrreldes 59 174 inimesega 2005. aastal (vt tabel 5 ja lisa 2).

Tabel 5. Vanaduspensionäride, ennetähtaegsete pensionäride ja töövõimetuspensionäride absoluutarvude muutus võrreldes eelmise aastaga, 2006 – 2012.

Näitaja/aasta	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Vanaduspensionäride arvu muutus	-1829	-1435	-714	-4	1298	3802	1738
Sh ennetähtaegsete pensionäride arvu muutus	1267	1367	1338	1230	2254	2434	1275
Töövõimetuspensionäride arvu muutus	2747	3576	1962	2565	6638	5928	7503

Allikas: (Sotsiaalkindlustusamet); autori arvutused.

Muudatusi hõives on võimalik põhjendada tööjõust väljumise keskmise vanusega. Seda omakorda mõjutavad institutsionaalsed tegurid – näiteks ametliku pensioniea muutus. Järgnev tabel 6 kirjeldab keskmist tööjõust väljumise vanust Eestis, kõrvale on lisatud võrdluseks Euroopa Liidu keskmine (EL 27).

Tabel 6. Keskmine tööjõust väljumise vanus Eestis ja EL (27) riikides 2001 – 2010.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
EL (27)	59,9	60,1	61,0	60,5	61,0	61,2	61,2	61,4	61,4	61,5
Eesti	61,1	61,6	60,8	62,3	61,7	62,6	62,5	62,1	62,6	andmed puuduvad

Allikas: (Eurostat); autori koostatud.

Ilmneb, et keskmine tööjõust väljumise vanus on Eestis kõrgem kui Euroopa Liidus tervikuna. Samas on nii Euroopa Liidus tervikuna kui ka Eestis märgata, et keskmine tööjõust väljumise vanus on aastate lõikes tõusnud. Oluline on siinkohal märkida, et Eesti meeste ametlik pensioniiga 2009. aastal oli 63 aastat ning naised võisid pensionile siirduda 60 ja poole aastaselt. Kui vaadata keskmist tööturult väljumise vanust teistes Euroopa Liidu riikides, siis selgub et, näiteks Itaalias, Rootsis, Suurbritannias ja Hollandis väljutakse tööturult kõrgemas eas. Läti ja Leedu kohta pole kahjuks piisavalt andmeid, kuid näiteks 2008. aastal oli Lätis tööturult väljumise keskmine vanus 62,7 aastat, Eestis oli sama näitaja 62,1 aastat (vt lisa 3). Lisaks toodud institutsionaalsetele teguritele on võimalik muudatusi hõives ning pensionile siirdumisel põhjendada ka makromajanduslike teguritega, mille ilmeks tõestuseks on näiteks eelpensionile minejate arvu suur kasv ning hõive vähenemine aastatel 2009 – 2010, mil oli tegemist majanduslangusega. Taolist trendi on märgatud ka varasemates uuringutes – on leitud, et vanemaealiste töötuks jäädes, siirdutakse pigem pensionile, kuna uut töökohta on keeruline leida (vt alapeatükk 1.3 näiteks Tatsiramos (2006)). Lisaks institutsionaalsetele ning makromajanduslikele teguritele mõjutavad hõives osalemist mitmed individuaalsed tegurid, mida käsitletakse alljärgnevas alapeatükis.

2.2. Erinevad pensionile siirdumist kujundavad karakteristikud tööturu rühmade lõikes

SHARE (*Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe*) uuring hõlmab endas mikroandmeid vaimse ja füüsilise tervise, sotsiaalmajandusliku staatuse, sotsiaalsete võrgustike, tööturu ja muude teemade kohta. Uuringus on küsitletud umbes 85 000 üle 50aastast vastajat 19 erinevast Euroopa riigist. Lisaks osaleb SHARE uuringus ka Iisrael. Praeguseks hetkeks on läbi viidud neli uuringulainet (alates 2004. aastast) ning käivad ettevalmistused viienda laine tarbeks. (Survey of...2013)

Eesti liitus SHARE uuringuga neljandas laines, mille andmeid koguti aastatel 2010 – 2011. SHARE Eesti andmed avaldati 2012. aasta lõpus, seega on tegemist väga uute andmetega. SHARE neljanda laine andmetes oli Eesti kohta algselt 6282 vaatlust. Esialgu eemaldati käesoleva analüüsi käigus andmetabelist kõik need vastajad, kes ei olnud 2010. aastal vanuses 50 – 74 – alles jäi 5200 vaatlust. Lisaks eemaldati ka need vastajad, kes polnud oma elu jooksul erinevatel põhjustel üldse tööd teinud. Kokku jäi andmetabelisse alles 5193 vaatust – kokku 2184 meest ja 3009 naist. Kõik arvutused on läbi kaalutud üldkogumi kaaludega. Järgnevalt antakse põgus ülevaade erinevatest vanemaealiste tööturu rühmadest SHARE andmete põhjal, sealhulgas kirjeldatakse vanemaealisi ka alapeatükis 1.3 tabelis 3 esitatud pensionile siirdumise soovi mõjutavate karakteristikute lõikes.

Vaadeldes 50 – 74 aastaseid vastajaid indiviidide endi poolt raporteeritud tööturu staatuse põhjal, siis selgub, et naiste lõikes on töötajaid pisut rohkem kui pensionil viibivaid inimesi. Teisalt, meeste hulgas on samas vanuses töötajaid oluliselt rohkem kui pensionäre (vastavalt 33,1% ja 47,2%). Lisaks on meeste hulgas töötute ning töövõimetute hulk suurem kui naiste seas (vt tabel 7).

Tabel 7. 50 – 74 aastaste inimeste poolt raporteeritud tööturu staatus, protsentides.

Tööturu seisund	Mehed	Naised	Kokku
Pensionil ja töötamise lõpetanud	33,1	42,2	38,4
Töötav või iseendale tööandja	47,2	44,4	45,6
Töötu või tööd otsiv	9,1	5,1	6,8
Töötamise täielikult lõpetanud püsiva haiguse, puude või töövõimetuse tõttu	9,4	6,9	7,9
Kodune	1,0	1,1	1,1
Muu	0,2	0,2	0,2

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused

Vaadeldes põhjusi, miks on inimesed pensionile jäänud, siis kõige sagedasem on erinevate kriteeriumite täitmine pensionile jäämiseks. Eelkõige peetakse siin tõenäoliselt silmas vastajate poolt vajalikku tööstaaži ning vanust. Üsna sageli jäädakse pensionile ka siis, kui on tegemist koondamisega – see on kooskõlas Tatsiramose (2006) tööga (vt peatükk 1.3), kus leiti, et mittevabatahtlikult töölt lahkumine suurendab pensionile jäämise tõenäosust. Seda võib pidada tööjõu nõudlusega seotud teguriks.

Kolmandaks põhjuseks pensionile jäämisel on halb tervis. Inimese ajakasutust ning – eelistust puudutavad põhjused – abikaasade samaaegne pensionile jäämine ning soov nautida elu või olla koos oma perega, jäävad pisut tagaplaanile. Viimaseid võib siis pidada tööjõu pakkumist mõjutavateks individuaalseteks teguriteks (vt tabel 8).

Tabel 8. Pensionile jäämise põhjused, protsentides.

Pensionile jäämise põhjused	Mehed	Naised	Kokku
Õigus riiklikule pensionile	50,2	51,9	51,3
Õigus eripensionile	2,7	0,9	1,5
Õigus erapensionile	-	0,1	0,0
Õigus eelpensionile	5,9	3,0	4,1
Koondamine	21,8	22,2	22,1
Enda halb tervis	14,0	12,6	13,1
Sugulase või sõbra halb tervis	1,5	2,5	2,2
Samaaegne pension oma abikaasa või elukaaslasega	0,6	0,4	0,5
Soov veeta aega oma perekonnaga	3,8	5,4	4,8
Soov nautida elu	3,6	3,8	3,7

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Leidub ka inimesi, kes hetkel töötavad, kuid sooviksid võimalikult vara töötamisest loobuda. Küsimustikus oli selle väljaselgitamiseks järgmine küsimus: „*Praegu te käite tööl. Mõeldes oma praegusele tööle, öelge, kas te sooviksite võimalikult vara töötamisest loobuda*“. Tuginedes SHARE andmetele, soovib võimalikult vara töötamisest loobuda 22,9% meestest ning 28,1% naistest. Kahjuks pole võimalik aru saada, kas tegemist on sooviga minna eel- või töövõimetuspensionile (vt tabel 9).

Tabel 9. Soov loobuda võimalikult vara töötamisest, protsentides.

Soovib minna varasele pensionile	Mehed	Naised	Kokku
Jah	22,9	28,1	25,9
Ei	74,1	70,3	71,9
Keeldub vastamast	0,1	0,1	0,1
Ei oska vastata	3,0	1,4	2,1

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Järgnevalt vaadeldakse mitmesuguseid inimeste individuaalseid karakteristikuid erinevate rühmade lõikes. Ilmneb, et näiteks vanuse lõikes domineerivad üsna

ootuspäraselt töötavate ning töötute vanemaealiste hulgas pigem nooremapoolsed inimesed ning pensionile viibivate inimeste seas pigem vanemapoolsed. Need, kes lisaks töötamisele saavad ka pensioni, on pigem 60 – 69 aastased. Vaadates jagunemist erinevatesse tööturu staatustesse kodakondsuse järgi, siis nii ainult töötajatel kui ka pensionit saavatel töötajatel on Eesti kodakondsus sagedamini kui pensionäridel või töötutel (vt lisad 4, 5).

Jälgides inimeste perekonnaseisu ning leibkonna koosseisu, ilmneb, et kõikide erinevate staatuste lõikes on abielus inimeste hulgas rohkem mehi ning leskede hulgas rohkem naisi. Seda võib ka üsna loogiliselt pidada, kuna Eesti meeste eluiga on lühem kui naiste oma. Seega võib kujuneda olukord, kus pensionipõlve peavad naised üksi veetma (vt tabel 10). Jälgides vanemaealiste laste arvu, siis kõikide erinevate staatuste lõikes on inimestel kõige sagedamini üks või kaks last (vt lisa 6).

Tabel 10. Perekonnaseis erinevates tööturu staatuse rühmades, protsentides.

Tööturu staatus	Töötajad		Pensionil viibivad		Töötajad, kes saavad ka pensionit		Töötud	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Perekonnaseis								
Abielus, elab koos abikaasaga	71,7	46,6	69,7	41,9	75,6	34,5	45,2	45,9
Kooselu notariaalselt sõlmitud varalepinguga	1,1	0,6	0,3	0,5	0,8	-	-	2,4
Abielus, elab abikaasast lahus	3,2	2,7	2,6	2,1	3,6	1,7	4,0	3,4
Vallaline, ei ole kunagi abielus olnud	8,8	11,7	9,2	7,4	1,9	12,9	21,6	8,4
Lahutatud	12,2	23,5	8,7	14,4	9,4	19,0	27,2	31,0
Lesk	2,9	15,0	9,4	33,9	8,7	31,8	2,0	8,9

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Lisaks indiviidi leibkonna koosseisule on oluline jälgida ka selle vajadusi – näiteks lapselaste hoidmine ja oma leibkonnaliikmete hooldamine ning abistamine. Seda enam, et kohustused leibkonna eest mõjutavad oluliselt indiviidi otsust tööturul jätkamise või sealt lahkumise suhtes. Veidi ootamatult ilmneb, et erinevate rühmade lõikes hoiavad kõige vähem oma lapselapsi pensionil viibivad inimesed. Sagedamini hoiavad oma

lapselapsi töötajad ning töötud (vt lisa 7). Ka oma lähedastele osutavad abi pigem töötajad ning töötud, samas, oma leibkonnast on kedagi hooldanud pigem pensionärid (vt lisad 8, 9).

Individuaalsetest karakteristikutest on erinevused tööturu käitumises, sealhulgas soovis töötamisest loobuda, tingitud omandatud haridustasemest. Töölalastest teguritest aga tingivad erinevusi ametialane positsioon koos majandusharuga, milles töötatakse. Vaadeldes tabelis 11 erinevate tööturu staatuse lõikes inimeste haridustaset, siis on vanemaealiste töötute hulgas kõige rohkem haridustasemelt kas kutseharidusega või keskharidusega inimesi. Ootuspäraselt on kõige kõrgema haridustasemega (kõrgharidus või doktorikraad) inimesi nende hulgas, kes töötavad, aga saavad samal ajal ka pensionit. See sobib kokku ka teooriaga ning varasemate töödega, kus on välja toodud, et kõrgem haridustase pigem soodustab tööturul jätkamist (vt alapeatükid 1.2 ja 1.3).

Tabel 11. Kõrgeim omandatud haridustase erinevates tööturu staatuse rühmades, protsentides.

Haridustase	Töötajad		Pensionil viibivad		Töötajad, kes saavad ka pensionit		Töötud	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Alg- ja põhiharidus	8,3	7,0	27,3	26,7	18,2	10,0	19,9	8,6
Keskharidus	24,0	20,4	17,9	21,9	21,1	18,5	21,8	22,7
Kutseharidus	41,5	38,7	36,2	35,6	30,2	37,9	46,7	48,6
Kõrgharidus	26,1	34,8	18,4	15,8	30,5	33,6	11,7	20,1

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Ametialase staatuse järgi jaotades on töötajate ning töötavate pensionäride rühmad võrdlemisi sarnased. Küll aga on pensionit saavate töötajate hulgas võrreldes töötajatega rohkem neid, kes töötavad lihttöölisena (vt lisa 10). Vaadeldes majandusharusid, siis pensionit saavad töötajad on vähem aktiivsed hulgi- ja jaekaubanduse ning veonduse sektorites. Samas muudes kogukondlike sotsiaal- ja isikuteenustega seotud tegevustes on pensionit saavad töötajad aktiivsemad (vt lisa 11). Viimast trendi võib varasemate

tööde põhjal (näiteks Coile (2003)) ka loogiliseks pidada, kuna pensionile siirdudes leitakse endale rakendust hoopis muudes valdkondades, kus senini.

Töötamisega seotud teguritest tuleks jälgida tööga rahulolu. SHARE uuringus on pööratud suurt tähelepanu aspektidele, mis mõjutavad indiviidi rahulolu oma tööga. Töötamisega seotud tegurite jälgimine on oluline eelkõige seetõttu, et üldiselt eeldatakse, et rahulolematud töötajad sooviksid pigem võimalikult vara töötamisest loobuda (vt peatükk 1.3, näiteks Wahrendorf *et al.* (2012)). Ilmneb, et oma tööga on täiesti rahul peamiselt need töötajad, kes saavad ka pensionit. Rahulolematumad on pigem tavalised töötajad (tavalisteks töötajataks nimetatakse käesolevas töös neid 50 – 74 aastaseid, kes töötavad ning ei saa veel pensionit). Tööga rahulolu võiks mõjutada näiteks töö füüsiline nõudlikkus ning töölt saadav tunnustus. Oma tööd peavad füüsiliselt nõudlikuks pigem tavalised töötajad. Samas pensionit saavad töötajad leiavad, et nad saavad oma töö eest ka väärilist tunnustust. Teisalt on tööalased arenguvõimalused paremad, eelkõige võimalus ametiredelil kõrgemale tõusta, tavalistel töötajatel. Oluline on ka inimeste ajakasutus ning võimalused vaba aega kasutada. Selgub, et tavalised vanemaealised töötajad on sagedamini väitnud, et on oma töö tõttu pidevas ajapuuduses – see aga võiks eeldatavasti mõjutada soovi varem tööturult lahkuda (vt tabel 12 ja lisad 12 - 15).

Tabel 12. Tööga rahulolu tööturu rühmade lõikes, protsentides.

	Töötajad		Töötajad, kes saavad ka pensionit	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Rahul oma tööga				
Keeldub vastamast	0,2	-	0,4	-
Ei oska vastata	3,0	1,0	0,4	0,2
Täiesti nõus	27,3	33,4	35,3	40,6
Nõus	59,2	56,5	57,3	54,0
Ei ole nõus	9,2	7,5	6,2	4,8
Ei ole üldse nõus	1,1	1,7	0,4	0,4

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Tööturult lahkumist mõjutab väga olulise tegurina tervis ning sellega seotud muutujad. Seda on võimalik mõõta nii hinnanguga tervisele kui ka objektiivsete mõõdikute alusel, milleks on näiteks erinevad diagnoositud haigused. Kui inimestel paluti ise oma tervislikku seisundit hinnata, siis kõige madalamalt on hinnanud oma tervist pensionil

viibivad ning töötud inimesed. Esimest tendentsi võib siiski loogiliseks pidada, kuna pensionil viibivate seas on eeldatavalt rohkem kõrgema vanusega inimesi, kellel võib seoses vanusega esineda terviseprobleeme. Kõige kõrgemalt on oma tervislikku seisundit hinnanud töötajad ning ka need töötajad, kes saavad ka pensionit (vt tabel 13). Viimane on ka loogiline tendents, kuna võiks eeldada, et pensionieas suudavad ja tahavad töötamist jätkata just need, kelle tervis on selleks piisavalt hea. Tervislikku seisundit iseloomustab ka pikaajaliste terviseprobleemide olemasolu. Taas on võimalik märgata, et pikaajaline terviseprobleem iseloomustab pensionäre ning teise rühmana töötavaid pensionäre. Igas rühmas on üle poolte inimestest väitnud, et neil esineb pikaajaline terviseprobleem (vt lisa 16).

Tabel 13. Inimese poolt hinnatud tervislik seisund erinevates tööturu staatuse rühmades, protsentides.

Tervislik seisund	Töötajad		Pensionil viibivad		Töötajad, kes saavad ka pensionit		Töötud	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Suurepärase	3,0	3,3	1,1	0,4	1,7	3,4	2,0	3,5
Väga hea	7,6	8,4	1,8	2,3	5,7	4,9	4,1	4,5
Hea	41,3	39,7	18,5	18,2	37,0	39,0	30,9	26,2
Rahuldav	41,6	42,2	54,0	56,3	49,7	48,3	42,9	51,0
Halb	6,1	6,1	24,5	22,7	5,6	4,4	20,1	14,2
Ei oska vastata	0,4	0,3	0,3	0,2	0,4	-	-	0,6

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Lisaks füüsilise tervise näitajatele on oluline jälgida ka indiviidide vaimset tervist. Siia alla võiks kuuluda näiteks väsimuse ning energiapuuduse tundmine, samuti ka depressiooni põdemine. Depressiooni all on mõeldud väsimust, rusutust, tüdimust ning tujutust pikema aja vältel. Ilmneb, et kõige sagedamini tunnevad väsimust ja energiapuudust need, kes viibivad juba pensionil. Seda võib ka üsna loogiliseks pidada, kuna erinevate tervislike probleemide üheks kaasnähtuseks võib olla just pidev väsimus. Võrreldes omavahel neid, kes töötavad ning kes töötavad ja saavad samal ajal ka pensionit, siis selgub, et töötavad pensionärid on tunnevad üldjuhul pisut vähem väsimust ja energiapuudust kui ainult töötavad vanemaealised. Vaadates depressiooni põdemist erinevate tööturu staatuste rühmades, siis on näha, et kõige vähem on

depressiooni põdemisest raporteerinud need, kes töötavad ja saavad samal ajal ka pensionit. Töötud ning ainult pensionil viibivad inimesed on märksa rohkem väitnud, et nad on põdenud depressiooni (vt tabel 14). Ka see tulemus on kooskõlas varasemate uuringutega, näiteks Brugiavini *et al.* (2008) leidis, et just pensionile jäämine võib tõsta tõenäosust depressiooni tekkimiseks. Tulemus on ka loogiline, kuna inimestel on üldiselt vaja end kasulikuna tunda ning kui pensionipõlves jäädakse väga passiivseks, siis võib see indiviidi vaimsele tervisele kahjulikult mõjuda.

Tabel 14. Vaimse tervise näitajad erinevates tööturu staatuse rühmades, protsentides.

Vaimse tervise näitajad	Töötajad		Pensionil viibivad		Töötajad, kes saavad ka pensionit		Töötud	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Väsimus, energiapuudus								
Jah	38,2	47,6	48,9	59,0	36,9	44,1	41,6	49,6
Ei	57,2	51,0	47,9	40,5	58,9	55,5	57,5	48,1
Keeldub vastamast	0,4	-	0,2	-	1,1	-	-	-
Ei oska vastata	4,2	1,4	2,9	0,5	3,1	0,3	1,0	2,3
Põdenud depressiooni								
Jah	20,4	38,2	22,5	37,1	17,2	34,5	31,6	46,6
Ei	77,8	61,0	75,9	62,6	81,7	64,9	68,4	53,4
Keeldub vastamast	0,1	-	-	-	0,4	-	-	-
Ei oska vastata	1,7	0,8	1,6	0,4	0,8	0,6	-	-

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Lähtuvalt kirjeldavast jaotuste võrdlusest on vanemaealised töötajad (nii tavalised kui ka pensionit saavad) pigem kõrgema haridustasemega, võrreldes juba pensionil viibivate ning töötutega. Ametialaselt on vanemaealised töötajad peamiselt keskastme ning tippspetsialistid. Nende puhul (eriti tippspetsialistide puhul) võiks eeldada, et soovitakse tööturul kauem jätkata. Teisalt on vanemaealiste seas võrdlemisi palju ka oskus- ning lihttöölisi – kelle puhul võiks hoopis eeldada, et soovitakse varem pensionile minna. Paljud vanemaealised töötavad tervishoiu või hariduse valdkonnas. Sarnast tendentsi kinnitavad ka 2011. aasta rahvaloenduse andmed, kus selgus, et vanemaealised (üle 60-aastased) töötab just nimetatud valdkondades (REL: 2011...2013). Vaadeldes teisi töötamist iseloomustavaid tegureid, siis ilmneb, et

tavaliste töötajate seas on rohkem neid, kes on töö tõttu ajapuuduses ning on oma tööga vähem rahul – seega võiks eeldada, et tegelikkuses nad sooviksid rohkem vaba aega. See võib omakorda olla mõjuriks soovida võimalikult varakult tööturult lahkuda ning pensionile siirduda. Samamoodi on tavalised töötajad võrreldes pensionit saavate töötajatega sagedamini raporteerinud halvast tervisest, depressiooni põdemisest ning väsimusest ja energiapuudusest – ka need võiksid eelduste kohaselt soodustada soovi varem tööturult lahkuda ning pensionile siirduda. Järgnevas alapeatükis antakse ökonomeetrilise analüüsi käigus ülevaade teguritest, mis võiksid mõjutada soovi varakult tööturult lahkuda ning pensionile siirduda.

2.3. Eesti vanemaealiste pensionile siirdumise otsust kujundavate tegurite ökonomeetriline analüüs

Käesolevas alapeatükis tulevad vaatluse alla kaks mudelit, mis võiksid kirjeldada vanemaealiste tööturult lahkumist. Esmalt vaadeldakse neid inimesi, kes soovivad võimalikult vara töötamist lõpetada. Kahjuks pole võimalik üheselt määrata, kas vastajad sooviksid võimalikult varakult siirduda pensionile või töövõimetuspensionile. Teises mudelis vaadeldakse neid inimesi, kes on äsja pensionile siirdunud. Mõlema mudeli puhul püütakse kirjeldada tegureid, mis võiksid põhjendada nimetatud otsuste tegemist. Kahjuks on koostatud mudelid erinevad, kuna SHARE andmetes pole väga palju tagasivaatavaid andmeid. Alustuseks antakse aga ülevaade analüüsis kasutatavatest muutujatest ning meetodist.

Järgnev tabel 15 annab ülevaate töötamisest loobumise mudeli koostamisel kasutatud muutujatest. Muutujate rühmitamisel kasutati alapeatükis 1.3 kirjeldatud võimalusi. Kõikide muutujate valikul on arvestatud eelkõige teooriaga ja varasemate uuringute praktikaga (vt tabel 3 alapeatükis 1.3) ning andmete kättesaadavusega SHARE andmebaasis.

Tabel 15. Töötamisest loobumise soovi mudeli muutujate kirjeldus

Sõltuv muutuja	Muutuja	Muutuja konstrueerimine
	Soov töötamine võimalikult vara lõpetada	Soov töötamine võimalikult vara lõpetada = 1; soov töötamist mitte lõpetada = 0
Indiviidi iseloomustavad karakteristikud	Sugu	Mees = 1; naine = 0
	Kodakondsus ⁴	Eesti = 1; muu = 0
	Haridus	Alg- ja põhiharidus, kutseharidus, keskkharidus võrdluses kõrgharidusega
Tervise karakteristikud	Indiviidi poolt hinnatud tervislik seisund	Rahuldav, halb võrdluses suurepärase, väga hea ja väga hea
	Pikaajalise haiguse olemasolu	On pikaajaline haigus = 1; ei ole pikaajalist haigust = 0
	Energiapuudus, väsimus	Tuntakse energiapuudust ja väsimust = 1; ei tunta = 0
	Depressiooni põdemine	On põetud depressiooni = 1; ei ole depressiooni põdenud = 0
Leibkonda ja majapidamist iseloomustavad karakteristikud	Perekonnaseis	Abielu, kooselu = 1; lahutatud, vallaline, lesk = 0
Töötamisega seotud karakteristikud	Ametialane positsioon	Teenindus- ja müügitöötaja, põllumajanduse või kalanduse oskustööline, oskus- ja käsitööline, seadme- ja masinaoperaator, lihttööline võrdluses seaduseandja, kõrgem ametnik või juht; tipp- ja keskastme spetsialist, ametnik, kaitseväelane
	Tööga rahulolu	Tööga rahulolu = 1; ei ole tööga rahul = 0
	Füüsiline töö	Töö nõuab füüsilist pingutust = 1; töö ei nõua füüsilist pingutust
	Ajapuudus	Töö tõttu pidevas ajapuuduses = 1; ei ole ajapuuduses = 0
	Edutamisevõimaluste puudumine	Edutamisevõimalused on kehvad = 1; ei ole kehvad = 0
	Tunnustuse saamine töökohal	Töö eest saadakse väärilist tunnustust = 1; ei saada väärilist tunnustust = 0
Institutsionaalsed karakteristikud	Pensioniealine	Vastaja oli 2010. aastal pensioniealine
	Eelpensioniealine	Vastaja oli 2010. aastal eelpensioniealine

Allikas: autori koostatud.

Pensionile siirdumise soovi all mõistetakse toodud mudelis soovi lõpetada töötamine. SHARE küsimustikus oli sellekohane küsimus „*Praegu te käite tööl. Mõeldes oma praegusele tööle öelge, kas te sooviksite võimalikult vara töötamisest loobuda*“. Antud

⁴ Tegelikult oleks autor soovinud kodakondsuse asemel panna mudelisse keeleoskuse või rahvuse küsimusi, paraku SHARE küsimustikus puudusid vastavad küsimused. Seega sai mudelisse kaasatud kodakondsuse näitaja.

muutuja puhul on probleemiks asjaolu, et pole teada, kas töötamisest soovitakse loobuda varajasele vanaduspensionile või hoopis töövõimetuspensionile siirdumiseks. Samuti pole teada, kas see soov praktikas ka realiseerub. Paraku pole täpsustavat küsimust varasele pensionile siirdumise kohta. Sama küsimust kasutasid oma uuringus ka Wahrendorf *et al.* (2012) ning Siegrist *et al.* (2006) (vt alapeatükk 1.3). Samas aga on antud küsimuse kohta inglise keelses küsimustikus märgitud koodina „*LookForRetirement*“, mis annab alust kasutada seda küsimust võimaliku pensionile siirdumise uurimisel.

Soo kaasamine mudelisse on oluline põhjusel, et enamasti on leitud, et meeste hulgas on soov töötamisest loobuda väiksem võrreldes naistega. Seda võib ka üsna loomulikuks pidada, kuna üldjuhul peetakse mehi leibkonna ülalpidajateks. Lisaks on mudelisse kaasatud majapidamist iseloomustava karakteristikuna indiviidi perekonnaseis – vaadeldakse kas indiviid elab koos oma kaaslasega ehk on kas abielus või vabaabielus. Teiselt poolt vaadeldakse, kas indiviid on üksi – lesk, vallaline või lahutatud. Võiks eeldada, et kaaslasega elavatel indiviididel võiks olla suurem tõenäosus soovida töötamisest loobuda – mehe otsust pensionile siirduda mõjutab oluliselt naise otsus (vt näiteks peatükis 1.3 toodud Coile (2003) uuring).

Hariduse muutuja puhul võetakse vaatluse alla alg- ja põhihariduse, keskkhariduse ja kutseharidusega vastajad võrreldes kõrgharidusega indiviididega. Seda eelkõige põhjusel, et mitmed varasemad uuringud on leidnud, et kõrgharidusega inimesed sooviksid pigem tööturul jätkata (vt alapeatükk 1.3. Kalwij, Vermeulen (2007); Engelhardt (2011); Pozzoli Ranzani (2009) jt).

Tervist iseloomustavatest teguritest on mudelisse kaasatud indiviidide subjektiivne määratlus oma tervise kohta. Eelduste kohaselt sooviksid varem pensionile siirduda eelkõige need, kes on oma tervist hinnanud rahuldavaks või heaks. Samas võib see olla ka väga subjektiivne määratlus – nimelt võivad töötajad püüda oma kehvema tervisliku seisundiga õigustada varasemat tööturul väljumist. Lisaks on mudelisse kaasatud objektiivsema mõõdikuna ka pikaajalise haiguse olemasolu. Ka selle muutuja puhul võiks eeldada, et töötamisest soovivad loobuda pigem need, kellel esineb pikaajaline haigus (vt alapeatükk 1.3 näiteks Kalwij, Vermeluen (2007); Bloemen (2010) ning ka väga varased Burtless (1986) ja Hausman, Wise (1985) tööd). Lisaks füüsilise

tervisnäitajatele on mudelisse kaasatud ka mõned vaimse tervise mõõdikud. Vaadeldakse energiapuudust ning depressiooni esinemist. Viimast on vastajatele seletatud kui kombinatsiooni väsimusest, tüdimusest, kurvameelsusest, rusutusest, huvipuudusest. Varasematest uuringutest on selgunud, et energiapuudus, väsimus ning depressiooni esinemine on stiimuliks soovida varem töötamisest loobuda (vt alapeatükk 1.3 Alavina ja Burdof (2008)).

Töötamisega seotud teguritest on esmalt mudelisse kaasatud ametialase positsiooni näitaja. Mille puhul võetakse vaatluse alla teenindus- ja müügitöötajad, põllumajanduse või kalanduse oskustöölised, seadme- ja masinaoperaatorid ning lihttöölised ning võrreldakse neid kõrgemate ametialaste positsioonidega. Siia alla kuuluvad seadusandjad, kõrgemad ametnikud ja juhid; tipp- ja keskastme spetsialistid, ametnikud ning kaitseväelased. Seoses varasemate uuringutega võiks eeldada, et tööturult lahkuda ning pensionile siirduda võiksid pigem madalama ametialase positsiooniga töötajad. Kõrgema ametialase positsiooniga töötajad soovivad pigem jätkata, seda tõenäoliselt kõrgema palga ning ka ametialaste väljakutsete ning arenemisvõimaluste pärast (vt peatükk 1.3 näiteks Engelhardt (2011); Schnalzenberger (2008); Radl (2012) jt).

Teistest tööga seotud teguritest on mudelisse kaasatud tööga rahuolu, töö füüsiline nõudlikkus, tööga seotud ajapuudus, tunnustuse saamine ning arenguvõimalused, eelkõige edutamisevõimalused. Varasemate uuringute põhjal võiks eeldada, et võimalikult varakult sooviksid töötamisest loobuda need inividid, kes pole oma tööga rahul. Lisaks võiksid soovida varem töötamisest loobuda need inividid, kes ei näe oma töös võimalusi arenguks ning kelle tööd ei tunnustata piisavalt. Samuti võiksid eeldatavalt soovida varem töötamisest loobuda need, kelle töö nõuab füüsilist pingutust. Seda eelkõige põhjusel, et taoline töö võib tulevikus põhjustada terviseprobleeme (vt alapeatükk 1.3 näiteks Siegrist *et al.* (2006), Wahrendorf *et al.* (2012) jt). Mudelisse on kaasatud ka muutuja, mis kirjeldab iniviidi vaba aja piisavust. Küsimustikus on toodud selle kohta järgmine küsimus: „*Suure töökoormuse tõttu olen ma pidevas ajapuuduses*“. Eelduste kohaselt võiksid varem töötamisest soovida loobuda need, kes olid selle väitega nõus. Seda enam, et lähtudes teooriast võiks pensionile siirdumist mõjutada ka iniviidi subjektiivne eelistus töö ja vaba aja suhtes (vt peatükk 1.2).

Institutsionaalsetest teguritest on mudelisse kaasatud muutujad, mis kirjeldavad, kas inivid oli 2010. aastal, mil koguti SHARE andmeid, pensioniealine või eelpensioniealine. Kuna nimetatud muutujas on indiviidi vanus kõige otsesemalt kajastatud, siis vanust eraldi mudelis kajastatud ei ole. Meeste puhul oli 2010. aastal pensionieaks 63 aastat, eelpensionieaks seega 60 aastat. Naiste puhul said 2010. aastal pensionile minna need naised, kes olid sündinud 1949. aastal, seega oli pensionieaks 61 aastat ning eelpensionieaks 58. Pensioniea puhul ei ole arvestatud soodustingimustel (teatud töökohad ning laste arv) pensionile siirdumisega. Eelduste kohaselt võiks jõudmine pensioni- või eelpensionieaks suurendada soovi tööturult lahkuda. Teisest küljest said näiteks Fischer ja Sousa-Poza (2006) tulemuse, kus inimese vanuse lähenedes eelpensionieale, vähenes soov lahkuda tööturult. Taolist suundumust võiks ka loogiliseks pidada, kuna eelpensioni suurus on tõenäoliselt madalam – seega, soovides saada kõrgemat pensioni, ollakse nõus ka tööturul kauem viibima.

Varasemates töödes on rõhutatud sissetulekute suuruse ja individuaalse rikkuse olemasolu mõju tööturult lahkumise otsusele. Paraku on sissetulekute teema indiviidide jaoks üsna delikaatne ning seega esineb andmebaasis väga suuri lünkasid seoses sissetulekute andmetega. Umbes kolmandik vastajatest ei olnud esitanud informatsiooni oma sissetulekute kohta. Samuti esines andmebaasis ebarealistlikke väärtusi, näiteks esines vaatlusi, kus väideti, et indiviidi aastane sissetulek oli täisajaga töötamisel alla 100 euro. Seega leidis autor, et peamises mudelis jäetakse sissetulekute muutuja kajastamata. Sellest hoolimata analüüsiti ka sissetulekutega mudelit, mida kajastatakse põgusalt edasises peatükis ning lisades. Individuaalsete säästude kohta pole SHARE küsimustikus konkreetset küsimust. On olemas küll küsimus inimese pangakontol oleva raha kohta, kuid pole teada, kas tegemist on säästudega või inimese igapäevaeluks vajaliku summaga. Lisaks oleks võinud lähtuvalt teooriast lisada mudelisse ka ootused tulevase pensioni suuruse kohta. SHARE küsimustikus on vastajatelt küll uuritud, kui palju võiks nende tuleviku pension moodustada praegusest palgast, kuid esineb probleeme andmete lünklikkusega ning seega neid mudelisse ei kaasata.

Järgnevalt on koostatud tabel 16, milles on kirjeldatud teooriast tulenevalt võimalikke muutujaid pensionile siirdumise kirjeldamiseks (vt tabel 3 alapeatükk 1.3), kuid mida

käesolevas töös pole mudelisse kaasatud. Lisatud on ka põhjus, miks konkreetne muutuja on vaatluse alt välja jäänud.

Tabel 16. Täiendavad tegurid, mis selgitavad pensionile siirdumise otsust.

Muutuja		Väljajätmise põhjus
Institutsionaalsed karakteristikud	Tuleviku pensioni suurus	Vähene vaatluste arv (<100)
Leibkonna ja majapidamise karakteristikud	Kaaslase tööturuseisud	Vähene vaatluste arv (<300), muutuja polnud statistiliselt oluline
	Laste arv	Vaatluste arv väheneb umbes 600 võrra, muutuja polnud statistiliselt oluline. Mudeli kirjeldatuse taset ei parandanud.
	Lapselaste arv, lapselaste hoidmine	Vaatluste arv väheneb umbes 600 võrra. Mudeli kirjeldatuse taset ei parandanud.
	Kellegi abistamine oma leibkonnas	Vaatluste arv väheneb umbes 600 võrra, muutuja polnud statistiliselt oluline. Mudeli kirjeldatuse taset ei parandanud.
	Leibkonnaliikme hooldamine	Vaatluste arv väheneb umbes 300 võrra, muutuja polnud statistiliselt oluline. Mudeli kirjeldatuse taset ei parandanud.
Tervise karakteristikud	Konkreetsed haigused: insult, kõrgvererõhutõbi, diabeet, südame- ja veresoonkonnahaigused, liigeste vahetamine	Muutujad polnud statistiliselt olulised. Mudeli kirjeldatuse tase muutus kehvemaks.

Allikas: autori koostatud.

Teise mudelina (vt järgnev tabel 17) vaadeldakse neid indiviide, kes on just 2010. aastal siirdunud pensionile.

Tabel 17. 2010. aastal pensionile siirdunud vastajate mudeli muutujate kokkuvõte

	Muutuja	Muutuja konstrueerimine
Sõltuv muutuja	Siirdus 2010. aastal pensionile	Siirdus 2010. aastal pensionile = 1; jätkas 2010. aastal tööturul = 0
Indiviidi iseloomustavad karakteristikud	Vanus	Vanus pideva tunnusena, vanuse ruut
	Sugu	Mees = 1; naine = 0
	Kodakondsus	Eesti = 1; muu = 0
	Haridus	Alg- ja põhiharidus, kutseharidus, keskharidus
Töötamisega seotud karakteristikud	Ametialane positsioon	Teenindus- ja müügitöötaja, põllumajanduse või kalanduse oskustöeline, oskus- ja käsitöeline, seadme- ja masinaoperaator, lihttöeline võrdluses seaduseandja, kõrgem ametnik või juht; tipp- ja keskastme spetsialist, ametnik, kaitsevaelane
Tervise karakteristikud	Pikaajalise haiguse olemasolu	On pikaajaline haigus = 1; ei ole pikaajalist haigust = 0

Allikas: autori koostatud.

SHARE andmete puhul on inimeste käest küsitud, mis aastal nad pensionile siirdusid. Käesolevas mudelis võrreldakse 2010. aastal pensionile siirdunud nendega, kes jätkavad veel tööturul. Enamik selgitavatest teguritest on samad, mis ka eelmises mudelis. Ametialase positsiooni puhul on kasutatud viimase töökoha ametialast positsiooni. Tervisenäitajatest oli käesolevasse mudelisse võimalik kaasata pikaajalise haiguse olemasolu, kuna võiks eeldada, et pikaajaline haigus eksisteeris ka siis, kui oldi veel eelmisel aastal tööturul aktiivsed. Paraku pole mitmeid vajalike muutujaid võimalik kaasata, kuna puuduvad tagasivaatavad andmed 2009. aasta kohta, mil vastajad olid veel tööturul aktiivsed. Eeltoodud põhjusel ei saa mudelisse lisada ka perekonnaseisu tunnust. Lisas 17 on esitatud kokkuvõtte mudelisse kaasatud muutujatest.

Mudelite analüüsimiseks kasutatakse logit-mudelit, mis on üsna sage mudel analüüsimaks probleeme, kus sõltuv muutja omab kahte väärtust. Logit mudeli aluseks on logistiline jaotusfunktsioon, hinnatud tõenäosused jäävad vahemikku [0;1]. Logit mudeli puhul on tõenäosust, et esineb sündmus $P(y_i = 1 | x_i)$ on võimalik esitada järgmiselt (Gujarati: 2003: 595 - 596):

$$(3) P(y_i = 1 | x_i) = \frac{e^{\beta x_i}}{1 + e^{\beta x_i}},$$

kus β on parameetrite ja x on selgitavate muutujate vektor. Logit-mudeli puhul parameetrite on parameetrite märkide abil võimalik välja selgitada selgitavate muutujate mõju suund sõltuvale muutujale. Parameetri positiivne märk näitab, et antud selgitava muutuja mõju sõltuvale muutujale on positiivne. Negatiivse märgi puhul on selgitus vastupidine. Parameetrite väärtusi kvantitatiivselt ei tõlgendata. Mõju suuruse hindamiseks kasutatakse marginaalseid efekte, mida on võimalik avaldada järgmiselt (Gujarati 2003: 596):

$$(4) \frac{\partial P(y_i = 1 | x_i)}{\partial x_{ki}} = \beta_k f(\beta_0 + \beta_1 x_{1i} + \beta_2 x_{2i} + \beta_k x_{ki}),$$

kus $\partial P(y_i = 1 | x_i) / \partial x_{ki}$ näitab, kuidas muutub sõltuv muutuja, kui selgitav muutuja muutub marginaalselt. $f(x)$ on tihedusfunktsioon. Üldiselt leitakse marginaalne efekt

selgitavavate muutujate keskvärtuse kohal. Kaheväärtuselise muutuja korral esitatakse marginaalne efekt tõenäosuste erinevusena (Gujarati 2003: 596):

$$(5) \text{ Muutuja } x_i \text{ marginaalne efekt} = P(y = 1 | x_i = 1, \bar{x}) - P(y = 1 | x_i = 0, \bar{x})$$

Andmeanalüüs viiakse läbi tarkvarapaketi Stata 11. Järgnevalt esitatakse koostatud mudelite analüüsi tulemused. Esimesena on vaatluse all mudel, mis kajastab soovi võimalikult vara töötamist lõpetada ning pensionile siirduda – ilmselt käib siia alla nii vanaduspensionile kui ka töövõimetuspensionile siirdumise soov.

Andmeanalüüsil tekkis probleeme vaatluste arvuga. Küsimus „*Kas sooviksite võimalikult vara töötamisest loobuda*“ esitati 2193 inimesele, samas olid neist 51 kas keeldunud vastamast või valinud vastusevariandiks „*ei oska vastata*“. Seega jäeti need vaatlused mudelist kõrvale. Ka selgitavate muutujate puhul olid vastajad kas keeldunud vastamast või ei osanud vastata - seetõttu jäeti veelgi vaatlusi välja. Kokkuvõttes jäeti analüüsimiseks mudelisse alles 1979 vaatlust, kellest 534 leidsid, et nad sooviksid töötamisest võimalikult varakult loobuda.

Ilmneb, et soovi võimalikult vara töötamisest loobuda ning tõenäoliselt ka pensionile siirduda mõjutavad inimese sugu, haridustasemetest keskharidus, ametialastest positsioonidest põllumajanduse või kalanduse oskustööline, halb tervislik seisund, tööga mitterahulolemine, töö füüsiline nõudlikkus, töö tõttu pidevas ajapuuduses olemine, kehvad väljavaated edutamiseks, töö eest väärilise tunnustuse mitte saamine, energiapuudus ja väsimus ning pensioniealiseks olemine. Järgnevas tabelis 18 on toodud hinnatud mudeli marginaalsed efektid. Tulemustesse tuleb siiski väga kriitiliselt suhtuda. Seda eelkõige põhjusel, et mudeli kirjeldatuse tase on väga madal. Mudeli vähest prognoosivõimet võib tõenäoliselt põhjendada keerulise analüüsimist vajava probleemiga – analüüsida proovitakse inimeste soovi ning tahet, mida on kindlasti keeruline prognoosida. Lisaks ei saa kindel olla, kas inimeste tahe võimalikult varakult töötamine lõpetada ning pensionile siirduda tegelikkuses ka realiseerub. Mudeli headuse testimiseks viidi läbi Hosmer-Lemeshow test. Kuna $prob F > 0,05$, siis saab jääda nullhüpoteesi juurde, mille kohaselt saab väita, et mudel on aktsepteeritaval tasemel spetsifitseeritud (Goodness of... 2013).

Tabel 18. Logit-mudel võimalikult varakult töötamise lõpetamise soovi kohta

Muutuja	Üldmudel		Mehed		Naised	
	Margi-naalsed efektid	Standard-viga	Margi-naalsed efektid	Standard-viga	Margi-naalsed efektid	Standard-viga
Sugu (mees)	-0,050**	0,024	-	-	-	-
Perekonnaseis (abielus)	0,019	0,024	0,049	0,042	0,002	0,030
Eesti kodakondsus	0,032	0,033	0,026	0,041	0,043	0,052
Alg- ja põhiharidus ⁵	-0,066	0,049	0,006	0,063	-0,144*	0,076
Keskharidus	-0,086**	0,035	-0,069	0,049	-0,098**	0,049
Kutseharidus	-0,033	0,028	-0,017	0,043	-0,037	0,037
Rahuldav tervis ⁶	0,036	0,025	0,030	0,035	0,042	0,034
Halb tervis	0,162***	0,049	0,124*	0,073	0,178***	0,068
Pikaajaline terviseprobleem	-0,003	0,024	-0,020	0,035	0,009	0,034
Teenindus- ja müügitööline ⁷	0,042	0,035	0,105*	0,055	0,020	0,045
Põllumajanduse või kalanduse oskustööline	0,108*	0,060	0,100	0,079	0,139	0,092
Oskus- ja käsitööline	0,025	0,036	0,050	0,046	-0,006	0,056
Seadme- ja masinaoperaator	-0,035	0,054	0,011	0,057	-0,205	0,125
Lihttööline	-0,034	0,039	-0,078	0,058	-0,004	0,054
Tööga rahulolu	-0,186***	0,034	-0,166***	0,048	-0,204***	0,047
Füüsiliselt nõudlik töö	0,047*	0,026	0,020	0,037	0,064*	0,035
Töö tõttu ajapuuduses	0,046*	0,025	0,032	0,036	0,053	0,034
Kehvad väljavaated edutamiseks	0,048**	0,025	0,079**	0,037	0,027	0,033
Vääriline tunnustus töö eest	-0,061***	0,023	-0,057*	0,033	-0,064**	0,031
Depressiooni põdemine	0,029	0,024	0,089**	0,040	-0,008	0,031
Väsimus, energiapuudus	0,038*	0,022	0,037	0,033	0,039	0,030
Pensioniealine	-0,188***	0,069	-0,184	0,115	-0,199**	0,086
Eelpensioniealine	0,038	0,046	0,039	0,061	0,039	0,063
Waldi Hii-ruut statistik	132,14; p=0,000		60,54; p=0,000		82,7; p=0,000	
Pseudo R ²	0,07		0,08		0,07	
Vaatluste arv	1979		848		1131	

Allikas: autori koostatud.

Märkused: *** näitaja on oluline olulisuse nivool 0,01; ** näitaja on oluline olulisuse nivool 0,05; * näitaja on oluline olulisuse nivool 0,1. Marginaalsed efektid on leitud muutujate keskväärtuste kohal.

⁵ Haridustasemeid võrreldakse kõrgharidusega.

⁶ Tervise seisundeid võrreldakse hea, väga hea ja suurepärase tervisega.

⁷ Ametialaseid positsioone võrreldakse kõrgemate ametialaste positsioonidega.

Üldmudelitest ilmneb, et võrreldes naistega on meestel väiksem tõenäosus soovida töötamisest võimalikult vara loobuda – minna vanaduspensionile või töövõimetuspensionile. Taoline tulemus on ka väga loogiline, seda eelkõige tuginedes varasematele uuringutele ning kultuuriruumi traditsioonidele, kus meesterahvad peavad üldiselt perekonda ülal pidama.

Haridustasemete võrdlusest selgub, et keskkõrgharidusega töötajatel on võrreldes kõrgharidusega töötajatega väiksem tõenäosus soovida võimalikult varakult pensionile siirduda. Taoline tulemus on veidi vastuolus varasemate uuringutega, kus varakult sooviksid pensionile siirduda just madalama haridustasemega töötajad. Samas tuleb tähele panna, et haridustase on sageli seotud indiviidi sissetulekute suurusega. Arvestades Eesti üldiselt madalate sissetulekutega, võib see olla ka loogiline tulemus, kus madalama haridustasemega ning ka tõenäoliselt madalama sissetulekuga inimesed sooviksid pigem tööturul jätkata. Seda eelkõige põhjusel, et võib olla kujunenud olukord, kus madalama haridusega töötajatel puudub piisav kogutud varaline kindlustatus, et säilitada oma senine elustandard aktsepteeritaval tasemel ka pensionipõlves. Seega eelistatakse pigem tööturul jätkata (vt alapeatükk 1.3). Vaadeldes tulemusi meeste ja naiste lõikes eraldi, siis meeste hulgas ei ole ükski haridusega seotud muutuja statistiliselt oluline. Naiste lõikes on näha, et alg- ja põhihariduse ning keskkõrgharidusega töötajatel on võrreldes kõrgharidusega töötajatega väiksem tõenäosus soovida võimalikult vara mitteaktiivsusesse siirduda.

Tervislik seisund mõjutab soovi töötamisest loobuda ning mitteaktiivsusesse siirduda. Raporteerides halvast tervislikust seisundist, suureneb tõenäosus soovida töötamisest varakult loobuda. Oluline on märkida, et marginaalse efekti väärtus on võrdlemisi kõrge. Ka see tulemus on ootuspärane – kehv tervislik seisund vähendab inimese töövõimet ning tervise eest hoolitsemine nõuab lisanduvat vaba aega. Sarnaseid käitumismustreid on leidnud ka paljud varasemad autorid (vt alapeatükk 1.3), lisaks on juba varajases teoorias (näiteks Burtless (1986)) rõhutatud tervisenäitajate analüüsi kaasamise olulisust. Samas tuleb selliste subjektiivsete terviseseisundi määratlustega olla ettevaatlik, seda eelkõige põhjusel, et võib kujuneda olukord, kus individid üritavad põhjendada oma soovi töötamisest loobuda just kehva tervisliku seisundiga. Tegemist on juba eelpool kirjeldatud õigustusliku nihkega. Oluline on jälgida ka vaimse

tervise näitajaid. Kui inimene on väitnud, et ollakse väsinud ning tuntakse energiapuudust, siis suureneb tõenäosus soovida töötamine varem lõpetada. Tulemus on ootuspärane, kuna väsimus mõjutab oluliselt inimese töövõimekust. Halb tervislik seisund suurendab soovi töötamisest loobuda nii meeste kui ka naiste lõikes. Vaadeldes tulemusi sugude lõikes, siis naiste seas on antud marginaalse efekti väärtus märgatavalt kõrgem kui meeste lõikes. Taolist tendentsi võiks põhjendada taas suurema survega meestele tööturul jätkata, kuna mehi peetakse reeglina leibkonna ülalpidajateks. Lisaks on näiteks Pozzoli ja Ranzani (2009) kirjutanud, et perekonnasiseselt jäävad naised tööturult kõrvale, kui nende kaaslaste tervislik seisund pole väga hea, vastupidist efekti aga pole täheldatud. Jälgides vaimse tervise näitajaid, siis meeste puhul suurendab tõenäosust soovida töötamist lõpetada ka depressiooni põdemine – ka see tulemus on kooskõlas varasemate tulemustega (vt näiteks peatükis 1.2 Lumsdaine, Mitchell (1999)).

Ametialaste positsioonide võrdlusest selgub, et põllumajanduse ja kalanduse oskustööstel suureneb tõenäosus võrreldes teiste positsioonidega soovida töötamist lõpetada. Tulemus on võrdlemisi loogiline, tõenäoliselt võib põllumajanduses ning kalanduses olla töö füüsiliselt üsna nõudlik, mis seab teatavad eeldused ka töötaja tervisele ning füüsilisele võimekusele. Seega võibki kujuneda olukord, kus inimese vananedes ei olda suutelised taolist tööd enam tegema ning soovitakse võimalikult varakult mitteaktiivsusesse siirduda. Sarnaseid tulemusi on saanud ka näiteks Litwin (2009) ning Wahrendorf *et al.* (2012), kes leidsid, et üldjuhul on niiöelda „valgekraede“ tööde tegijatel väiksem tõenäosus vanemaealisena töötamisest varakult loobuda. Vaadeldes tulemusi meeste ja naiste lõikes eraldi, siis ametialaste positsioonide lõikes on meestel suurem tõenäosus soovida väljuda tööturult, kui töötatakse teenindus- või müügitöölisena.

Võimalikult varakult töötamisest loobumise soovi mõjutavad erinevad tööga rahulolu näitavad tegurid. Kõige tugevam marginaalne efekt on töö üldise rahulolu näitajal. Ilmneb, et kui ollakse oma tööga kas rahul või väga rahul, siis väheneb tõenäosus soovida töötamisest varakult loobuda. Tulemus on loogiline, kuna vastumeelse tegevuse korral on loomulik soovida sellest loobumist. Tulemused on kooskõlas näiteks Wahrendorf *et al.* (2012) ja Siegrist *et al.* (2006) töödega. Esimene neist on rõhutanud

ka töötingimuste olulisust, kuhu alla võiks kuuluda näiteks tööstress. Selle üheks ilminguks võiks olla ka pidev ajapuudus töö tõttu. Pidev ajapuudus suurendab tõenäosust soovida varem tööturult lahkuda. See võiks viidata ka indiviidi isiklikule töö ja vaba aja eelistusele, mis on oluliseks aspektiks tööturult lahkumise ja pensionile siirdumise analüüsil. Seda enam, et tõenäoliselt muutub vaba aeg inimese vananedes indiviidi jaoks väärtuslikumaks. Vaadeldes veel töö rahuoluga seotud aspekte, ilmneb käesolevast mudelist, et kehvade edutamisevõimalustega töötajatel on suurem tõenäosus soovida varem töötamist lõpetada ning näiteks pensionile siirduda. Soov töötamist lõpetada on suurem ka siis, kui leitakse, et oma töö eest ei saada väärilist tunnustust. Töölased arenguvõimalused on töötajatele olulised ning kui neid ei pakuta, siis soovitaksegi varakult tööturult lahkuda. Samuti on suurem tõenäosus soovida varem pensionile siirduda töötajatel, kelle töö nõuab füüsilist pingutust. Ka see on loogiline tulemus – inimese vananedes füüsiline võimekus väheneb. Vaadeldes tulemusi meeste ja naiste lõikes eraldi, siis nii meeste kui ka naiste hulgas vähendab tööga rahulolu soovi töötamist varem lõpetada. Ehk töötajad, kes pole oma tööga rahul, sooviksid pigem pensionile siirduda. Taas, marginaalse efekti suurus on naiste lõikes märgatavalt kõrgem. Naiste soovi varem töötamist lõpetada mõjutab ka töö füüsiline nõudlikkus, meeste puhul antud näitaja statistiliselt oluline ei ole. Olukorras, kus tuntakse, et töö eest saadakse väärilist tunnustust, väheneb tõenäosus soovida pensionile siirduda nii meeste kui ka naiste lõikes. Meeste seas on olulised ka edutamise võimalused – kui need on kehvad, siis soovitakse pigem varakult töötamist lõpetada. Naiste seas see tegur oluline ei olnud.

Institutsionaalsetest teguritest kaasatud muutuja, mis kirjeldas, kas individ on pensioniealine, on statistiliselt samuti oluline. Marginaalse efekti märk on negatiivne, mis tähendab, et juba pensioniealistel inimestel on väiksem tõenäosus loobuda töötamisest. Sarnane tulemus on olemas ka varasemas praktikas (vt Fischer, Sousa-Poza (2006) alapeatükis 1.3), kus on leitud, et vanuse liginedes pensionieale, väheneb soov väljuda varem tööturult. Tulemus on ka ootuspärane, kuna tõenäoliselt on inimesed, kes ka pensionieas jätkavad tööturul tegutsemist, leidnud, et nende töö pakub neile väljakutseid ning rahulolu ning seetõttu on otsustatud tööturul jätkata. Teisalt on nii võimalik oma sissetulekuid ning majanduslikku heaolu suurendada, kuna lisaks palgale laekuvad individidele ka pensionimaksud. Vaadeldes mudelit meeste ja naise lõikes

eraldi, siis institutsionaalsetest teguritest on naiste seas väiksem tõenäosus soovida töötamist lõpetada, kui ollakse juba pensionieas. Taas võib eeldada, et pensionieas soovivad töötamist jätkata pigem need, kes leiavad tööst rahuldust ning soovivad suurendada ka oma sissetulekuid.

Lisas 18 on läbi viidud logit-mudel töötamise lõpetamise ning pensionile siirdumise soovi kohta, kuhu on kaasatud ka sissetulekute näitajad. Nagu juba eelpool mainitud, siis oli sissetulekute kaasamine väga problemaatiline. SHARE andmebaasis oli esitatud aastane netosissetulek, paraku esines seal väga palju ebarealistlikke väärtusi, lisaks olid andmebaasis kohati kroonid ning eurod mõlemad esitatud ning mitmed vastajad ei olnud avaldanud oma sissetulekuid. Autor jättis sisse sissetulekute väärtused eeldusel, et tunnipalk oli vähemalt seaduses ettenähtud minimaalne tunnitasu, milleks oli 2010. aastal umbes 1,73 eurot. Lisaks seati tingimuseks, et vastaja pidi lepinguliselt töötama vähemalt 20 tundi nädalas. Kui vastaja ei olnud oma sissetulekut avaldanud, siis võis ta valida teatud vahemikust endale sobiva väärtuse. Seega kaasas autor sissetulekute muutujasse umbkaudsed sissetulekud, kui vastaja oli öelnud, et tema sissetulek on kas kõige madalam, keskmine või kõrgeim pakutavatest väärtustest. Kui vastaja leidis, et tema sissetulek võiks langeda madalama ja keskmise või keskmise ja kõrgema väärtuse vahele, siis konstrueeriti lisatav sissetuleku väärtus järgmiselt: madalamale väärtusele lisati 1/3 madalama ja keskmise väärtuse vahest. Sellist põhimõtet kasutati eelkõige konservatiivsuse huvides. Sissetulekute näitaja on mudelisse lisatud logaritmitud kujul, siiski jääb suureks probleemiks sissetulekute jaotuse vasakkaldelisus. Põhjuseks on kindlasti Eesti võrdlemisi madalad sissetulekute tasemed. (Eesti Statistikaamet 2013)

Lisast 18 on näha, et mudelis olevate vaatluse arv on märgatavalt vähenenud, seda eelkõige seose suure hulga puutuvate väärtustega sissetulekute hulgas. Üldjuhul on tulemused sarnased ka ilma sissetulekuteta mudelile. Oluline erinevus on seotud tervisega – nimelt pole meeste hulgas ning üldmudelis tervise näitajad enam statistiliselt olulised. Sarnaselt ilma sissetulekuteta mudelile on olulised ka erinevad töö rahuloluga seotud tegurid nii mõju suunad kui ka marginaalse efekti tugevused on võrdlemisi sarnased. Vaadates lisatud sissetulekute muutujat, siis see on oluline ainult naiste lõikes koostatud mudelis. Saadud tulemus – palga suurenemine toob kaasa töötamisest loobumise soovi vähenemise, on äärmiselt ootuspärane, kuna sarnaseid tulemusi on

saadud ka varasemates uuringutes (vt alapeatükk 1.3). Seda enam, et pensioni suurus ei ole keskmise palgatasemega võrreldaval tasemel – seega eelistatakse pigem tööd teha ning teenida kõrgemat sissetulekut ning mitte kaotada oma elustandardites. Samas on oluline rõhutada, et saadud tulemustesse tuleb äärmiselt kriitiliselt suhtuda – vaatluste arv on oluliselt vähenenud ning sissetulekute näitajate konstrueerimine oli üsna subjektiivne.

Järgnevas tabelis 19 on vaatluse all 2010. aastal pensionile siirdunute mudeli hinnatud marginaalsed efektid.

Tabel 19. Logit-mudel 2010. aastal pensionile siirdunute kohta.

Muutujad	Üldmudel		Mehed		Naised	
	Margi-naalne efekt	Standard-viga	Margi-naalne efekt	Standard-viga	Margi-naalne efekt	Standard-viga
Vanus	-1,306	0,861	-0,109	0,176	-0,364***	0,440
Vanuse ruut	0,013*	0,008	0,001	0,002	0,003***	0,004
Mees	-0,037	0,117				
Eesti	-0,117	0,112	0,014	0,047	-0,017	0,043
Alg- ja põhiharidus	0,033	0,197	0,012	0,071	0,056	0,061
Keskharidus	0,357*	0,200	0,114	0,092	0,066	0,073
Kutseharidus	0,233	0,164	0,097	0,083	0,034	0,042
Teenindus- ja müügitööline	0,078	0,159	-0,117	0,078	0,051*	0,065
Põllumajanduse ja kalanduse oskustööline	0,063	0,264	-0,145*	0,086	0,069***	0,101
Oskus- ja käsitööline	-0,256	0,198	-0,131	0,082	-0,036	0,034
Seadme- ja masinaoperaator	-0,082	0,204	-0,133	0,082	0,067*	0,078
Lihttööline	-0,254	0,172	-0,176*	0,106	-0,011	0,020
Pikaajaline haigus	-0,028	0,116	0,029	0,047	-0,041	0,042
Waldi Hii-ruut statistik	117,05; p=0,000		103,12; p=0,000		34,36; p=0,000	
Pseudo R ²	0,765		0,742		0,867	
Vaatluste arv	428		211		217	

Allikas: autori koostatud.

Märkused: *** näitaja on oluline olulisuse nivool 0,01; ** näitaja on oluline olulisuse nivool 0,05; * näitaja on oluline olulisuse nivool 0,1. Marginaalsed efektid on leitud muutujate keskväärtuste kohal.

2010. aastal pensionile siirdunuid võrreldi samal aastal veel tööturule edasi jäänutega. Saadud tulemustesse tuleb jällegi väga kriitiliselt suhtuda, seda taaskord puuduvate väärtuste tõttu, mistõttu on vaatluste arv kahanenud. Samuti polnud võimalik kõiki soovitud selgitavaid muutujaid kaasata, kuna puudusid tagasivaatavad andmed 2009. aasta kohta.

Selgub üsna ootuspäraselt, et pensionile siirdumist 2010. aastal mõjutas indiviidi vanus. Hariduse näitajatest on oluline keskhariduse tase üldmudelis. Saadud tulemus on üldiselt ka ootuspärane. Ilmneb, et võrreldes kõrgharidusega töötajatega, siirdusid 2010. aastal rohkem pensionile keskharidusega töötajad. Tulemus on kooskõlas ka varasemate uuringutega, kus tööturul tahavad jätkata pigem kõrgema haridustasemega töötajad, kes tõenäoliselt leiavad töötamisest endale väljakutseid. Samas, veidi ootamatu on näha, et ametialase positsiooni lõikes on meeste mudelis kõikidel statistiliselt olulistel positsioonidel negatiivne marginaalne efekt – ehk võrreldes kõrgemate ametialaste positsioonidega mindi madalamatel ametialastel positsioonidel vähem pensionile. Ootamatu on see eelkõige seetõttu, et seoses varasemate uuringute tulemustega võiks pigem eeldada, et tööturul jätkavad kõrgema hariduse ning ametialase positsiooniga töötajad. Samuti, vaadeldes mudelit, kus inimesed väljendavad oma soovi pensionile minna, siis ilmneb, et näiteks teenindus- ja müügitöötajatel ning põllumajanduse ja kalanduse oskustöölistel on suurem tõenäosus soovida varem tööturult lahkuda. Teisalt, arvestades Eesti võrdlemisi madalat sissetulekute taset, võiks eeldada, et madalama positsiooniga töötajad sooviksid edasi töötada, et võimaluse korral midagi tuleviku pensioni tarbeks kõrvale panna. Järgnevas alapeatükis võetakse antud alapeatükis esitatud ökonomeetrised analüüsid kokku ning pakutakse välja ka võimalikud aspektid, mida mõjutades oleks võimalik vanemaealiste tööhõivet kujundada.

2.4. Vanemaealiste töötamisest loobumise soovi kujundavad tegurid Eestis

Eelpool välja toodud ökonomeetrisest analüüsist ilmnes, et üldjuhul mõjutavad Eestis soovi võimalikult varakult tööturult lahkuda samad tegurid, mis ka mujal riikides. Samas, on mõne teguri puhul võimalik välja tuua ka erisusi. Alljärgnevalt on esitatud kokkuvõtlik tabel kahe erineva mudeli kohta (vt tabel 20).

Tabel 20. Ökonomeetrilisel analüüsil läbi viidud mudelite kokkuvõte.

Muutujad	Soov varakult töötamine lõpetada			2010. aastal pensionile siirdunud		
	Üldmudel	Mehed	Naised	Üldmudel	Mehed	Naised
Vanus				+		-
Sugu (mees)	-					
Perekonnaseis (abielus)						
Kodakondsus (Eesti)						
Alg- ja põhiharidus						
Keskharidus	-		-	+		
Kutseharidus						
Rahuldav tervis						
Halb tervis	+	+	+			
Pikaajaline terviseprobleem						
Teenindus- ja müügitöeline		+				+
Põllumajanduse ja kalanduse oskustöeline	+				-	+
Oskus- ja käsitöeline						-
Seadme- ja masinaoperaator						
Lihttöeline						
Tööga rahulolu	-	-	-			
Füüsiliselt nõudlik töö	+		+			
Töö tõttu ajapuuduses	+					
Kehvad väljavaated edutamiseks	+	+				
Vääriline tunnustus töö eest	-	-	-			
Depressiooni põdemine		+				
Väsimus, energiapuudus	+					
Pensioniealine	-		-			
Eelpensioniealine						

Märkused: „+“ märk näitab positiivset seost ja „-“, märk näitab negatiivset seost sõltuva muutujaga. Halliga on tähistatud kõik statistiliselt olulised muutujad. Läbi kriipsutatud lahter tähendab, et antud muutujat mudelis ei kajastatud.

Allikas: autori koostatud.

Tulemuste analüüsimisel on eelkõige oluline jälgida tegureid, mis aitaksid soodustada vanemaealiste hõives püsimist. Vanemaealiste hõive määra jälgimine on järjest vananeva rahvastiku tõttu väga oluline, seda hoolimata ka faktist, et Eesti 55 – 64 aastaste hõive määr (60,4%) on juba praegu tasemel, mis on välja toodud Euroopa 2020 strateegia eesmärkides. Viimases dokumendis on realistliku eesmärgina soovitud viia

vanemaealiste hõive määr Euroopa Liidus keskmisel 55%ni ning optimistlikum eesmärk oleks 60% (Medeiros, Minty 2012: 33).

Mudelite koostamisel on püütud arvestada võimalikult erinevate aspektidega, mis võiksid kujundada indiviidide otsust pensionile siirdumise kohta. Eelnevas teoriaski leidsid mitmed autorid (näiteks Burtess (1986); Rust (1989)), et pensionile siirdumise uurimisel tuleb lisaks sissetulekutele arvestada ka mitmesuguste muude indiviidi iseloomustavate karakteristikutega. Oluline on jälgida, et tervis, haridus ja kompetents, motivatsioon, tööga rahulolu, väärtused, suhtumine, mis moodustavad kokku inimese isiklikud ressursid ning töötingimused (sh vaimsed nõuded, töökeskkond, töökollektiiv ning füüsilised nõuded) on komponendid, mille koostoimel kujuneb välja indiviidi töövõime (*work ability*). Sellest kujunevad omakorda välja eeldused inimese töötamiseks. (Ilmarinen 2001: 4 – 11) Järelikult võiks vanemaealiste hõive jälgimisel keskenduda just neile teguritele ning leida mooduseid, kuidas neid muuta.

Vaadeldes saadud tulemusi, siis suurim erinevus võrreldes teiste samataoliste uuringutega oli seotud haridustasemetega. Ilmnes, et Eestis on keskharidusega töötajatel võrreldes kõrgharidusega töötajatega väiksem tõenäosus soovida varem töötamisest loobuda. Teistes varasemates uuringutes on saadud vastupidiseid tulemusi. Samas, arvestades, et Eesti elanike sissetulekud jäävad Eurostati andmetel Euroopa Liidu keskmisest märgatavalt madalamaks on võimalik, et madalama haridustasemega ning ka madalama ametialase positsiooniga inimesed ei suuda võib-olla piisavalt sääste koguda, et võimaldada endale varasemat tööturult tagasitõmbumist. Teisalt, vaadeldes neid inimesi, kes reaalset suundusid 2010. aastal pensionile, siis on näha, et pigem suundusid mitteaktiivsusesse just keskharidusega inimesed võrreldes kõrgharidusega töötajatega ehk kõrgema haridustasemega inimesed pigem jätkasid tööturul. See tulemus on kooskõlas varasemate uuringutega.

Selgus, et üldiselt mõjutab kehvem tervislik seisund soovi lahkuda tööturult võimalikult vara ning siirduda pensionile. Oluline on tervisemuutujate jälgimisel ka see, et neid peetakse üldjuhul tööjõust väljumise puhul tõuketeguriteks. Ehk siis võib kujuneda olukord, kus tegemist oli indiviidi poolt tehtud mitte vabatahtliku otsusega (vt näiteks Shultz *et al.* 1998: 48). Tulemuste puhul on oluline on, et marginaalne efekt on naiste lõikes märgatavalt kõrgem. Vaimne tervis, eelkõige väsimus ning energiapuudus ning

depressiooni põdemine meeste puhul, mõjutavad samuti indiviidi soovi võimalikult varakult pensionile siirduda. Paraku on selge, et inimeste vananedes nende tervislik seisund muutub üldjuhul kehvemaks ning selle vastu on üldjuhul raske mingisuguseid meetmeid vastu võtta. Samas mõnede haigusseisunditega oleks kindlasti võimalik ka tööturul jätkata, proovides selleks töötamist kohandada nii, et see ei oleks tervise suhtes liiga koormav. Väsimust, energiapuudust ning depressiooni oleks aga tõenäoliselt võimalik vältida parema töötamise ning vaba aja kombineerimise tulemusena. Kokkuvõtvalt võib kehvema tervise mõju leevendamiseks soodustada töötamist paindlike töövormidena, näiteks töötada osalise tööajaga või töötada hoopis kodust. On ju ka varasemas teoorias välja toodud võimalus minna järk-järgult pensionile (Gustman-Steinmeieri mudel). Paindlikud tööajavormid lubaksid töötajal nii oma tervise eest hoolitseda kui ka soovi korral tööturul jätkata.

Soovi võimalikult vara töötamist lõpetada mõjutasid töötamisega seotud teguritest tööga rahulolu, töötingimuste ning motivatsiooniga seotud muutujad. Kõige tugevama marginaalse efektiga oli tööga üldist rahulolu näitav muutuja. Tähelepanuväärne on see, et naiste hulgas on see näitaja märkimisväärselt kõrgem ehk siis olukorras, kus oma tööga ei olda rahul, sooviksid naised rohkem tööturult väljuda. Mehed jäävad tööturul aktiivseks edasi. Põhjenduseks võib taas tuua meestel oleva suurema surve perekonna ülalpidamiseks. Ka tööga rahulolematust on varasemas kirjanduses peetud pigem tõuketeguriks (näiteks Shultz *et al.* 1998) ning seega leitakse, et sellisel juhul on tegemist peamiselt mitte vabatahtliku otsusega.

Indiviidid, kelle töö nõuab füüsilist pingutust, soovivad samuti suurema tõenäosusega võimalikult varakult töötamist lõpetada. Seda võib põhjendada kindlasti füüsilise töö mõjuga tervisele – vanemas eas teatud töid ei jõuta enam füüsiliselt teha. Seda loogilisem on ka tulemus, et näiteks ametialade lõikes on põllumajanduse ning kalanduse oskustöolistel, kus töö võib olla füüsiliselt nõudlik, suurem tõenäosus soovida varem tööturult lahkuda. Jälgida tuleks ka seda, kas tervise tõttu võiksid tekkida piirangud, mis ei luba indiviidil töötamist samal tasemel jätkata. Tuginedes teooriale (vt peatükk 1.3 Brunello, Langella (2012)), on oluline siinkohal soosida niinimetatud üleminekutöid, mis tähendaks eelkõige vanemaealiste suunamist ja minekut töökohtadele ja positsioonidele, kus neil oleks võimalik ka vanemaealisena edukalt

toime tulla. Seda enam, et vanemas eas võib kujuneda olukord, kus soovitakse senisest tööst vähem vastutusrikkale ametikohale siirduda. Lisaks mitmesugustele lihtsamatele töödele võiks üleminekutööde soodustamise hulka kuuluda ka näiteks töökoormuse vähendamine või muud paindlikumad töötegemise korraldused.

Olgugi, et ka vanemas eas töötamine on oluline, tuleb siiski märkida, et sobiva töökoha leidmine võib vanemaealiste jaoks keeruliseks osutuda. Seda eelkõige põhjusel, et näiteks uute oskuste omandamine muutub vanemas eas raskemaks ning see võib tööandja jaoks osutuda probleemiks. Näiteks leiti 2012. aastal sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskuses RAKE läbiviidud vanemaealiste tööturu uuringus nii vanemaealiste kui ka erinevate tööandjate lõikes, et vanemaealiste teadmised ja oskused ei vasta sageli kaasaegsetele töömeetoditele. Lisaks leiti mõlema poole hulgas, et vanemaealised suhtuvad tehnoloogilistesse ja organisatoorsetesse muudatusse tõrksamalt ning neil võtab võrreldes nooremaealistega kauem aega, et uusi teadmisi ja oskusi omandada. Samas uuringus vaadeldi ka tööandjate poolt pakutavaid võimalusi töötegemise paindlikumaks muutumise osas. Ilmneb, et reaalsuses tööandjad väga paindlikud ei ole. (Espenberg *et al.* 2012: 33, 36). Kuna vanemaealistel läheb kauem aega, et uusi oskusi ning teadmisi omandada, siis lähtuvalt eespool toodud teooriast (näiteks Lumsdaine, Mitchell 1999) võib kujuneda olukord, kus toimub vanemaealiste diskrimineerimine seoses võimalike koolitustega. Ilmselt kardavad tööandjad, et nende investering töötaja täiendõppesse ei ole kasulik, kuna nad võivad õige pea mitteaktiivsusesse siirduda. Siiski, arvestades seda, et üleminekutööd, sealhulgas madalama vastutusega tööd ning osakoormusega tööd, võiksid kõigi eelduste kohaselt soodustada vanemaealiste jätkamist tööturul, on siiski oluline rõhutada täiendõppe ning koolituste kättesaadavuse tähtsust ka vanemas eas.

Erinevatest muudest tööga rahulolemist mõjutavatest teguritest mõjutasid soovi võimalikult vara töötamisest loobuda ka kehvad väljavaated edutamiseks ning töö eest väärilise tunnustuse puudumine. Mõlemad tegurid võiksid oluliselt mõjutada töötegemise motivatsiooni. Võib eeldada, et vanemaealisena töötamine, eriti kui ollakse jõutud juba pensioniikka, eeldab vajadust eneseteostuse järele. Seega muutub tunnustamisvajadus üha olulisemaks. Kindlasti lisab motivatsiooni töötamist jätkata teadmine, et see töö on vajalik ning toob kellelegi kasu. Teisalt selgus näiteks

edutamisevõimaluste kohta uurivas küsimuses, et töötavate pensionäride hinnangul on nende väljavaated ametikõrgenduseks kehvemad. Mõneti võib see tulemus olla pisut ebaloogiline, kuid teisalt on sagedane olukord, kus juba pensionil viibivad inimesed leiavad endale rakendust lihttöölise ametikohtadel, kust ongi keeruline ametiredelil kõrgemale tõusta. Sageli võib olla ka olukord, kus töötaja ongi rahul oma madalama positsiooniga ega tunnegi vajadust ametikõrgenduse järele. Seda enam, et vanuse tõustes võib kujuneda olukord, kus soovitaksegi vastutusrikkast tööst loobuda.

Vabatahtlikult tööturult väljumist iseloomustab töötamise lõpetamine seoses subjektiivse vaba aja eelistamisega töö tegemisele. Seda enam, et vanemas eas soovitakse võib-olla rohkem oma perekonna ning lähedastega aega veeta. Ökonomeetrilise analüüsi tulemusel selgus, et inividid, kes on töö tegemise tõttu pidevas ajapuuduses, sooviksid võimalikult varakult töötamisest loobuda ning pensionile siirduda. Tulemust võib üsna ootuspäraseks lugeda, kuna pidev ajapuudus ei võimalda töö- ning pereelu heas tasakaalus hoida. Seda enam, et võib eeldada, et vanemas eas muutub vaba aeg inimestele väärtuslikumaks – soovitakse rohkem tegeleda endale meeldivate asjadega ning veeta rohkem aega oma lähedustega. Lisaks on oluline märkida, et pidev ületöötamine ning vaba aja vähesus võib pikemas perspektiivis avaldada mõju indiviidi tervisele. Ka parema töö- ja vaba aja vahelise tasakaalu leidmisele aitab kaasa paindlike töövormide soodustamine.

Kokkuvõtvalt ilmneb, et väga suur osa soovist lõpetada töötamine võimalikult varakult on seotud töötamisega seotud teguritega, eelkõige tööga rahulolu ning erinevate töötingimustega. Need on aga tegurid, mis on seotud ka indiviidi töövõimega ning sisuliselt võib neid pidada ka töö kvaliteeti iseloomustavateks teguriteks. Rahvusvaheline Tööorganisatsioon on kokku pannud kriteeriumid, millele peaks vastama väärikas töö (*decent job*). Nendele tuginedes on kogumikus „Tööhõive Euroopas“ välja toodud neli erinevat dimensiooni, millele võiks kvaliteetne töökoht vastata (Employment in... 2008: 17):

- sotsiaalmajanduslik turvalisus,
- haridus ja koolitus,
- töötingimused,
- töö- ja vaba aja vaheline tasakaal.

Sotsiaalmajandusliku turvalisuse alla kuuluvad näiteks, palgatase, aga ka rahulolu oma tööga. Hariduse ja koolituse all mõistetakse töötajate võimalusi saada täiendkoolitust. Töötingimuste all vaadeldakse töökeskkonda, mis peaks olema sobiv töö tegemise jaoks. (Employment in... 2008: 17) Eelpool esitatud analüüsist selgus, et Eestis on probleeme töö rahuloluga, töö ja vaba aja vahelise tasakaaluga (töö tõttu ajapuuduses olemine). Samuti on kohati problemaatiline töötingimustega seonduv, eriti kuuluvad siia alla aspektid, mis on seotud töise õhkkonnaga, näiteks edutamisevõimaluste puudumised ning töö eest tunnustuse saamine. Viimaseid tuleks kindlasti edasi arendada, et muuta vanemaealiste töötegemist mugavamaks, et neil oleks võimalik ka hiljem tööturul jätkata seda eriti olukorras, kus tervis võib töötegemisele piiranguid seada. (Begg *et al.* 2010: 43 - 44) Kui aga inimese töökoht ei vasta nendele kriteeriumitele, siis võibki kujuneda olukord, kus soovitakse tööturult võimalikult varakult lahkuda.

Kokkuvõtvalt, tuleb vanemaealiste hõive suurendamiseks tähelepanu pöörata aspektidele, mis aitaksid tõsta töö kvaliteeti, kuna ilmnes, et varakult soovivad tööturult lahkuda peamiselt need töötajad, kelle töökohale on iseloomulikud mitmed aspektid, mida kvaliteetse töö kontseptsioonis püütakse vältida. Need on eelkõige töötingimused ning töö- ja vaba aja vaheline tasakaal. Seega võib eeldada, et eelkõige tuleb tähelepanu pöörata just neile aspektidele, mis aitaksid probleemseid kohti parandada. Autor leiab, et vanemaealisi ei saa tööturul sundida jätkama. Seega peamiselt tuleks soodustada paindlike töövormide levikut – nii osalise tööajaga töötamist kui ka näiteks kodus töötamist. See annab tõenäoliselt võimaluse paremaks ajakasutuseks: vanemaealised saaksid rohkem vaba aega, kuid samas jätkaksid ka tööturul aktiivsena. Lisaks on selge, et motivatsioon tööturul jätkamiseks peab tulema töötajalt endalt ning oluline on ka tööandjapoolne tunnustamine. Sisemine motivatsioon on väga oluline, seda näitab ka saadud tulemus, kus pensioniealiseks saanutel on madalam tõenäosus soovida võimalikult vara töötamisest loobuda. Ehk võiks eeldada, et üheks põhjuseks, miks jätkatakse ja pensionieas töötamist, on eneseteostusvõimalus.

KOKKUVÕTE

Vanemaealiste tööturu käitumise, sealhulgas pensionile siirdumise uurimine on muutunud ühe aktuaalsemaks. Seda eriti seoses järjest pikeneva keskmise eluea ning vanemaealiste osakaalu suurenemisega kogu rahvastikust. Lisaks mõjutavad vanemaealise otsused töötamise või tööturult lahkumise suhtes ka tema leibkonda ning kokkuvõttes ühiskonda tervikuna. Arvestades suurema survega sotsiaalkindlustussüsteemidele ning ka võimaliku tööjõupuudusega, oleks oluline motiveerida vanemaealisi tööturul võimalikult kaua jätkama. Selleks, et leida sobivaid meetmeid, kuidas vanemaealiste hõivemäära suurendada, on oluline analüüsida tegureid, mis kujundavad vanemaealiste otsus võimalikult varakult tööturult lahkuda ning pensionile siirduda.

Pensionile siirdumise mudelite kujunemisel on oluline roll täita tööjõupakkumise mudelil, mida on eriti autorid oma töödes edasi arendanud, et antud probleemi täpsemalt käsitleda. Oluliseks edasi arenduseks võib pidada pensionile siirdumise otsuse käsitlemist dünaamilises kontekstis. Dünaamilistes mudelites tehakse otsuseid arvestades kogu eluajaga. Lisaks sellele, et pensionile siirdumise korral jäädakse tööturult järsult täielikult eemale, on võimalik ka järk-järguline pensionile siirdumine (Gustman-Steinmeieri mudel). Järgmised mudeli edasiarendused püüdsid hakata arvestama ka tuleviku määramatusega ning püüti kaasata mudelisse informatsiooni muutmise võimalust erinevate pensionile siirdumist mõjutavate tegurite lõikes (stohhastiline dünaamiline programmeerimismudel ning Stock-Wise'i optiooniväärtuste mudel). Üldiselt siirdutakse pensionile teoreetiliste mudelite alusel siis, kui kasulikkus vabast ajast, mida käsitletakse pensionile siirdumisena, on suurem kui kasulikkus töötamisest.

Pensionile siirdumist mõjutavad tegurid võib üldiselt jagada kolmeks: sotsiaalkaitsesüsteemist tulenevad reeglid, tööjõu pakkumisest tulenevad tegurid ning tööjõu nõudlusest tulenevad tegurid. Üldiselt on leitud, et sotsiaalkaitsesüsteemist

tulenevatest teguritest on kõige olulisemad erinevad kriteeriumid, mida on vaja täita pensionile siirdumiseks. Eelkõige peetakse siin silmas vanust ning tööstaaži. Tööjõu pakkumisest lähtuvatest teguritest rõhutab teoreetiline kirjandus eelkõige sissetulekute, isiklike varade taseme ning võimaliku pensioni suuruse tähtsust. Eeldatakse, et kõrgemate sissetulekute korral soovitakse pigem tööturul jätkata ning kõrgemat sissetulekut teenida. Kõrgema varade taseme ning kõrgema võimaliku pensioni korral aga soovitakse varasema teooria põhjal pigem pensionile siirduda. Tööjõu pakkumist mõjutavatest teguritest, mis on seotud indiviidiga, on viimasel ajal esile tõusnud ka tervise seisundi jälgimine pensionile siirdumise uurimise kontekstis, seda enam, et on läbi viidud uuringuid, mis võimaldavad tervisega seotud tegureid täpsemini uurida. Lisaks on indiviidi tööjõu pakkumise raamistikus oluline jälgida ka tema leibkonda, mis samuti mõjutab tööhõivega seotud otsuseid. Tööjõu nõudluspoolsetest teguritest oleks tõenäoliselt kõige olulisem jälgida vanemaealiste produktiivsusega ning õppimisvõimega seotud tegureid: tööandja jaoks oleks võib-olla optimaalsem palgata nooremapoolseid töötajaid, kes suudaksid rohkem tööd teha ning kiiremini uusi oskusi omandada. Seega võib tööturul kujuneda vanemaealiste diskrimineerimine.

Analüüsidest varasemaid uuringuid selgub, et peamiselt analüüsitakse pensionile siirdumist mikroandmetega, eelistatult on tegemist paneelandmetega, et oleks võimalik pensionile siirdumise dünaamikat korrektselt hinnata. Varasematest töödest rõhutatakse eelkõige sissetulekute ja pensionihüvede olulisust pensionile siirdumisel. Kõrgem sissetulek palga näol üldjuhul suurendab tõenäosust tööturul jätkata. Kõrgemad pensionihüved aga võivad tekitada olukorra, kus soovitakse varem pensionile minna. Pensionile siirdumist mõjutab ka indiviidi haridus – mida kõrgem on omandatud haridustase, seda suurema tõenäosusega soovitakse tööturul jätkata. Oluline on jälgida ka leibkonna olukorda – kaaslase otsused tööturu käitumise suhtes mõjutavad ka indiviidi tegevusi. Varasemates uuringutes on hakatud rõhutama ka vaimse ja füüsilise tervise ning töötingimuste olulisust pensionile siirdumise otsuse kujunemisel. Lisaks indiviidide subjektiivsele tervisehinnangutele on mõnedes küsitlustes uuritud ka objektiivsete tervisehäirete kohta: vaadeldakse näiteks konkreetseid haigusi. Töötingimuste all on käsitletud ka näiteks tööstressi olemasolu ja tunnustamist. Üldiselt ilmneb, et tööga rahulolematud invidiidid sooviksid pigem varakult pensionile siirduda. Samuti mõjutab positiivselt soovi pensionile siirduda pidev ajapuudus, vähene

tunnustatus ning kehvad edutamisevõimalused. Lähtudes erinevatest teguritest on varasemas empiirilises kirjanduses rõhutatud otsuste tegemise vabatahtlikust. On leitud, et tõmbetegurite ülekaal, näiteks vaba aja eelistamine, näitab seda, et pensionile siirdumise otsus on kujunenud vabatahtlikult. Tõuketegurite ülekaal, näiteks rahulolematuse tööga ning kehv tervis, näitab, et pensionile siirdumise otsus kujunes pigem mittevabatahtlikult.

Töö teises osas keskenduti pensionile siirdumise soovi uurimisele Eesti tööturul. Selleks kasutati nii Eesti Statistikaameti kui ka SHARE uuringu Eesti küsitlusandmeid. SHARE andmete kohta on oluline märkida, et tegemist oli väga uute andmetega ning varasemad tööd Eesti kohta nende andmete põhjal siiani puuduvad. Viimasel kümnel aastal on vanemaealiste tööhõive määr näidanud nii meeste kui ka naiste lõikes umbes aastani 2010. tõusutrende. Seoses majandussurutisega see küll mõnevõrra langes, kuid viimastel aastatel on tööhõive määr näidanud jällegi tõusutrende. Samal ajal on oluline märkida, et vanaduspensionäride arv ning sealhulgas ka ennetähtaegsete pensionäride arv on viimastel aastatel näidanud tõusutrende. Vanemaealiste töötute määr on olnud võrdlemisi madal, tõenäoliselt suunduvad töötud vanemaealised pigem mitteaktiivsusesse, kui otsivad uut töökohta.

Uurides, kas töötajad sooviksid võimalikult vara töötamisest loobuda, siis selgus, et üle viiendiku neist seda ka sooviksid. Vaadeldes mitmesuguseid pensionile siirdumist kujundavaid tegureid erinevates tööturu rühmades, ilmnes, et töötavate pensionäride seas on vähem neid, kes on oma töö tõttu pidevas ajapuuduses võrreldes nende töötajatega, kes veel pensionil ei ole. Samuti on töötavad pensionärid oma tööga üldiselt rohkem rahul kui need töötajad, kes pensionil veel ei ole. Lisaks on töötavad pensionärid võrreldes teiste töötajate, pensionäride ja töötutega vähem raporteerinud halvast tervisest, depressiooni põdemisest ning väsimusest ja energiapuudusest – need on tegurid, mis suunavad inimesi otsustama pensionile siirdumise kasuks. Haridustasemetelt on vanemaealised töötajad pigem kõrgema haridustasemega võrreldes pensionäride ja töötutega. Ametialaselt on vanemaealised töötajad peamiselt keskastme ja tippspetsialistid. Samas, võrdlemisi palju on vanemaealiste töötajate hulgas ka lihttöölisi, kelle puhul võib päevakorras olla varakult pensionile siirdumine.

Analüüsidest Eesti vanemaealiste hulgas varakult töötamisest loobumise ning pensionile siirdumise soovi SHARE andmetele tuginedes, ilmnes, et kõige olulisemateks teguriteks, mis kujundasid indiviidi soovi võimalikult varakult pensionile siirduda olid ootuspäraselt seotud tervise ja töötingimustega. Nendel vastajatel, kelle hinnang oma tervisele oli halb võrreldes hea, väga hea ja suurepärase tervisega, oli suurem tõenäosus soovida võimalikult varakult töötamisest loobuda. Vaadeldes vaimse tervise näitajaid, siis ilmnes ka, et meeste puhul on depressiooni põdemine oluline tegur, mis kujundab soovi võimalikult varakult töötamisest loobuda. Tulemused on ka kooskõlas mitmete teiste varasemate uuringutega. Töötingimusi vaadeldes selgus, et need vastajad, kes ei ole oma tööga rahul, kes on oma töö tõttu pidevas ajapuuduses, kellel puuduvad edutamise võimalused ning kes ei saa oma töö eest väärilist tunnustust, soovivad suurema tõenäosusega varem töötamist lõpetada. Tulemus viitab sellele, et ka vanemaealistel töötajatel on töö tegemiseks vajalik sisemine motivatsioon ning teadmine, et nende töö on vajalik ning kasulik. Seda tulemust toetab see, et ilmnes, et neil töötajatel, kes on juba pensioniealised, on väiksem tõenäosus soovida varakult tööturult lahkuda. Ilmselt leiavad nemad endale tööturul eneseteostusvõimalusi ning teenivad sellega endale ka lisanduvat sissetulekut. Lisaks soovisid töötajad, kelle töö oli füüsiliselt nõudlik, suurema tõenäosusega võimalikult vara töötamist lõpetada. Seda tulemust toetab ka asjaolu, et ametialade lõikes soovisid võimalikult vara töötamist lõpetada just põllumajanduse või kalanduse oskustöölised – tegemist võib olla füüsiliselt raske tööga. Füüsiliselt nõudlik töö suurendab tõenäosust varakult töötamist loobuda tõenäoliselt ka seetõttu, et vanemas eas võivad tekkida tervislikud probleemid, mis muudavad töötamise sellistel ametikohtadel keerulisemaks.

Kõige suurem erinevus võrreldes teiste riikide varasemate uuringutega oli seotud tulemustega haritustasemete lõikes. Nimelt ilmnes, et Eestis on keskharidusega töötajatel võrreldes kõrgharidusega töötajatega väiksem tõenäosus soovida võimalikult varakult töötamisest loobuda. Teiste uuringute tulemused näitasid pigem vastupidist trendi. Samas võib Eesti madalate sissetulekute ja pensionite raamistikus säärast tulemust ka loogiliseks pidada: tõenäoliselt pole inimestel võimalik sääste koguda ning soovide säilitada oma senist elustandardit, soovitakse pigem tööturul jätkata.

Lisaks vaadeldi ka neid töötajaid, kes olid 2010. aastal pensionile siirdunud. Ilmnes, et pensionile siirdusid peamiselt lihttöölised, põllumajanduse või kalanduse oskustöölised ning teenindus- ja müügitöölised. Taolised tulemused olid kooskõlas varasemate uuringute tulemustega. Lisaks selgus, et haridustasemetel lõikes siirdusid 2010. aastal pensionile pigem keskharidusega inimesed võrreldes kõrgharidusega töötajatega. Tulemus on samuti kooskõlas varasemate töödega.

Analüüsi kokkuvõtteks võib väita, et eesmärgiga vanemaealiste hõivet suurendada tuleb tähelepanu pöörata terviseiga seotud teguritele ning erinevatele töötingimustega seotud muutujatele. Paraku on selge, et üldjuhul inimese vananedes tervislik seisund halveneb, see aga ei tähenda, et töötaja peaks täielikult tööturult kõrvale jääma. Kasuks tuleks paindlike tööajavormide soodustamine, mis lubaksid nii tööturul jätkata kui ka samal ajal võimaldaksid piisavalt vaba aega oma tervise eest hoolitsemiseks. Töötingimustega seotud tegurid on aga olulised ka kvaliteetse ja väärika töö kontekstis – eeldades, et inimestel on väärikas töö, siis võiksid nad soovida tööturul jätkata. Siiski, ilmnes et kvaliteetse töö raamistikus on Eestis probleemseks teemad, mis puudutavad tööga rahulolu ning töö- ja vaba aja tasakaalu. Töö rahuloluga tegelemisel on oluline jälgida, et töötajal oleks võimalik leida endale töökoht, mis talle rahuldust pakub, näiteks on tähtis rõhutada niinimetatud üleminekutööde tähtsust. Vanemaealistel on sellisel juhul võimalik enne lõplikult pensionile siirdumist veel tööturul jätkata. Töö- ja vaba aja vahelise tasakaalu parandamisel on taas oluline rõhutada paindlike tööajavormide tähtsust. Töötajatele võiks pakkuda nii töötamist nii aja- kui ka kohapaindlikest põhimõtetest lähtuvalt.

Pensionile siirdumist kujundavaid tegureid analüüsides ilmnes, et vanemaealiste tööturul hoidmiseks on oluline neid selleks motiveerida. Autor leiab, et kõige paremateks moodusteks võiksid olla töötingimuste parandamine, et oleks mugav töötada ka siis, kui tervislik seisund kõige parem pole. Samuti on tähtsal kohal üleminekutööd – need annavad võimaluse inimestele end tööturul vajalikuna tunda. Üleminekutööde puhul on tähtis võimaldada ka vanemaealistele täiendõpet. Selleks, et leida paremat töö- ja vaba aja vahelist tasakaalu on kõige olulisem samm paindlike tööajavormide soodustamine: see võiks olla üheks suureks väljakutseks Eesti tööandjate

seas. Oluline on see eelkõige seetõttu, et vanemas eas muutub vaba aeg järjest olulisemaks: seda soovitakse pigem veeta oma lähedastega.

Käesoleva magistritöö edasi arendamiseks oleks oluline jälgida pensionile siirdumise soovi realiseerumist. Samuti oleks oluline vaadelda pensionile siirdumist mitme uuringulaine raames. Näiteks täiendada analüüsi tuleva SHARE 5. laine andmetega. Lisaks oleksid vajalikud põhjalikumad andmed sissetulekute ning varade tasemete suhtes, seda enam, et varasematele uuringutele tuginedes on just sissetulekutega seotud tegurid peamisteks mõjuriteks pensionile siirdumise otsuse kujunemisele. Veel üheks edasiarendamise võimaluseks on arvestada ka teiste SHARE uuringus osalenud riikide tulemustega: nii oleks võimalik saada aru riigispetsiifilistest teguritest, mis kirjeldavad pensionile siirdumist.

VIIDATUD ALLIKAD

1. **Alavina, S. M., Burdof, A.** Unemployment and Retirement and Ill-health: a cross-sectional analysis Across European Countries. – International Archives of Occupational and Environmental Health, 2008, Vol. 82, pp. 39 - 45.
2. **Alessie, R., Angelini, V., van Santen, P.** Pension Wealth and Household Saving in Europe. Evidence from SHARELIFE – Network for Studies on Pensions, Aging and Retirement, 2011, Discussion paper 10, 30 p.
[arno.uvt.nl/show.cgi?fid=120698]. 19.01.2013.
3. **Allen, S. G., Clark, R. L., Ghent, L. S.** Phasing into Retirement. – Industrial and Labor Relations Review, 2004, Vol. 58, No. 1, pp. 112 – 127.
4. **Alloja, J.** Pensionile siirdumist mõjutavad tegurid Eesti näitel. – Dissertatsioon *magister artium* kraadi taotlemiseks majandusteaduses nr. 143, 2007, 132 lk.
[http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/2539/alloja_janika.pdf;jsessionid=CB87FAC57F98DFEE1948CDB270744672?sequence=1].
5. **Barnay, T., Debrand, T.** Effects on the Labour Force Participation of Older Persons in Europe. – Health Economics Letter, 2006, No. 109, 6 p.
[www.irdes.fr/EspaceAnglais/Publications/IrdesPublications/QES109.pdf].
05.02.2013.
6. **Begg, I., Erhel, C., Mortensen, J.** Medium Term Employment Challenges. – Centre of European Policy Studies, 2010, 114 p.
[http://aei.pitt.edu/14568/1/Medium_term_employment_challenges_Main_report_and_annexes.pdf].31.03.2013.
7. **Berkovec, J., Stern, S.** Job Exit Behavior of Older Men. – Econometrica, 1991, Vol. 59, No. 1, pp. 189 – 210.

8. **Bloemen, H. G.** Private Wealth and Job Exit at Older Age: A Random Effects Model. - IZA Discussion Paper Series, 2008, No. 3386, 40 p. [<http://ftp.iza.org/dp3386.pdf>]. 15.12.2012.
9. **Blundell, R., Meghir, C. Smith, S.** Pension Incentives and The Pattern of Early Retirement. – The Economic Journal, Vol. 112, pp. 153 – 170.
10. **Brugiavini, A., Croda, E., Dewey, M.** Retirement and Mental Health. – First Results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (2004 - 2007). Edited by A. Brugiavini, 2008, pp. 247 – 254. [www.share-project.org/uploads/tx_sharepublications/BuchSHAREganz250808.pdf]. 15.12.2012.
11. **Brunello, G., Langella, M.** Bridge Jobs in Europe. - Institute for the Study of Labor (IZA), 2012, DP No. 6938, 39 p. [<http://ftp.iza.org/dp6938.pdf>]. 20.12.2012.
12. **Burtless, G.** Social Security, Unanticipated Benefits Increases and the Timing of Retirement. – The Review of Economic Studies, 1986, Vol. 53, No. 5, pp. 781 – 805.
13. **Börsch-Supan, A.** Incentive Effects of Social Security on Labor Force Participation. – Journal of Public Economics, 2000, Vol. 78, No. 1-2, pp. 25-49.
14. **Börsch-Supan, A., Brugiavini, A., Croda, E.** The Role of Institutions in European Patterns of Work and Retirement. - Department of Economics, Ca' Foscari University of Venice, Research Paper Series, 2008, No. 44, 39 p. [<http://iussp2009.princeton.edu/papers/91267>] 12.12.2012.
15. **Coe, N. B., Zamarro, G.** Retirement Effects on Health in Europe. – Journal of Health Economics, 2011, Vol. 30, pp. 77 – 86.
16. **Coile, C.** Retirement Incentives and Couples' Retirement Decisions. - National Bureau of Economic Research, 2003, WP No. 9496, 27 p. [<http://www.nber.org/papers/w9496.pdf>]. 20.12.2012.

17. **D'Addio, A. C., Keese, M., Whitehouse, E.** Population Ageing and Labour Markets. – Oxford Review of Economic Policy, 2010, Vol. 26, No. 4, pp. 613 – 635.
18. **Dorn, D., Sousa-Poza, A.** „Voluntary“ and „Involuntary“ Early Retirement: An International Analysis. – Applied Economics, 2010, Vol. 42, No. 4, pp. 427 – 438.
19. Eesti Statistikaameti andmebaas [pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfile2.asp]. 24.02.2013.
20. Employment in Europe 2008. European Commission, 2008, 292 p. [http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=119&langID=en]. 31.03.2013.
21. **Engelhardt, H.** Late Careers in Europe: Effects of Individual and Institutional Factors. – European Sociological Review, 2011, 14 p. [http://esr.oxfordjournals.org/content/28/4/550.full.pdf+html]. 12.10.2013.
22. **Espenberg, K., Vahaste, S., Sammul, M., Haljasmäe, R.** Vanemaelised tööturul. – Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus RAKE, 2012, 74 lk. [www.ec.ut.ee/sites/default/files/ec/vanemaelised_tooturul_loppraport_0.pdf]. 01.04.2013.
23. Eurostati andmebaas [epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database]. 24.02.2013.
24. **Euwals, R. W., van Vuuren, D. J., Wolthoff, R. P.** Early Retirement Behaviour in The Netherlands: Evidence from a Policy Reform. – Timbergen Institute Discussion Paper, 2006, No. 021/3, 40 p. [http://individual.utoronto.ca/wolthoff/pdf/EarlyRetirement.pdf]. 21.01.2013.
25. **Fischer, J. A. V., Sousa-Poza, A.** The Institutional Determinants of Early Retirement in Europe. – University of St. Gallen Department of Economics, 2006, Working Paper Series No. 8, 29 p. [http://www1.vwa.unsig.ch/RePEc/usg/dp2006/DP08_fi.pdf]. 28.12.2012.

26. **Frenh, E.** The Effects of Health, Wealth, and Wages on Labour Supply and Retirement Behaviour. – The Review of Economic Studies, 2005, Vol. 72, No.251, pp. 395 – 427.
27. Goodness of fit measures.
[<http://www.strath.ac.uk/aer/materials/5furtherquantitativeveresearchdesignandanalysis/unit6/goodnessoffitmeasures/>]. 02.03.2013.
28. **Gruber, J., Wise, D.** Social Security Programs and Retirement Around the World: Micro Estimation. - National Bureau of Economic Research, 2002, WP No. 9407, 30 p. [http://www.ssc.wisc.edu/~scholz/Teaching_742/w9407.pdf]. 10.01.2013.
29. **Gruber, J., Wise, D.** Social Security Programs and Retirement Around the World. - National Bureau of Economic Research, 1999, 28 p. [<http://economics.mit.edu/files/91>]. 10.01.2013.
30. **Gujarati, D. N.** Basic Econometrics. 4th ed. New York: The McGraw-Hill Companies, Inc, 2003, 1002 p.
31. **Gustman, A. L., Steinmeier, T. L.** Modeling the Retirement Process for Policy Evaluation and Research. – Monthly Labor Review, 1984, Vol. 107, No. 7, pp. 26 – 33.
32. **Gustman, A. L., Steinmeier, T.L.** Social Security, Pensions and Retirement Behavior Within the Family. – National Bureau of Economic Research, 2002a, WP No. 8772, 46 p. [<http://www.nber.org/papers/w8772.pdf>]. 15.01.2013.
33. **Gustman, A. L., Steinmeier, T.L.** The Social Security Early Entitlement Age in a Strucural Model of Retirement and Wealth. – National Bureau of Economic Research, 2002b, WP No. 9183, 47 p. [<http://www.nber.org/papers/w9183.pdf>]. 15.01.2013.
34. **Hausman, J. A., Wise, D.A.** Social Security, Health Status and Retirement. – Pensions, Labor and Individual Choice. Edited by D. A. Wise. University of

- Chicago Press, 1985, pp. 159 – 192. [<http://www.nber.org/books/wise85-1>].
23.01.2013.
35. **Hutchens, R. M.** Do Job Opportunities Decline with Age? – Industrial and Labor Relations Review, 1988, Vol. 42, No. 1, pp. 89 – 90.
 36. **Ilmarinen, J.** Ageing Workers in Finland and in the European Union: Their Situation and the Promotion of their Working Ability. Employability and Employment. – The Geneva Papers on Risk and Insurance. Vol. 26, No 4, pp. 623 – 624.
 37. **Kalwij, A., Vermeulen, F.** Health and Labour Force Participation of Older People in Europe: What to Objective Health Indicators Add to the Analysis. – Health Economics, 2007, Vol. 17, No. 5, pp. 619 – 638.
 38. **Lazear, E.P.** Retirement from the Labor Force. – Handbook of Labor Economics Volume 1. Edited by O. Ashenfelter and R. Layard. Elsevier Science Publishers BV, 1986, pp. 305 – 355.
 39. **Leetmaa, R., Võrk, A., Kallaste, E.** Vanemaealine tööjõud tööturul ja tööelus. – Praxise toimetised. Tallinn, 2004, 106 lk.
[http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Toovaldkond/uuringud/eakad_2004.pdf]. 01.02.2013.
 40. **Litwin, H., Achdut, L., Youssim, I.** Who Supports Delayed Retirement? A Study of Older Workers in Israel. – Journal of European Social Policy, 2009, Vol. 19, No. 3, pp. 245 – 257.
 41. **Lumsdaine, R. L., Mitchell, O. S.** New Developments in the Economic Analysis of Retirement. - Handbook of Labor Economics Volume 3. Edited by O. Ashenfelter and D. Card. Elsevier Science Publishers BV, 1999, pp. 3261 – 3307.
 42. **Lumsdaine, R. L., Stock, J. H., Wise, D. A.** Three Models of Retirement: Computational Complexity versus Predictive Validity. – Topics in the Economics of Aging. Edited by D. A. Wise. University of Chicago Press, 1992, pp. 21 – 60.
[<http://www.nber.org/chapters/c7097>]. 18.01.2013.

43. **Medeiros, J., Minty, P.** Analytical Support in the Setting of EU Employment Rate Targets for 2020. – European Commission, 2012, 61 p.
[ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=7758&langId=en]. 01.03.2013.
44. **Myck, M., Reed, H.** A Review of Static and Dynamic Models of Labour Supply and Labour Market Transitions. – The Institute for Fiscal Studies, Working Papers, 2005, No. 06, 118 p. [http://www.ifs.org.uk/wps/wp0615.pdf]. 22.01.2013.
45. Older Workers Recommendation, 1980, no. 162.
[http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R162]. 10.04.2013.
46. Oxford Dictionaries [http://oxforddictionaries.com/]. 02.05.2013.
47. **Pagàn, R.** Part-time Work Among Older Workers with Disabilities in Europe. – Public Health, 2009, Vol. 123, pp. 378 – 383.
48. **Pencavel, J.** Labor Supply of Men: A Survey. - Retirement from the Labor Force. – Handbook of Labor Economics Volume 1. Edited by O. Ashenfelter and R. Layard. Elsevier Science Publishers BV, 1986, pp. 3 – 102.
49. Pensionikeskus [www.pensionikeskus.ee]. 24.02.2013.
50. **Pozzoli, D., Ranzani, M.** Old European Couples' Retirement Decisions: the Role of Love and Money. – University of Aarhus, Aarhus School of Business, Department of Economics, 2009, Working Paper 09-2, 49 p.
[pure.au.dk/portal/files/9145/wp_09-2]. 19.01.2013.
51. **Radl, J.** Labour Market Exit and Social Stratification in Western Europe: The Effects of Social Class and Gender on the Timing of Retirement. – European Sociological Review, 2012, 15 p.
[http://esr.oxfordjournals.org/content/early/2012/03/28/esr.jcs045.full.pdf+html] 10.01.2013.
52. REL 2011: enamik Eesti inimesi leiab rakendust töötlevas tööstuses, kaubanduses ja hariduses. [www.stat.ee/65331?parent_id=32784]. 25.03.2013.

53. Riiklik pensionikindlustuse seadus. Vastu võetud Riigikogus 5. detsembril 2001. a. – Riigi Teataja I osa, 2001, nr. 100, art. 648.
[<https://www.riigiteataja.ee/akt/833287>]. 10.01.2013.
54. **Rust, J. P.** A Dynamic Programming Model of Retirement Behavior. – The Economics of Aging. Edited by D. A. Wise. University of Chicago Press, 1989, pp. 359 – 404. [<http://www.nber.org/chapters/c11588>]. 20.01.2013.
55. **Sahlgren, G. H.** Work 'til You Drop: Short- and Longer-Term Health Effects of Retirement in Europe. – Research Institute of Industrial Economics, 2012, Working Paper No. 928, 56 p. [<http://www.ifn.se/wfiles/wp/wp928.pdf>]. 20.01.2013.
56. **Schnalzenberger, M., Schneeweis, N., Winter-Ebmer, R., Zweimüller, M.** Job Quality and Retirement Decisions. - Retirement and Mental Health. – First Results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (2004 - 2007). Edited by A. Brugiavini, 2008, pp. 215 – 221. [www.share-project.org/uploads/tx_sharepublications/BuchSHAREganz250808.pdf]. 15.12.2012.
57. SHARE Eesti andmebaas [<http://www.share-project.org/home0/wave-4.html>]. 01.02.2013.
58. SHARE uuringu eestikeelne küsimustik [<http://www.share-estonia.ee/>]. 01.02.2013.
59. **Shultz, K. S., Morton, K. R., Weckerle, J. R.** The Influence of Push and Pull Factors on Voluntary and Involuntary Early Retirees' Retirement Decision and Adjustment. – Journal of Vocational Behavior, 1998, Vol. 53, pp. 45 – 57.
60. **Siegrist, J., Wahrendorf, M., von dem Knesebeck, O., Jürges, H., Börsch-Supan, A.** Quality of Work, well-being, and Intended Early Retirement of Older Employees – Baseline Results form the SHARE Study. – European Journal of Public Health, 2006, Vol. 17, No. 1, pp.62 – 68.
61. Sotsiaalkindlustusamet [www.ensib.ee] 24.02.2013.

62. **Stock, J. H., Wise, D.A.** Pensions, the Option Value of Work, and Retirement. – *Econometria*, 1990, Vol. 58, No. 5, pp. 1151 – 1180.
63. **Suhrcke, M., Võrk, A., Mazzuco, S.** Tervise mõju majandusele. Lõpparuanne – Maailma Terviseorganisatsiooni Euroopa Regionaalbüroo, EV Sotsiaalministeerium, Poliitikauuringute keskus Praxis, 2006, 49 lk. [http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Tervisevaldkond/Uuringud_ja_analuusid/Tervise_moju_majandusele_Eestis__lopparuanne.pdf].
64. Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe [www.share-project.org]. 01.03.2013.
65. **Tatsiramos, K.** Job Loss and Labor Market Transitions of Older Workers. – Institute for the Study of Labor (IZA), 2006, 26 p. [www.iza.conference_files/TAM2007/tatsiramos_k1576.pdf]. 20.12.2012.
66. **Tiit, E-M., Leppik, L., Võrk, A., Leetmaa, R.** Euroopa Liidu ühiste pensionieesmärkide mõju Eesti pensionisüsteemile. – *Praxis Toimetised*, 2004, nr 14, 188 lk. [http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Too-ja_Sotsiaalpoliitika/EL_uhiste_pensionieesmarkide_moju/PRAXISE_Toimetised__Pension_2704048.pdf].
67. **Uudeküll, K., Võrk, A.** Ennetähtaegne vanaduspension ja selle seos tööturukäitumisega Eestis. – Eesti majanduspoliitika perspektiivid Euroopa Liidus. XII teadus- ja koolituskonverentsi artiklid-ettekanded. Berliin; Tallinn: BerlinerWissenschaftsverlag GmbH, 2004, lk 278 –287.
68. **Wahrendorf, M., Dragano, N., Siegrist, J.** Social Position, Work Stress, and Retirement Intentions: A Study ewith Older Employees from 11 European Countries. – *European Sociological Review*, 2012, pp. 1-11 [http://esr.oxfordjournals.org/content/early/2012/06/21/esr.jcs058.full.pdf+html]. 20.12.2012.
69. **Van den Berg, T., Schuring, M., Avedano, M., Mackenbach, J., Burdof, A.** The Impact of Ill Health on Exit from Paid Employment in Europe Among Older

Workers. – Occupational and Environmental Medicine, 2010, Vol. 67, No. 12, pp. 845 – 852.

70. **Vasisht, A. K.** Logit and Probit Analysis.

[<http://www.iasri.res.in/ebook/EBADAT/6-Other%20Useful%20Techniques/5-Logit%20and%20Probit%20Analysis%20Lecture.pdf>]. 03.03.2013.

71. **WHO.** Aging and Working Capacity. – WHO Technical Report Series, 1993, no. 834. [http://whqlibdoc.who.int/trs/WHO_TRS_835.pdf].

LISAD

Lisa 1. 50 – 74 ja 15 – 74 aastaste hõiveseisund Eestis 2002 – 2012, protsentides

Vanuse- rühm	Staatus/ aasta	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	
Mehed	50-74	Töäjõus osalemise määr	54,9	55,5	55	53,7	55,9	56,6	58,4	57,6	56	57,4	58,5
		Tööhõive määr	48,5	50,1	50,7	49,9	52,5	53,7	55	50,5	46,6	50,3	53,1
		Töötuse määr	11,5	9,8	7,7	7	6	5,1	5,8	12,4	16,7	12,4	9,2
	15-74	Töäjõus osalemise määr	68,5	69	68,5	67,4	70,3	71,3	72	71,3	70,5	71,8	72,3
		Tööhõive määr	61,1	62	61,3	61,5	65,9	67,5	67,8	59,2	56,8	62,4	64,4
		Töötuse määr	10,8	10,2	10,4	8,8	6,2	5,4	5,8	16,9	19,5	13,1	11
Naised	50-74	Töäjõus osalemise määr	43,6	43,5	44,9	46,7	49,7	49,8	50	51,7	51,6	52,9	53,3
		Tööhõive määr	40,7	40	41,9	44,5	48,3	48,9	48,4	47,4	45,2	48,2	49,8
		Töötuse määr	6,6	8	6,7	4,7	2,8	1,8	3,3	8,2	12,5	8,9	6,7
	15-74	Töäjõus osalemise määr	57	57,8	58,1	59	61,3	60,7	61,9	62,3	62,8	63,8	63,9
		Tööhõive määr	51,4	52,1	52,9	54,8	57,8	58,4	58,7	55,7	53,8	56,3	57,9
		Töötuse määr	9,7	9,9	8,9	7,1	5,6	3,9	5,3	10,6	14,3	11,8	9,3

Allikas: (Eesti Statistikaamet, Eesti tööjõu-uuringu andmed).

Lisa 2. Vanaduspensionärid, ennetähtaegsed ja töövõimetuspensionärid 2005 – 2012

Näitaja/aasta	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Vanaduspensionärid	293606	291777	290342	289628	289624	290922	294724	296462
Sh ennetähtaegne vanaduspension	9437	10704	12071	13409	14639	16893	19327	20602
Töövõimetuspensionärid	59174	61921	65497	67459	70024	76662	82590	90093

Allikas: (Sotsiaalkindlustusamet).

Lisa 3. Keskmise tööjõust väljumise vanus Euroopa Liidu riikides

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
EL 27	59,9	60,1	61,0	60,5	61,0	61,2	61,2	61,4	61,4	61,5
Belgia	56,8	58,5	58,7	59,4	60,6	:	61,6	:	:	:
Bulgaaria	:	58,7	58,7	60,7	60,2	64,1	:	:	:	:
Tšehhi	58,9	60,2	60,1	60,0	60,6	60,4	60,7	60,6	60,5	60,5
Taani	61,6	60,9	62,2	62,1	61,0	61,9	60,6	61,3	62,3	62,3
Saksamaa	60,6	60,7	61,6	61,3	:	61,9	62,0	61,7	62,2	62,4
Eesti	61,1	61,6	60,8	62,3	61,7	62,6	62,5	62,1	62,6	:
Iirimaa	63,2	63,1	62,9	62,8	64,1	64,1	:	:	:	:
Kreeka	:	61,3	62,7	:	61,7	61,1	61,0	61,4	61,5	:
Hispaania	60,3	61,5	61,5	62,2	62,4	62,0	62,1	62,6	62,3	62,3
Prantsusmaa	58,1	58,8	60,0	59,0	59,0	59,0	59,4	59,3	60,0	60,2
Itaalia	59,8	59,9	61,0	:	59,7	60,2	60,4	60,8	60,1	60,4
Küpros	62,3	61,4	62,7	62,7	:	:	63,5	:	62,8	:
Läti	62,4	:	:	62,9	62,1	62,7	63,3	62,7	:	:
Leedu	58,9	:	:	60,8	60,0	59,9	:	:	:	:
Luksemburg	56,8	59,3	57,4	58,3	59,4	:	:	:	:	:
Ungari	57,6	59,1	61,6	60,5	59,8	:	:	:	59,3	59,7
Malta	57,6	58,2	58,8	58,0	58,8	58,5	:	59,8	60,3	60,5
Holland	60,9	62,2	60,5	61,1	61,5	62,1	63,9	63,2	63,5	:
Austria	59,2	59,3	58,8	:	59,9	61,0	60,9	:	:	:
Poola	56,6	56,9	57,9	57,7	59,5	:	59,3	:	:	:
Portugal	61,9	63,0	62,1	62,2	63,1	:	62,6	:	:	:
Rumeenia	59,8	:	62,7	59,5	63,0	64,3	:	:	:	:
Sloveenia	:	56,6	56,2	:	58,5	59,8	:	:	:	:
Slovakkia	57,5	57,5	57,8	58,5	59,2	:	58,7	:	58,8	:
Soome	61,4	60,5	60,4	60,5	61,7	62,4	61,6	:	61,7	:
Rootsi	62,1	63,3	63,1	62,8	63,6	63,6	63,9	63,8	64,3	64,4
Suurbritannia	62,0	62,3	63,0	62,1	62,6	63,2	62,6	63,1	63,0	:

Märkus: tähis „:“ näitab, et antud riigi kohta puudusid sel aastal täpsed andmed.

Allikas: (Eurostat); autori koostatud.

Lisa 4. Vanuseline jaotus erinevates tööturu staatuse rühmades, protsentides

Tööturu staatus	Töötajad		Pensionil viibivad		Töötajad, kes saavad ka pensionit		Töötud		
	Vanuserühm	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised
50-54 aastased		38,1	36,5	1,4	1,4	0,9	-	50,4	53,4
55-59 aastased		32,8	34,2	4,8	2,5	9,6	4,0	44,4	41,7
60-64 aastased		17,8	17,7	24,3	23,8	30,3	50,7	5,2	4,9
65-69 aastased		7,6	8,1	34,9	32,8	38,2	31,9	-	-
70-74 aastased		3,7	3,4	34,6	39,4	21,5	13,8	-	-

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Lisa 5. Eesti kodakondsuse osakaal erinevates tööturu staatuse rühmades, protsentides

Sugu	Töötajad	Pensionil viibivad	Töötajad, kes saavad ka pensionit	Töötud
Mehed	83,36	77,6	86,8	75,3
Naised	90,96	79,5	90,6	74,5
Kokku	87,72	78,8	89,3	74,9

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Lisa 6. Laste arv erinevates tööturu staatuse rühmades, protsentides

Laste arv	Töötajad		Pensionil viibivad		Töötajad, kes saavad ka pensionit		Töötud	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised
keeldub vastamast	0,2	0,1	-	0,1	1,2	-	1,4	-
0	9,7	7,4	13,3	10,6	5,9	11,6	23,2	7,9
1	16,8	25,1	22,4	27,2	18,2	26,1	24,6	33,3
2	40,4	44,2	40,7	41,2	50,0	42,1	35,8	32,1
3	17,5	16,1	16,3	13,6	12,9	15,2	9,1	13,0
4	7,6	4,8	2,7	4,0	7,6	3,5	5,2	8,9
5	3,9	1,6	2,9	2,6	0,6	0,6	0,7	2,0
6	2,0	0,3	1,1	0,6	-	-	-	2,7
7	1,7	0,4	0,3	0,2	3,0	1,0	-	-
8	0,2	-	-	0,1	0,5	-	-	-
9	-	-	0,3	-	-	-	-	-

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Lisa 7. Lapselaste hoidmine erinevates tööturu staatuse rühmades, protsentides

Hoidnud lapselapsi	Töötajad		Pensionil viibivad		Töötajad, kes saavad ka pensionit		Töötud	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Ei oska vastata	0,7	-	-	-	-	-	-	-
Jah	42,1	65,2	26,6	38,4	44,4	54,0	47,1	65,2
Ei	57,2	34,8	73,4	61,6	55,6	46,0	52,9	34,8

Allikas: (SHARE andmebaas); autori koostatud.

Lisa 8. Lähedastele abi osutamine erinevates tööturu staatuse rühmades, protsentides

Kas on ise osutanud abi	Töötajad		Pensionil viibivad		Töötajad, kes saavad ka pensionit		Töötud	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Ei oska vastata	0,3	-	0,1	-	-	-	-	-
Jah	34,1	33,6	22,5	24,9	27,5	31,2	33,6	43,5
Ei	65,6	66,4	77,2	75,2	72,5	68,8	66,4	56,5

Allikas: (SHARE andmebaas); autori koostatud.

Lisa 9. Oma leibkonna liikme hooldamine erinevates tööturu staatuse rühmades, protsentides

Hooldanud kedagi leibkonnast	Töötajad		Pensionil viibivad		Töötajad, kes saavad ka pensionit		Töötud	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Keeldub vastamast	0,3	0,1	0,1	-	0,4	-	-	-
Ei oska vastata	0,4	0,3	1,0	0,1	0,4	-	-	-
Jah	6,4	7,0	6,9	12,9	6,6	9,5	3,6	11,4
Ei	93,0	92,6	92,0	87,0	92,5	90,5	96,4	88,6

Allikas: (SHARE andmebaas); autori koostatud.

Lisa 10. Ametialane positsioon tööturu staatuse rühmades, protsentides

Ametialane positsioon	Töötajad		Töötajad, kes saavad pensionit	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Ei oska vastata	0,1	0,1	-	0,3

Lisa 10 järg

Seadusandja, kõrgem ametnik või juht	6,0	2,7	5,9	1,9
Tippspetsialist	11,8	14,5	13,3	12,2
Keskastme spetsialist ja tehnik	19,6	24,6	18,8	27,0
Ametnik	2,0	9,5	3,9	8,7
Teenindus- ja müügitöötaja	7,8	18,3	4,6	19,3
Põllumajanduse või kalanduse oskustööline	4,1	1,8	4,4	1,6
Oskus- ja käsitööline	21,9	9,7	19,0	9,4
Seadme- ja masinaoperaator	12,6	1,9	10,1	1,5
Lihttöoline	13,7	16,8	19,3	18,1
Kaitseväelane	0,4	0,1	0,8	-

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Lisa 11. Töökoha tööstussektor erinevates tööturu staatuse rühmades, protsentides

Majandusharu	Töötajad		Töötajad, kes saavad ka pensionit	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Ei oska vastata	0,1	0,2	-	-
Põllumajandus, jahindus, metsamajandus ja kalapüük	13,7	4,8	12,0	4,8
Mäetööstus	1,6	0,4	1,6	0,2
Töötlev tööstus	16,2	9,1	15,1	8,3
Elektrienergia, gaasi- ja veevarustus	7,0	1,6	9,5	0,8
Ehitus	12,6	2,4	12,0	2,9
Hulgi- ja jaekaubandus, mootorsõidukite ja mootorrataste remont	7,2	11,8	4,9	7,3
Hotellid ja restoranid	1,2	3,3	0,4	2,0
Veondus, laondus ja side	16,8	4,0	9,7	3,1
Finantsvahendus	0,4	2,0	0,8	1,2
Kinnisvara, üüri- ja äritegevus	2,0	1,4	0,8	1,2
Avalik haldus ja riigikaitse, kohustuslik sotsiaalkindlustus	3,9	7,5	6,7	6,7
Haridus	5,5	22,9	8,6	21,9
Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne	1,6	13,5	1,8	16,8
Muud kogukondlike, sotsiaal- ja isikuteenustega seotud tegevused	10,1	15,4	16,2	22,9

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Lisa 12. Töö füüsiliselt nõudlikkus erinevates tööturu staatuse rühmades, protsentides

Töö füüsiliselt nõudlik	Töötajad		Töötajad, kes saavad ka pensionit	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Keeldub vastamast	0,2	-	0,4	-
Ei oska vastata	2,7	0,8	0,8	0,4
Täiesti nõus	24,7	17,7	25,6	12,6
Nõus	40,6	30,9	32,9	33,9
Ei ole nõus	23,2	30,0	27,8	31,7
Ei ole üldse nõus	7,6	20,5	12,6	21,4

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Lisa 13. Töö eest tunnustuse saamine erinevates tööturu staatuse rühmades, protsentides

Tunnustuse saamine töökohal	Töötajad		Töötajad, kes saavad ka pensionit	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Keeldub vastamast	0,4	0,2	0,4	0,2
Ei oska vastata	3,9	1,8	2,6	1,8
Täiesti nõus	9,0	10,3	11,6	15,2
Nõus	52,8	51,1	53,8	57,0
Ei ole nõus	27,3	29,2	26,0	20,6
Ei ole üldse nõus	6,7	7,4	5,6	5,2

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused

Lisa 14. Väljajaated edutamiseks erinevates tööturu staatuse rühmades, protsentides

Kehvad väljajaated edutamiseks	Töötajad		Töötajad, kes saavad ka pensionit	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Keeldub vastamast	0,2	0,1	0,4	-
Ei oska vastata	6,0	3,4	3,3	3,8
Täiesti nõus	22,9	21,6	31,8	25,5
Nõus	44,3	44,4	44,1	42,5
Ei ole nõus	22,4	26,0	17,9	24,0
Ei ole üldse nõus	4,3	4,5	2,5	4,3

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Lisa 15. Pidev ajapuudus töö tõttu erinevates tööturu staatuse rühmades, protsentides

Töö tõttu pidevas ajapuuduses	Töötajad		Töötajad, kes saavad ka pensionit	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Keeldub vastamast	0,2	-	0,4	-
Ei oska vastata	3,0	0,8	0,7	0,2
Täiesti nõus	4,9	6,0	2,6	4,1
Nõus	18,3	17,9	11,7	12,6
Ei ole nõus	59,2	58,6	66,0	61,3
Ei ole üldse nõus	14,5	16,8	18,7	21,8

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Lisa 16. Pikaajalised terviseprobleemid erinevates tööturu staatuse rühmades, protsentides

Pikaajaline terviseprobleem	Töötajad		Pensionil viibivad		Töötajad, kes saavad ka pensionit		Töötud	
	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised	Mehed	Naised
Ei oska vastata	0,1	0,1	-	0,1	-	-	-	-
Jah	54,2	57,2	76,6	81,1	66,0	62,1	58,0	66,1
Ei	45,7	42,6	23,4	18,8	34,0	37,9	42,0	33,9

Allikas: (SHARE andmebaas); autori arvutused.

Lisa 17. Kokkuvõtte mudelisse kaasatud muutujatest SHARE Eesti andmete põhjal

Muutuja	Mehed (osakaal protsentides)	Naised (osakaal protsentides)
Eesti kodakondsus	80,4	84,7%
Perekonnaseis		
Abielus, elab koos abikaasaga	75,2	57,4
Kooselu	0,9	0,76
Abielus, elab abikaasast lahus	2,2	1,7
Vallaline	8,5	7,5
Lahutatud	9,6	14,8
Lesk	3,7	18,8
Haridus		
Algharidus	2,8	1,9
Põhiharidus	16,6	14,9
Keskharidus	20,3	21,6
Kutsekoolis saadud kutse (ei nõutud üldharidust)	3,8	2,1
Kutseharidus (sisseastumisel nõuti põhiharidust)	19,2	13,2

Lisa 17 järg

Kutseharidus (sisseastumisel nõuti keskharidust)	2,7	4,0
Keskeriharidus	13,5	19,1
Kõrgharidus	19,6	22,4
Doktor	1,4	0,67
Muu	0,1	0,1
Ametialane positsioon		
Seaduseandja, kõrgem ametnik või juht	6,3	2,6
Tippspetsialist	12,2	14,4
Keskastme spetsialist ja tehnik	19,7	24,6
Ametnik	2,2	8,9
Teenindus- ja müügitöötaja	7,1	18,7
Põllumajanduse või kalanduse oskustöoline	4,3	2,1
Oskus- ja käsitöoline	21,4	9,7
Seadme- ja masinaoperaator	12,4	1,9
Lihttöoline	13,8	16,9
Kaitseväes	0,3	0,1
Endine ametialane positsioon		
Seaduseandja, kõrgem ametnik või juht	3,0	1,1
Tippspetsialist	8,2	7,9
Keskastme spetsialist ja tehnik	12,9	17,5
Ametnik	2,45	6,4
Teenindus- ja müügitöötaja	4,1	15,5
Põllumajanduse või kalanduse oskustöoline	5,6	5,2
Oskus- ja käsitöoline	28,7	17,0
Seadme- ja masinaoperaator	16,0	3,9
Lihttöoline	18,7	25,3
Kaitseväes	0,3	0,1
Tervise seisund		
Suurepärane	1,8	1,7
Väga hea	4,1	4,8
Hea	27,6	26,7
Rahuldav	48,4	49,6
Kehv	17,9	16,9
Pikaajalise terviseprobleemi olemasolu		
Jah	68,6	72,0
Ei	31,4	27,9
Tööga rahulolu		
Täiesti nõus	27,6	32,8
Nõus	59,5	56,6
Ei ole nõus	8,4	8,1
Ei ole üldse nõus	1,0	1,4
Vääriline tunnustus töö eest		
Täiesti nõus	9,4	10,7
Nõus	54,0	52,1
Ei ole nõus	26,0	27,7

Lisa 17 järg

Ei ole üldse nõus	5,9	7,3
Füüsiliselt nõudlik töö		
Täiesti nõus	23,3	16,7
Nõus	40,8	30,9
Ei ole nõus	24,3	30,7
Ei ole üldse nõus	8,4	20,7
Töö tõttu pidevas ajapuuduses		
Täiesti nõus	4,3	5,5
Nõus	18,3	17,7
Ei ole nõus	58,8	58,1
Ei ole üldse nõus	15,1	17,5
Kehvad väljavaated edutamiseks		
Täiesti nõus	23,4	22,0
Nõus	45,1	44,7
Ei ole nõus	20,7	25,7
Ei ole üldse nõus	4,2	4,4
Depressiooni põdemine		
Jah	22,3	36,8
Ei	76,1	62,5
Väsimus, energiapuudus		
Jah	45,1	54,9
Ei	50,9	44,7

Allikas: (SHARE andmebaas); autori koostatud

Lisa 18. Logit-mudel töötamisest loobumise soovi kohta koos sissetulekutega

Muutuja	Üldmudel		Mehed		Naised	
	Margi-naalsed efektid	Standard-viga	Margi-naalsed efektid	Standard-viga	Margi-naalsed efektid	Standard-viga
Sugu (mees)	-0,038	0,034	-	-	-	-
Perekonnaseis (abielus)	0,000	0,033	0,046	0,057	-0,023	0,043
Eesti kodakondsus	0,079	0,052	0,069	0,060	0,132	0,083
Alg- ja põhiharidus (vrdl kõrgharidus)	-0,117	0,079	-0,101	0,100	-0,142	0,126
Keskharidus (vrdl kõrgharidus)	-0,090*	0,048	-0,129*	0,066	-0,090	0,070
Kutseharidus (vrdl kõrgharidus)	-0,064	0,039	-0,078	0,058	-0,059	0,053
Rahuldav tervis (vrdl hea, väga hea ja suurepärane)	0,003	0,035	-0,023	0,048	0,035	0,048
Halb tervis (vrdl hea, väga hea ja suurepärane)	0,101	0,071	-0,063	0,101	0,202**	0,103
Pikaajalise terviseprobleemi olemasolu	-0,009	0,034	-0,009	0,046	-0,014	0,048

Lisa 18 järg

Teenindus- ja müügitööline (vrdl kõrgemate positsioonidega)	0,085*	0,051	0,254***	0,083	0,008	0,066
Põllumajanduse või kalanduse oskustööline (vrdl kõrgemate positsioonidega)	0,207*	0,119	0,307	0,208	0,137	0,138
Oskus- ja käsitööline (vrdl kõrgemate positsioonidega)	-0,023	0,051	0,104*	0,060	-0,174*	0,089
Seadme- ja masinaoperaator (vrdl kõrgemate positsioonidega)	-0,070	0,076	0,034	0,077	-0,144	0,154
Lihttööline (vrdl kõrgemate positsioonidega)	0,029	0,057	0,093	0,085	-0,022	0,082
Tööga rahulolu	-0,214***	0,051	-0,192***	0,065	-0,228***	0,082
Füüsiliselt nõudlik töö	0,071**	0,034	0,037	0,047	0,101**	0,048
Töö tõttu ajapuuduses	0,048	0,034	0,044	0,048	0,058	0,049
Kehvad väljavaated edutamiseks	0,045	0,034	0,083	0,052	0,023	0,046
Vääriline tunnustus töö eest	-0,075**	0,032	-0,052	0,046	-0,082*	0,044
Depressiooni põdemine	0,079**	0,033	0,164***	0,050	0,029	0,043
Väsimus, energiapuudus	0,043	0,031	0,066	0,045	0,031	0,043
Pensioniealine	-0,188	0,120	(omitted)		-0,141	0,136
Eelpensioniealine	-0,015	0,065	-0,024	0,086	-0,008	0,099
Sissetulek (logaritmitud)	-0,042	0,040	0,016	0,052	-0,118**	0,057
Waldi Hii-ruut statistik	80,96; p=0,000		44,26; p=0,003		53,6; p=0,000	
Pseudo R ²	0,093		0,13		0,09	
Vaatluste arv	1034		435		586	

Allikas: (autori arvutused)

Märkused: *** näitaja on oluline olulisuse nivool 0,01; ** näitaja on oluline olulisuse nivool 0,05; * näitaja on oluline olulisuse nivool 0,1. Marginaalsed efektid on leitud muutujate keskvaärtuste kohal.

SUMMARY

FACTORS AFFECTING RETIREMENT DECISION IN ESTONIA

Kadri Lees

Working plays an important role in individual's life. One spends most of his life working. Hence, it is presumable that decision about retirement is properly considered. The decision is even more important as usually retirement decision is permanent. Moreover, this decision affects not only the individual itself but its family and the whole society as well – the society has to assure acceptable living standards for its retirees.

In consideration of higher life expectancy and lower natural birth rate as well as higher migration levels, the proportion of elderly people has constantly risen. This sets higher expectations for social security systems. On the other hand the legislation sets opportunities for early retirement. Beside problems mentioned above, early retirement causes problems for labor market as well: possible shortage of labor affects employers. In consideration of these facts it is important to motivate older workers to continue in labor market.

Several authors for example Suhrcke *et al.* (2006); Leetma *et al.* (2004), Espenberg *et al.* (2012) have researched Estonian labor market in order to give an overview about the older workers situation. Retirement systems were analyzed in Tiit *et al.* (2004) research and Uudeküll and Võrk gave an overview of early retirement schemes. Also, Alloja (2007) analyzed factors that affect retirement.

Retirement decision is influenced by many labor demand and supply factors and also by institutional factors. This research paper is analyzing retirement decision under assumption that it is wish to retire as early as possible. Labor supply side factors are used to find out factors that effects retirement decision. According to all mentioned facts the aim of this research paper is following: by analyzing aspects that influence

retirement decision find out factors to follow in order to increase employment of older people. To reach this aim several research tasks were stated.

- Describing theoretical models of retirement decision.
- Analyzing factors that affect individual's retirement decision according to previous theoretical literature and empirical studies.
- To give overview of previous empirical literature.
- Describing older worker's employment dynamics in 2002 – 2012
- Describing factors that affect retirement decision in different labor market groups according to SHARE (*Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe*) Estonian data.
- Analyzing individual's wish to retire as early as possible according to estimated values.
- Comparing results with previous results and proposing possible factors to influence in order to increase employment of older people.

Different theoretical materials were used for this paper. Probably the most used theoretical works were written by Burtless (1986); Stock and Wise (1991); Lumsdaine and Mitchell (1999). Other works based on SHARE data, the most used were researches by Börsch-Supan *et al.* (2008), Siergrist *et al.* (2006) and Wahrendorf *et al.* (2012). Data for empirical analysis is from Statistics Estonia, Eurostat and data form the 4. wave of SHARE.

Retirement decision model is based on traditional labor supply model. Because of this model's limitations, several authors have developed this model in order to take into consideration other factors that might also affect retirement decision. Several authors have found that retirement decision should be analyzed in dynamical framework. The next retirement decision models tried to incorporate future uncertainty: option value models and stochastic programming models.

According to the theory then retirement decision is mainly influenced by three different groups of factors: supply side factors, demand side factors and institutional factors. This paper concentrates on supply side factors and institutional factors as well. According to previous literature there are several supply side factors that affect retirement for

example income, health, family education and also job satisfaction. From the institutional factors it is important to follow different criteria that individual has to fulfill in order to get pensions.

While analyzing previous researches it occurred that the main factor that influences decision whether to retire or not was income. When the person receives bigger salary it is not likely that he will decide to retire. On the other hand, if the individual has great amount of personal assets it is more likely that he will retire. According to previous literature then bad health, lower education and poor job satisfaction encourage worker to retire as soon as possible.

While analyzing Estonian older people employment dynamics in 2002 – 2012 it occurred that until the years 2009 – 2010 the employment rate increased, then during the recession it slightly decreased. During the previous years the employment rate has increased again. Still, it is important to notice that the number of pensioners as well as the number of early pensioners have risen during the last year. Therefore it is important to study the factors that affect retirement decision.

According to SHARE data then over 20% of workers would like to retire as early as possible. While analyzing different factors that influences retirement decision in labor market groups it occurred that among those workers who also receive pension the job satisfaction is higher than among those who only work. They also evaluate their health higher, they suffer less from depression than other workers, pensioners and unemployed. Older workers tend to have higher education than pensioners and unemployed and they mostly work as associate professionals or professional. Also a lot of older workers work in elementary occupations who might like to retire as early as possible.

While analyzing early retirement wish among Estonian elderly it occurred that the most important factors that affects possible retirement decision were according to expectations health factors and factors that are related to working conditions. Those respondents who stated that their health was bad in comparison with those who said their health was good, very good or excellent. Men who suffered from depression were more likely to wish retire as early as possible. Those results are similar to results other

researched have found in the previous literature. While analyzing working conditions it occurred that those workers who are not satisfied with their work, who feel time pressure because of the heavy workload in their job, who have poor prospects for job advancement and who does not receive recognition for their work in their main job. This results refers that older workers also need inner motivation and knowledge that their work is important. This result is supported by the fact that these workers who are already in eligible age for pensions have lower possibility for wishing to retire as early as possible. Also, workers who have physically demanding job are more likely to wish early retirement. This result is supported by the fact that skilled agriculture or fishery workers are more likely to wish early retirement. Usually this type of work might be physically demanding. Also, physically demanding job might increase the possibility for early retirement because older workers may suffer from health problems that reduces capability for doing physically demanding jobs.

The biggest difference in comparison with earlier researches was about education level. In Estonia, those workers who have high school education have lower possibility to wish for early retirement. In other surveys those workers who have lower education were more likely to wish for early retirement. On the other hand this result might be logical in consideration with Estonian relatively low income and pension level which means that workers would like to continue working in order to maintain their living standards as it is likely that they do not have enough savings for retirement.

In conclusion for increasing employment rate for elderly people it is essential to pay attention to factors related to health and working conditions. Unfortunately it is very likely that older persons health deteriorates but it should not mean that the worker should leave labor market. It would be good to encourage flexible working forms that let persons to continue in the labor market but at the same time they have more leisure time for their family. Those factors that are related to working conditions are very important in the concepts of working quality and decent jobs. It means that it is very important to improve factors that related to finding balance in working and leisure time and also job satisfaction. This means that it is also important to encourage bridge-jobs which means that older workers should have an opportunity to find a job that satisfies

them even in the older age. To sum up it is important to have inner motivation and flexible work forms to improve employment rate of older people.

This research paper needs further development. It is very important to analyze retirement decision according to dynamical framework. Also it would be good to add information about income and assets as theoretical framework states that these two aspects are probably the most important for retirement decision. Another idea for further developments would be cross-country analysis a SHARE database contains information about other European countries as well.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina

Kadri Lees
(*autori nimi*)

(sünnikuupäev: 17.11.1988)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Pensionile siirdumise otsust kujundavad tegurid Eestis,
(*lõputöö pealkiri*)

Mille juhendaja on

Kaia Philips,
(*juhendaja nimi*)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **21.05.2013**